

2023/5 • XXX. évf. 5. szám

Ára: 800 Ft

FOLKMAĞAZIN

30

A TARTALOMBÓL:

Sára Ferenc

(1961–2023)

4. TÁNCCHÁZ 50 – Cikkek, történetek...
Redő Júlia: Gyimesközéploki gyűjtés
5. Sebő Ferenc népzenei értékmentése
Bolya Mátyás
6. „MEG KELL A BÚZÁNAK ÉRNI” – 2012
Sebő Ferenc: Táncház és tudomány
10. Tradíció, művészet, innováció
Kiss János
11. A Téka együttes szolgálata
Eredics Gábor
12. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
Simó Márton: A boldogabb ember
15. Legénykedés Tajvanon
Molnár Péter
16. Beszélgetés Dénes Zoltánnal – II.
Grozdits Károly
20. TALLÓZÓ – „Igézet ne fogja...”
Fazakas István és Székely B. Magdolna
P. VAS JÁNOS ROVATA
21. A matyó népviselet... – 2. rész
Murányi Márta Anna
30. Kiállítás: Istennel talállak, testvérem!
Erdős Kamill cigány történetei
31. Búcsú: Éri István Péter (1953–2023)
Salamon Soma
32. „Bukovinai Találkozások”
Juhász Gáborné – Cserháti Gabriella
34. Magyar népzenei dallamtípusok változatai a nogaj zenefolklórban III.
Agócs Gergely
38. MOLDVAI CSÁNGÓ NÉPMESÉK
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
40. Kettős riport a bécsi táncházéletből
Henics Tamás
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Kis ostyátörténet – III. rész
Arkhely Fruzsina – Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Mély megrendüléssel értesültünk, hogy Sára Ferenc Martin György- és Kallós Zoltán-díjas koreográfus, néptánc- és népzene kutató – a Fonó kezdetektől vendégművésze, mestere – örökre elhagyta e földi pályát.

Mesterünk, barátunk hagyott itt minket, átköltözve az örök világosságba, a végtelen muzsikába. Példaképeikhez, barátaihoz költözött, Zerkula Jánoshoz, Kicsi Kótához, zenész-, táncos-, emberóriásokhoz, akikben Feri egy letűnő világ igazságát, erejét, szenvedélyét találta meg. Sallangtól, máztól, fölöslegtől mentes hús-vér szépséget, az anyafölddel együtt lélegző gyimesi ember örömét, bánatát. Ezt az igazságot, nyers szépséget szívta magába odaköltözve, az ő életüket élve, és ezt képviselte mindig és mindenhol, szemben divattal, fősodorral. Nélküle a Tatros völgyében ma nem járnak ennyien nagyapáik táncát, s biztos, hogy sokat apadt volna ez a valóban tiszta forrás. Nemzedékek nőttek fel rajta, sokan zarándokoltak el hozzá, hogy az ő szigorú igazságában kitisztítsák fejüket, szívüket. Tánca is örök példa – letisztult, mély és időtlen.

Megrendülten állunk itt hiányodban, pótolhatatlan az űr. Még sokszor kellett volna meghallgassuk veled a duzmálóban a Halmágyi apját, még huhogni kellett volna jó pár újjönyit Kostelekben, még számtalan rendet le kellett volna üss, s még nemzedékek, ifjak kellett volna józanodjanak a ropogtatásodban, sirülésedben. Igazságod, táncod, tanításod pótolhatatlan, de tüzed, lelked tovább él családotban, fiad és leányaid muzsikájában, táncában, s nemzedékek a világon mindenfelé viszik tovább emléked, pátosz nélküli szenvedélyed, nyers igazad! A Kárpát-medence hagyományos műveltségének aranytartáléka, egyik utolsó nagy szigete, a táncoló és éneklő Tatros völgye a te nevedet teszi halhatatlanná!

Berecz István
(Fonó Budai Zeneház)

*

Sára Ferenctől 2023. október 12-én vettek végső búcsút Gyimesközéplokon. A szentmise végén Perczel László konzul méltatta Sára Ferenc munkásságát, és átadta a Novák Katalin köztársasági elnök által 2023. augusztus 20. alkalmával adományozott Magyar Érdemrend Lovagkereszt kitüntetését Varga Zsuzsannának, Sára Ferenc özvegyének, mivel azt Sára Ferenc a betegsége miatt már nem vehetett át.

Címlap: Matyó leányok ünnepi viseletben (Mezőkövesd, 1928) | **Belső borító:** Matyó legények (Mezőkövesd, 1924)
Gönyey Sándor felvételei | Néprajzi Múzeum Fényképgyűjtemény (színes, autokróm üveglemezek, 10x15 cm)

Cikkek, történetek, emlékek

Redő Júlia: Gyimesközéploki gyűjtés, 1990

1990-et írtunk, szinte napra pontosan két hónappal Ceaușescu halála után, és Sára Feri „kol-légámnak” az jutott eszébe, hogy nem két-három, de egy busznyi kiváló táncos gyimesi embert toboroz össze, hogy elhozza őket Magyarországra három pár zenéssel: a Zerkula és a Halmágyi házaspárral, „Vak Zolti” bácsival és Pulika Gizi nénivel egyetemben.

Képzeltetik, hogy micsoda mennyei ajándék lehetett ez! Micsoda léghört tudtak teremteni a maguk és a mi számunkra, amikor a legtöbben közülük még a falujuk határát sem igen lépték át, és most a közösség léghörét is magukkal hozva, egymást is megtartva, erősítve és lelkesítve, eljöttek látni és látszani, találkozni az anyaországban őket várva váró fiatalokkal.

Képzeltetik, hogy mit kaphattunk ebben a felfokozott hangulatban, ahogy együtt mulathattunk velük! Milyen volt egy-egy párt az otthonunkban vendégül látni, és az ő szemükön keresztül látni a mi világunkat, ahogy rácsodálkoznak a kivilágított Budapestre, mondván, ez maga „Tündérország!”, rácsodálkozni a TV-ben a bokszeccsre, ahol nem értették, hogy miért „nem csinálnak nagyobb kertet, hogy el lehessen futni, és miért szökdösik ott köztük az a harmadik, ahelyett, hogy szétválasztaná őket?”. Ezek a kisöregék egy heti reggeltől estig való hivatalos gyűjtés és faggatózás után, estétől hajnalig tartó táncmuzsikában voltak velünk. És amikor mi reggel kilenc körül duzzadt szemekkel botorkáltunk ki a hálószobából, azt láttuk, hogy vendégeink az étkezőasztalnál csendben vigyázva suttognak, hogy fel ne zavarjanak bennünket. „Hát maguk már fent vannak? Mióta ülnek itt?” – kérdeztük. – „Mi fél hat óta. Megszoktuk otthon, hogy az állatokhoz felkeljünk.” Majd mosolyogva hozzátették: „Két szemnek két óra elég!”.

Erre az útra való készülődés alkalmával még náluk, Gyimesben Feri próba gyanánt, Setétpatakán a malomnál álló kultúrba összehívta az embereket, és két kamerával vettük, ahogy ők benne vannak a tánc sűrű, testet-lelket együttmozgató léghörében. Lassú magyarossal indul a gyűjtés, felsírnak a hegedűk, és a teremben együtt szuszog vagy tizenöt pár forgása, pihenője a gardonok szívhangjára. Míndig teljesen magával ragad, hogyha nézem a felvételen őket, kétféle fókusszal, akár egy háromdimenziósra festett képet. Ha szélesre nyitom, és ellazítom a tekintetemet, hogy szinte 360 fokban, „magamba nézve” is figyelhessek, akkor az együttlétüket érzékelem, ha pedig egy-egy párra fókuszálok, akkor megannyi egyéni pár összeforrottságát, és azon belül sajátos férfi és női testük tartását, dőlését, karmozdulataik ívét, ritmusok pontozását, ringását, és letapasztását kaphatom el. Nem az elméjükkel, de minden porcikájukkal figyelnek egymásra. Én itt csodálkoztam rá először arra, hogy bár ez a zene és tánc ütésekkel, dobbantásokkal van tele, mégis egy cseppet sem erőszakos. Nem „tépi szét” a padlót és partnerét közben a teret követelő eksztatikus csuhaj-szabadságában senki. Én a

Antal Zoltán „Vak Zolti” gyimesi prímás (Táncháztalálkozó, 1990) – fotó: Dénes Zoltán

játékosságot, humort, végtelenben úszó egymásra hangolódott szuszogó forgásokat és váltásokat látom benne. A ropogtatások nem toporzékolnak. Amíg egyik láb a másik után a földre szegeződik, az a tűpontos pillanat olyan stabil, mintha arra is ideje volna, hogy gyökeret eressen a talp. Majd újra felkap a láb, és egy hátrafonóba szökken, fel-felcsippentve a mozdulatot.

Blága Károly „Kicsi Kóta” még nem Borbála nénivel, a második feleségével, hanem nővérével, Kati nénivel táncol. Láthatjuk Bodor „Béla” Péter és felesége, Erzszi néni egymást ölelésben tartó és közben egymásnak szabadságot adó táncát, gyönyörködhetünk abban, ahogyan a nemrégiben elhunyt Prezsmer Béla „Faggyas” és felesége, Galaci Erzszi néni ringatják a sebes magyaros forgásait, váltásait, és ahogyan Baliga Gyuri bácsi repíti feleségét, Annát a forgásban – hogy csak meghozzam a kedveteket néhány példával a sokból. Mindenki egy kicsit máshogy billegteti a lépéseket az irányváltásokban, mindenki egy kicsit máshogy veszi fel a lendületet a következő forgáshoz. A páros táncok mellett féloláhost, verbunkot, szintén „Kicsi Kótától”, Muszka Györgytől és Zerkula János prímástól láthatunk. Akárcsak Martin Györgyék éppen tíz évvel korábban felvett fekete-fehér klasszikusán. Ezen a gyűjtésen nem viseletben táncolnak a jól és kevésbé jól ismert táncosok. Minden formáság nélkül lett együtt ünneplés ez az alkalom. ■

Sebő Ferenc népzenei értékmentése és verséneklése

Tisztelt Egybegyűltek! Kedves Feri!

Engedjék meg ezt a bizalmas megszólítást, hiszen Sebő Ferenc személyisége és munkássága végigkíséri az életemet. Mint sokakra, rám is nagy hatással volt példaértékű alkotókedve, legyen szó zeneművészetről vagy népzene-kutatásról. Higgyék el, ez nem üres udvariassági formula. Első zenei emlékeim között van az 1980-ban megjelent *Énekelt versek* című album, amelyet szüleim gyakran tettek fel a lemezjátszóra. A *Tartózkodó kérelem*, *A tündér* vagy az *Aranypénz-térdű szerető* sorai Sebő zenéjével égtek a zsigereimbe. Gondolhatják, milyen érzés volt évekkel később ezeket a verseket játszani a kibővült Sebő együttessel. De a kutatás és az oktatás területén is minduntalan összetalálkoztunk. Ő volt szakdolgozatom szigorú opponense, majd doktori disszertációm lelkes lektora. Később az is kiderült, hogy a Zenetudományi Intézetben egészen hasonló tapasztalatokat szereztünk az analóg gyűjtemények digitális feldolgozása terén, néhány évtized különbséggel. Végül nekem jutott az a megtisztelő lehetőség, hogy hosszabb kihagyás után visszahívjam tanítani a Zeneakadémiára. Nagyon örülök, hogy kötélnek állt, hiszen rendkívül fontos, hogy ezzel a tudással és tapasztalatokkal a legfiatalabb zenészgeneráció is találkozzon, ezúttal az egyetemi oktatás keretein belül.

Nehéz helyzetben vagyok a méltatással, mert – be kell vallani – Feri nem kedveli a kitüntetésekkel. Barabási Albert-László hálózatkutató mutatott rá arra az alapigazságra, miszerint a teljesítmény csupán rajtunk áll, magányos eredmény, a sikerről azonban a közösség dönt. Ez azt is jelenti – számos példát láttunk már rá – hogy a teljesítmény és a siker nem jár kéz a kézben. Emlékszem, amikor az egyik Sebő koncertre tartva a kisbuszban Feri a lelkünkre kötötte, hogy figyeljünk a közösségi láthatóságra is – vagyis legyünk hálózati emberek –, mert különben az eredmények nem válnak közkinccsé. Azt is hozzátette, hogy sajnos ő ezt annak idején nem csinálta jól. Minden levélre válaszolni kell! – hangsúlyozta. Szerencsére munkássága és művei elvégezték helyette ezt a feladatot.

Teljesítménye láthatóvá vált a közösség pedig a legmagasabb szinteken is elismeri, jó példa erre a most átadott Magyar Örökség Díj is. Sosem felejttem el, amikor 2012-ben meglátogattam a balatonföldvári nyári lakban, és már a kapunál gratuláltam volna a frissen kapott Kosuth-díjhoz. Nem engedte, csak legyintett, beljebb tessélt, mondván, beszéljünk inkább a lényeges dolgokról. Valóban, a művészetelmélet is erről számol be: amikor a műalkotás elkészül, leválik az alkotóról, ezután már önállóan fejti ki hatását környezetére.

Sebő Ferenc rendkívül változatos életútját böngészve megpróbállok kiemelni néhány fontos pillanatot, amely végül ilyen nagy hatással volt kultúránk egészére. Az emberek szeretnek ikonokban gondolkodni, így talán egyszerűbb tájékozódni a történelemben. A valóság azonban ennél sokkal árnyaltabb. Sebőt is gyakran említik a magyarországi táncmuzika mozgalom elindítójaként. Ezt ő min-

dig visszautasította. Saját szerepét egy nagyobb szellemi áramlat részeként értelmezte, hiszen megannyi előzmény vezetett ahhoz a bizonyos májusi szombathoz 1972-ben. A népi írók tevékenységétől a regöscserkészek át egészen a Gyöngyösbokréta mozgalomig sorolhatnánk. Azután a szombat után vita bontakozott ki a szervezők között: maradjon a városi táncház a profik zártkörű szórakozási formája vagy pedig nyissák meg az ajtókat mindenki előtt. Ez az a pont, ahol Sebő Ferenc – ösztönösen érezve a helyes irányt – az utóbbit választotta. Ezzel olyan döntést hozott, amelynek köszönhetően egy immár öt évtizede töretlen mozgalom kerülhetett fel az UNESCO listájára. A táncház módszer méltán foglalta el helyét a világ szellemi kulturális örökségének legjobb megőrzési gyakorlatai között.

Ki kell emelni azt is, hogy személyiségében milyen szerencsésen találkozott a mérnök és a bölcész. Tudományos munkáiban így egyszerre van jelen a precizitás és a stílusteremtés, a nagyszámú zenei példa és a kulturális kontextus. Mindez – Bartók Béla, Sárosi Bálint és Dobszay László nyomdokain haladva – olyan közérthető nyelven és a népzene-kutatást támogató, jól értelmezhető egységekben jelenik meg, hogy bármelyik munkájának fonalát könnyedén felveheti a következő kutatógeneráció. A magyar népzene Bartók-rendjének kiadása, amelynek „mellékterméke” volt Vikár Béla népzenei gyűjteményének közreadása, az oktatást segítő *Népzenei olvasókönyv*, a Lőrincréve népzenejével foglalkozó kötetek, a táncház sajtóját szemlélő gyűjteményes írás, sokáig sorolhatnám. Publikációs szemlélete átível a különböző platformokon, nem csak szövegek, hanem zenei szerkesztések és adatbázisok teszik teljessé életművét. Néhány kiragadott példa: az utolsó bogyszőlői zenekar repertoárja, a bukovinai székelyek, a moldvai magyarok vagy éppen a magyarországi románság zenéje Sebő szerkesztésében lett közkinccs az 1980-as években. Amire Bartók annyira vágyott a Pátria népzenei gramofonsorozat megjelenésekor, vagyis hogy a hangzóanyag, a lejegyzések, a kísérő jegyzetek és a képek együtt jelenjenek meg, az csak most, a digitális technikának köszönhetően valósulhatott meg.

Végül, ha megvizsgáljuk a magyarországi revival történetét, a városi táncház megteremtésén túl számos további nagyhatású folyamat jellemzi az elmúlt öt évtizedet. Műfajok születtek – vagy születtek újjá – úgy, hogy az alkotók nem egy idegen kultúra mintáit, hanem hagyományainkat követték. Saját hangon szólalt meg a hiteles népzene, az énekelt vers, ezek tapasztalatait felhasználva a történeti zene, a népzenei ihletésű világzene, majd a rockzenébe is begyűrűztek hatásai. Sebő Ferenc ezzel azt a tapasztalatát adja át az öt követő generációknak, hogy a hagyományból eltanult kreativitás a kollektív zenei nyelvezet felhasználásával alkalmas a művészi önkifejezésre ma is.

Köszönjük a „sebözés” ötven esztendejét, gratulálok a díjazottnak!

Bolya Mátyás

(Elhangzott 2023. június 24-én a budapesti Ráday Házban)

Sebő Ferenc: Táncház és tudomány

Most következő előadásomban a '70-es évek elejének nyüzsgő, forrongó, vitákkal és munkával terhes időszakát szeretném felidézni, amelynek eredményeképpen létrejött a hangszeres népzene reneszánsza, kialakult egy újszerű szórakozási forma, a Táncház, és ennek melléktermékeként megújult a színpadi néptáncmozgalom.

A lázas viták, álproblémázások mögött nagyon kemény és elkötelezett munka folyt, amelynek menetét, irányát jelentős mértékben meghatározta és segítette a magyar népzene- és tánc kutatás. Vargyas Lajos és csoportja, különösképpen pedig Martin György, már a kezdetekkor felfigyeltek az induló mozgalomra, és jórészt még publikálatlan kutatási eredményeik önzetlen átengedésével teljes erejükkel támogatták. A Martin György javasolta tanulási módszereket Timár Sándor vezette be és vitte diadalra a Bartók együttesben. A néptáncok társastáncként való megtanításában Timár Sándor élenjáró mesterré vált, az általa kidolgozott módszerek az egész mozgalom hajtómotorjává váltak. A kialakuló hangszeres együttesek klubjaiban összeverődött fiatalság mind a népzene eredeti formáit, mind a hagyományhoz kapcsolódó énekelt költészetet megkedvelte, s lelkesedésükkel a táncosokat, zenészeket mind rendszeresebb kutatómunkára, repertoárjuk kiszélesítésére ösztönözte. A Vitányi Iván vezette Népművelési Intézetben megindulhattak a táncvezetői tanfolyamok, amelyek a Kassák Klub nyári táboraival összekapcsolódva az egész országban, sőt kis idő elteltével a határokon túlra is elterjesztették a népzene-néptánc elsajátításának új módszereit.

Szeretném azonban leszögezni, hogy ezúttal nem valamiféle „ötletelés” eredményeiről beszélgetünk. Csodák, véletlenek ugyanis nincsenek. Vagy ahogy a sakkozók mondják: nincs királyi út. A magyar társadalom hagyományaiban oly gyakori „kampány-szellemet” ez a mozgalom kivételesen elkerülte, sikerei mögött magas színvonalú (manapság oly gyakran „öncélúnak”, „improduktívna” minősített) alap kutatás és rendkívül sok és sokak által végzett áldozatkész munka állt.

*

A ZENE

A Táncház létrejöttének több feltétele is volt, de a legsarkalatosabb mégiscsak maga a zene. Enélkül ugyanis nem létezik tánc. A hatvanas évek végén a slágerzene megújulásának lehettünk tanúi, a fiatalság körében új ifjúsági popzene, akkori szóhasználat szerint a beat vette át a vezető szerepet. Vitányi Iván az 1973-ban megjelent *Zene és ifjúság* című cikkében foglalta össze ezt a jelenséget.

„Ennek az új, ifjúsági zenekultúrának az igénye egyike a legérdekesebb új vonásoknak az utolsó évtized kultúrájában. Világjelenség – szinte mindenütt megfigyelhető. A hatvanas években kezdődött, ekkor alakultak először azok az ifjúsági együttesek, amelyben maguk a fiatalok szolgáltattak zenét maguknak.

Zeneileg ez mindenekelőtt a hagyományos slágerrel való szakítást jelentette. A slágerzene már vagy jó negyven-ötven éve meglehetősen változatlansággal ismételte ugyanazokat a szirupos, érzélgős fordulatokat. Az ifjúság most másfajta zenét kívánt: harsányabbat, erőteljesebbet, egyszerűbbet, keményebbet. Ezt adta számára a beat. Ebben az értelemben a beat pozitív jelenség, mindenképpen jobb, mint aminek helyébe állt. [...] Az ifjúsági zenei mozgalmak is differenciálódtak. A korábban egységes (legalábbis a mainál egységesebb) beat-mozgalom külön-külön

irányban haladó törekvéseknek adott helyet. A sláger-beattal szemben az újabb időben többféle, figyelemre méltó törekvéssel találkozunk. Az egyik irányzat a végsőkéig kihasználni igyekszik a beat elektromos zenei apparátusában rejlő lehetőségeket, s ezáltal egy sajátos új stílust kívánnak megteremteni – ilyen nálunk a Lokomotív. A másik beat fővonala haladva egyfajta modern városi folklórzenét művel, vagy az oratórikus nagyformával kísérletezik, ilyen az Illés-zenekar. A harmadik a dzsessz, vagy a modern műzene eredményeit igyekszik stílusába beolvasztani, mint a Syrius vagy a Mini. Mások hangzásban is eltérnek a beat-hagyományoktól, s egy olyan sajátos kamaraegyüttes-stílust alakítanak ki, mint a Kaláka-együttes. Megint mások a forradalmi dal és a népdal hagyományait ötvözik, mint az Orfeo. És végül itt vannak azok, akik a népdal és a népművészet modern formában való megújítására törnek, mint a Sebő-Halmos duó – az ő jelentkezésük egyébként véleményem szerint a legizgalmasabb, legpozitívabb jelenség az utolsó évek zenei mozgalmában.”

És itt, a személyes érintettség okán, hadd álljak meg egy pillanatra. Hallhattuk a felsorolásból, hogy sokféle zenekar, sokféle irányzat versengett az adott időszakban a fiatalság megnyeréséért. Valamennyiük joggal gondolhatta és gondolta is magát nagy idők úttörő zenekarának. Sok érdekes kísérlet indult útnak, új műfajok alakultak ki, melyek ma már természetesnek és öröktől fogva adottnak tűnnek. A sok kitűnő és tehetséges kísérlet, próbálkozás közül érdekes módon a mi zenélésünk sodródott Halmos Bélával az autentikus hangszeres népzene eredeti formában való eljátszásának ötletéhez.

Történetünk a „Röpülj, pával!” televíziós népdalvetélkedő nagy sikerével kezdődött. Egy ország döbrent rá, hogy érdeklő a népdal. Ezt maguk a szerkesztők sem hitték volna. Az össznépi rádiós kamaraegyüttesrel, vagy cigányzenekarral kísért énekes versenyzők között olyan lányok jelentek meg, akik kiharcolták maguknak, hogy szólóban énekelhessenek. Faragó Laura, Budai Ilonka, Ferencz Éva. Átütő sikerük érthetetlen volt. Csak Széll Jenő, az egykori Népművészeti Intézet elcsapott igazgatója ujjongott az *Élet és Irodalom* hasábjain 1970-ben: „Megbocsátja nekem Török Erzsébet, ha elárulom, miről beszélgettünk egyszer, jó másfél éve az Astoria-aluljáróban. Panaszkodott a giccs terjedése miatt, aztán így szólt: »Jöjjön, robbantsuk fel a tévét, és hintsük be a helyét sóval!«. Ha most én javasolnám, biztosan lebeszélne. Láttam a Páva középöntőjének zsűrijében dologolni, mikor Vass Lajos énekelte a közönséget; láttam az arcán, milyen boldog. Hát nem az ő gyermekei? Nem az ő ügyének folytatói ezek a türeményes leányok? Mert az igazi meglepetés: a városi fiatalok.”

Az igazi csóvát Sárosi Bálint széki muzsikáról szóló rádióelőadása dobta gitárzenével kísérletező zenei műhelyünkbe. Ebben az ismeretterjesztő előadásban ugyanis lejátszott egy széki lassút, Ádám István zenekarának előadásában. A háromtagú (hegedű, kontra, kisbőgő összetételű) zenekar mellett Márk József énekelt elképesztően magas hangon.

2012-ben, a táncházmozgalom negyvenéves jubileumára jelent meg a Halmos Béla által fémjelzett „Meg kell a búzána érne” című konferenciakötet (szerkesztette Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese, Európai Folklór Intézet, Budapest). Sorozatunkban a kereskedelmi forgalomba nem került kötetből idézünk ma is érvényes gondolatokat tartalmazó tanulmányokat.

Kassák Klub, a Sebő együttes táncháza – fotó: Urbán Tamás / Fortepan (1976)

Nem lehet csodálni, hogy ez a még élő hagyományanyag hihetetlenül erős vonzódást váltott ki belőlünk. Nem kellett ahhoz semmiféle ideológia, hogy szépnek és megtanulandónak találjuk. A XVI-II. századi közzenélés maníraival élő hangszeres együttesek (vonós duók, triók, kvartettek) tökéletes hangzása úgy volt jó, ahogy volt.

Ugyanígy festett a dolog az eredeti funkciójában megfigyelt táncokkal is. Föl sem merült, hogy azokat valamiféle átdolgozással kellene – ahogy mondani szokták – „korszerűsíteni”, „a mai ember érzésvilágához közelebb vinni”. Az az eretnek gondolatunk támadt, hogy ezt bizony úgy kellene megtanulni, ahogy van, a hagyományanyag szabályainak, működésének alapos megfigyelésével. Béla tudott hegedülni, én csellista voltam. Rá kellett jönnöm, hogy ezúttal nincs más megoldás, ha ezt a zenét akarom, akkor le kell szállnom a magas lóról, és a brácsatanulásig kell lealacsonyodnom. Akkoriban fogalmam se volt róla, hogy ez a lépés milyen messze menő következményekkel jár majd. Utólag visszatekintve tudom már, hogy ez volt a nagy áttörés. Rágondolni is rossz, hogy ezen a kis munkabefektetésen mennyi minden múlt.

Ezzel egy hosszú és kínos tanulási folyamat kezdődött. Azért volt kínos, mert az eddigi zenefeldolgozásaim során bármit találtam is ki, az mindig megfelelt a technikai tudásunknak, és így könnyedén sikerre lehetett vinni. Ebben az esetben viszont jóideig eltartott, amíg színpadképes produkciót tudtunk összehozni. Ebben a folyamatban sokat számított Martin György segítsége. Béla sógora, a néprajzos Kósa László ajánlott be minket hozzá. Ő egyszerűen rengeteg szép erdélyi felvételt mutatott, másrészt megerősített bennünket abban a képtelen hitünkben, hogy ezt meg lehet tanulni. De felhívta a figyelmünket: Gyerekek, ha ezt nem tanuljátok meg rendszeresen, nem fogjátok élvezni!

*

MOZGALOM ÉS TUDOMÁNY

A hetvenes évek kibontakozó népzenei és néptánc reneszánsza mögött ekkor már százötvenezer lejegyzett és rendszerezett dallam állt,

sok új kutatási eredménnyel és gyakorlati tapasztalattal, különös tekintettel a táncokra és a hangszeres zenére. A zenetudósok által leírt népzenei dialektusok (Dunántúl, Alföld, Felvidék, Erdély és Moldva, Bukovina) jellegzetességei a legutolsó időkig élményszerűen megfigyelhetők voltak a magyar nyelvterület legnagyobb részén. A dolog természetéből következik, hogy a legelőbb hagyománnyal a centrumtól távolabb, a magyarságot szétválasztó politikai határokon kívül szembesülhetünk. Martin György ezzel a tudományos háttérrel hozott minket kapcsolatba. Vargyas Lajos szabadegyetemi népzene órákat adott nekünk. Az általa vezetett Népzene-kutató Csoport majd' minden tagja segített, támogatott bennünket. Az igazi próbatételt persze az jelentette, amikor azokkal az autentikus emberekkel szembesítettük addig összeszedett tudományunkat, akiknek a felvételein nevelkedtünk. A tekerőzés tudományát Bársony Mihálytól tanultam. Méhkeréken Kovács Tivadar volt a mesterünk, több lakodalmat végigmuzsikálva tettük le nála a doktorit. A széki táncházban Ádám István hallgatta – na jó, egy kicsit fejcsóválva – a muzsikánkat. Aztán összeismerkedtünk Csorba Jánossal, a kitűnő széki énekessel, Karsai Zsigmonddal, a lőrincrévi táncos énekessel, Székely Zsigmonddal, a lőrincrévi hegedűssel, Benke Rózsai néniével, a kitűnő moldvai énekessel, Ármán Lajossal, a kolozsi muzsikással, Jaskó István „Pittivel”, a virtuóz györgyfalvi legényes táncossal, aki erdélyi gyűjtőutunkon vezetőül is ajánlott, és még hosszan sorolhatnám.

A gyűjtőutak eredményeit Martin kegyetlenül bevasalta rajtunk, a kapott anyagokért cserébe ezzel kellett ellentételeznünk a bartell üzletet. Ehhez persze a jegyzőkönyveket is elkészítette velünk, s lassan, de biztosan csúszunk befelé a zenetudomány bástyái mögé. Ő már akkor kiszemelt minket kutatói-utánpótlásnak, amikor ezt mi még el sem tudtuk magunkról képzelni.

Aztán két fontos tanácsot adott: az egyik szerint el kell menjünk az eredeti helyszínekre, ahol ez a zenélés még akkor élő formában látható volt, mert csak így lehet megfigyelni az archaikus játé-

technikát, ami nélkül lehetetlen hiteles formában megszólaltatni ezt a zenét. (Ez valójában a világszerte elfogadottá vált historikus zenejátszás alapelve, anélkül, hogy ennek tudatában lettünk volna). Első erdélyi útjainkon Kallós Zoltán volt a kalauzunk, tanítómesterünk. A másik tanácsa az volt, hogy menjünk el egy táncgyűttesbe muzsikálni, mert tánc nélkül ezt a zenét nem lehet megtanulni. És így is lett.

*

A TÁNC

Elszegődtünk a Bartók együttesbe, Timár Sándor mellé, aki abban az időben a legközelebb állt törekvéseiben az eredeti táncfolklorhoz. Az elkövetkező gyűjtőutakat már vele együtt bonyolítottuk. Munkájának lényegéhez tartozott, hogy attól kezdve élő zenére próbált. Ennek elmondhatatlan hatása volt a táncosokra. A zene és a tánc olyan módon egymásra utalt a hagyományban, hogy egymástól elszakítva szükségképpen eltorzul még a legjobb zenészek, táncosok használatában is. Egyszerűbben mondva az általunk megszodált népzene attól olyan szép, hogy mindig alá volt rendelve a táncnak. Kovács Tivadar azt mondta erről a szoros kontaktusról, hogy „*ha a táncosnak x a lába, akkor nekem x lesz a kezem*”. Az élő improvizált, mindig változó, izgalmas zene gépi rögzítése, majd állandó ismételtetése automatikusan leszűkíti a táncos lehetőségeit, egyre mechanikusabb ismételtetésre kényszeríti és egyúttal észrevétlenül leszoktatja a zenére való aktív odafigyelésről. Csodálkozom is a mai koreográfusokon, akik próbáikon hanyagul beérik gépzenével.

*

A TÁNCKUTATÁSOK EREDMÉNYE

A hagyományos magyar táncok jellege, karaktere, majd megannyi táncrend hosszú történelmi folyamatok eredményeképpen alakult olyanná, amilyenek a gyűjtések során tapasztalhattuk. A Kárpát-medence táncbeli állapota az európai tánc történetnek azt a szakaszt tükrözi, amikor a lánctáncok háttérbe szorulása és az egyéni férfitáncok virágzása mellett már általánosan kialakult a páros táncok divatja is. Igaz, hogy az egyes tájegységek bizonyos eltéréseket, úgynevezett dialektus jelenségeket mutatnak, de elmondható, hogy a páros táncok divatja diadalmasan elterjedt egészen a Kárpátok vonulatáig, tehát az egykori Oszmán Birodalom határvonaláig. Az persze rendkívül érdekes, hogy ez a nyugat-európai táncolási mód a kelet-európai hagyományokkal keveredve nem a nyugaton kialakult szabályozott, kötött koreográfiával táncolt változatokat követte, hanem egy szabad, kötetlen, sok improvizációs lehetőséggel rendelkező táncformát hozott létre. Az történt ugyanis, hogy a nővel való táncolás egy rendkívül gazdag és variatív férfitánc kultúrához csatlakozott. A nők szerepe ennek megfelelően sokszor szerenyebbnek is látszik a férfiakénál. Az együttes forgást, illetve kiforgatást, vagy a férfi körül való pörgést leszámítva szinte csak aszisztálnak a virtuóz csapácsoláshoz, a kezükkel tartják, vagy a vállukkal támasztják alá táncosukat, hogy el ne veszítse az egyensúlyt ugrásai közepette.

Ez a fejlettség jelentette mindjárt a legnagyobb konfliktust a revival mozgalmak számára: az ilyen táncokat nem lehet egy pillanat alatt megtanulni, extra munkát kell befektetni mindazoknak, akik nem születtek bele, akiket nem ez vett körül gyerekkoruk óta, hogy felcseperedve észrevétlenül is elsajátíthatassák.

A Magyar Televízió stúdiójában Gyurkó László író, Vitányi Iván politikus, Kovács András filmrendező – fotó: Szalay Zoltán / Fortepan (1971)

Martin György véleménye szerint: „*a magyar néptánc befogadása nehezebb. Az individuális párostáncokkal szemben a közösségi jellegű lánctáncokat könnyebb megtanulni, és nehezebb elfelejteni. A zárt formájú, kis, kerek egységeket, rövid idő alatt meg lehet fogni és meg is lehet tartani. A mi improvizált táncaink megtartása csak magasabb fokú táncésszeggel és állandó gyakorlással lehetséges. Gyakorlás nélkül a kis formák közti kapcsolat rohamosan lazul, felbomlanak a tánc közben létrehozott nagyobb struktúrák.*”

Pálfi Csaba, az Amerikából hazatért koreográfus barátunk mesélte a hetvenes évek közepén, hogy ott a táncklubokban a görög táncok hozták össze az embereket a rendkívül egyszerű, mondhatnám igénytelen lépésanyagok köszönhetően. Érdekes volt ezzel szembesülni neki is, nekünk is. Ő ugyanis azzal a biztos tudattal jött haza, hogy most aztán már tudja a tutit, s nincs már tennivaló, mint ezt itthon leutánozni, ahogy ez már annyiszor és annyi területen megtörtént és manapság is történik ebben a mi egyetlen, édes és provinciális hazánkban. Pálfi Csaba magabiztosan előadta téziseit, de közben döbbenet tapasztalta, hogy itthon már teljes gőzerővel üzemel a Táncházt, méghozzá épp ellentétes koncepció alapján, mint Amerikában. Vonzerejét éppenséggel nem a könnyed igénytelenség, hanem az igényes munka jelentette. Hát, meg kell mondanom, a magyar hagyományokban meglehetősen ritka és ünnepi pillanatok az ilyenek. Martin örömmel állapíthatta meg, hogy: „*A mi táncházainkban ... a személyes kifejezésnek nagyobb teret adó táncfajták váltak kedveltté, s nem annyira a lánctáncok. A táncigény feltámadásának egyetemes tendenciája nálunk szerencsésen összekapcsolódott a nemzeti kultúrára, a nemzeti önismeretre irányuló átértékelési folyamattal.*”

De nézzük, miért is tűnt olyan megfoghatatlannak a magyar néptánc? Mert voltak ennek azért objektív okai is. A jelenséget kívülről megismerni akarók bizonyos technikai eszközök nélkül nem igen boldogultak még a rögzítésével sem. Így a megismerés folyamatát nem lehetett kellőképpen felgyorsítani. Martin György e témában így foglalta össze a legfontosabb tudnivalókat egy 1980-ban, Varga Lajos Mártonnak adott interjúban: „*A népismeret elmélyülésével, a néprajztudomány megerősödésével e században válik konkrétabbá a néptáncismeret: fontossá válnak az egyedi adatok, táncleírások is. Az igazi változás a harmincas évekre tehető, amikor megjé-*

lenik a filmfelvező. Más népeknél könnyebb a helyzet, mert kötött táncokat akár még szóban is megfelelően lehet rögzíteni. A mi nyitott felépítésű, improvizatív táncaikat filmfelvező nélkül nem lehet rögzíteni. 1940 körül jutunk el oda, hogy végre akad egy táncművészünk, Molnár István, aki megfelelően értékeli az improvizációt. Berzsenyi Dániel szóban forgó versében úgy fogalmaz, hogy »Titkos törvényt mesteriség nem szedi rendbe, csak maga szab törvényt, s lelkesedése határt.« A tudós Lajtha László pedig, aki a népzene legrészletezőbb lejegyzői közé tartozott, a harmincas években a magyar néptáncot lényegében megfoghatatlan, rögzíthetetlen jelenségnek tartja. Szerinte csak a magyar tánc motívumait (»a szavaikat«) lehet megragadni, s azokat minden táncos a kedve szerint rakja sorba. Berzsenyi és Lajtha agnoszticizmusa közt nem nagy a különbség, pedig kétszáz év választja el őket egymástól. Elsőnek Molnár István tartja fontosnak az improvizatív néptáncok pontos leírását, »olyan elemcsoportosításban, ahogy azt a filmszalag mutatja«.

A továbblépéshez elengedhetetlenül szükséges volt az a gyűjtő-és elemzőmunka, amit aztán a filmszalag és a táncírás segítségével Martin György a társaival, a Pesovár testvérekkel, Sztano Pállal, Kallós Zoltánnal, Lányi Gusztávval, Borbély Jolánnal, Andrásfalvy Bertalannal és másokkal elvégzett. Lassan kirajzolódott a rögtönzött táncok nyelvtana, szókincse, kialakult a tánc típus fogalma, a táncok történeti forrásai, táji tagolódásuk, a dialektusterületek körülhatárolása. Így a teljes tánc hagyomány áttekinthetővé, kezelhetővé vált. Készen állt arra, hogyha lesznek, akik meg akarják ismerni, létrejöhessen a Táncházt.

Pedig minden szakmabeli megjósolta, hogy az eredeti paraszt-táncokkal nem jutunk messzire. Azok túl bonyolultak, nehezen értelmezhetőek, hosszas tanulási folyamatokkal járnak, és az emberek különben sem szeretik, ha kioktatják őket... Csak a TUDOMÁNY makacskodott.

Martin György, aki hosszas és eredményes gyűjtőmunkával a háta mögött magabiztosan állította, hogy ezeket a táncokat lehet szeretni, csak legalább a velük foglalkozó szakembereknek meg kellene őket ismerni és horribile dictu megtanulni. Évtizedeken át állandó ellenállásba ütközött. Olyasféle logikával találta magát szemben, mint amikor az énekelni nem tudó színész azt mondja, hogy »nem kell a dallammal kinlódni, majd elrecitáljuk azt a dalocskát... Jó az úgy is.« Koreográfusaink is rendre naturalizmusnak minősítették az eredeti táncok hiteles megközelítését, valami olyasminnek, amivel igazi nagy formátumú művész nem foglalkozik.

Eközben – nem kis szerénységgel – sajnos Bartókot emlegették példának, ami enyhén szólva is felháborító. Ő ugyanis egész életében azon dolgozott, hogy minél jobban megismerje a népzene-t, és soha életében nem tett olyan értelmű kijelentést, mint amilyet én saját fülemmel hallottam vezető koreográfusunk szájából, hogy »engem a néptánc maga nem érdekel, csak ami eszembe jut róla.« Ezek után minden botcsinálta ideológust kellemetlen hideg zuhanyként ért a Táncházt sikere, amely bizony munkán alapult mind a szervezők, mind a résztvevők részéről.

A berzenkedéseket és általában a szakmai körök teljesen érthetetlen ellenkezését ma már eléggé világosan lehet megítélni. A kor-szak szemlélete és gyakorlata szinte teljes mértékben a színpadra koncentráldott, ahol komoly önmegvalósító ambíciók csaptak össze a népművészet továbbélteése címén. Népművészet kell? Ti csak ne babráljátok, majd mi mesélünk nektek róla!

Ennek a szemléletnek eklatáns példája volt a fiatal Martin György esete mesterével Molnár Istvánnal. Mikor odaállt Pista bácsi elé és megkérdezte, hogy az épp megtanult kanásztáncot hol lehetne alaposabban tanulmányozni, akkor a mester a következőket mondta neki: »Fiam, te ne menj sehova, a magyar néptánc én vagyok. Tőlem te mindent megtanulhatsz!«. És amikor Tinka mégis elment

vidékre gyűjteni, Molnár kirúgta az együtteséből. Így lett táncukatóvá.

És akkor ehhez tegyük hozzá, hogy Molnár István nem volt akárki. Az 1908-ban született koreográfus, táncművész a 1940-es években kezdett a néptáncal foglalkozni. Egyike az első magyarországi mozgófilmes néptáncgyűjtőknek. Összefoglaló kötetében gyűjtéseit mozdulattipológiai rendszerben tette közzé. Táncosképző technikai rendszere, az ún. »Molnár-technika«, a klasszikus balett képzési rendszerét kívánta helyettesíteni a néptáncgyűjtések-nél. Együttesvezetőként és táncpedagógusként a magyar néptánc-kutatás egyik úttörőjének tekinthető. Kompozícióiban a néptánc formavilágából indult ki, de alkalmilag expresszív elemeket és megoldásokat is alkalmazott. A keze alól olyan szakemberek kerültek ki, mint Martin György, Timár Sándor, Jancsó Miklós és még sokan mások...

Most képzeljük el, milyen sok kárt okozott az ügynek az olyan önjelöltek művészként való tetszélgeése, akik még ennyit sem tettek le az asztra...

Martin így emlékezett erre: »Olykor még azok is állandóan »anyanyelvi alapról« (vagy másik elcsépelte frázissal »tisza forrás«-ról) beszélnek már, akik még a kötött táncok pontos megtanulását is »kihagy-ták«. Némely »szuverén« táncalkotó és pedagógus pedig azt hangsúlyozza, hogy nem önkifejezésre, s az anyag szabad használatára kell a táncot nevelni, hanem csupán a »mű« alázatos szolgálatára. Ezzel a felfogással nemcsak a tánc önmagáért való élvezetétől zárjuk el a táncot, hanem önkifejezésük lehetőségétől, s teremtmétségük kifejlődésétől is. Azt is hallani, hogy a színpad eleve kizárja az improvizáció lehetőségét. Hát ez is megérne egy külön beszélgetést. Most csak annyit, hogy bizonyos zenei műfajok, stílusok lényegéhez tartozik az improvizáció, s ez mindig a szakmai-technikai felkészültség legmagasabb fokát feltételezi. [...] Az improvizáció persze alapos mesterségbeli tudás nélkül csak halandzsa marad. Az alkotó folyamatot sem lehet elképze-lyezni improvizáció nélkül. [...] A jól felkészült, kiváló táncos rögtönzésének elemi meggyőző ereje nagyobb lehet, mint egy agyongyakorolt, s így rutinból előadott, s a legnagyobb tudatossággal megtervezett tánc-alkotásé. Az olykor festői látványba burkolt mechanizmusok pedig hamar kiüresednek. Ritka még nálunk az olyan koreográfus, aki a tánc-hagyomány egészét ismeri. [...] Koreográfusaink java része sajnos nem a néphagyomány, a közösségi művészet megismerését tekinti az alkotómunkára való felkészülés legfontosabb alapjának, hanem sokkal inkább csupán – eklektikus módon közelítve – a maguk »kivételes« egyéniségének érvényesítéséhez keresnek »motívumokat«, ötleteket, lehetőleg soha, senki más által még nem használt kuriózumértékű anyagot.»

A szakma az állam által finanszírozott művészeti pozíciókat féltette a néptánc újbóli társastánc helyzetben való megjelenésétől. Pedig erre semmi oka nem volt. A táncházt egyre terjedő tudománya semmi kárt nem okozott az együttes munkában, hacsak az nem számít bajnak, hogy az ország majd minden együttese megtanult rendszeren táncolni. Ebben az évtizedekig vívott vitában végül is a TUDOMÁNY álláspontja győzött, de úgy, hogy nem megsemmisítette az ellenfélként nekifeszülő MŰVÉSZET pozícióit, hanem jelentősen megerősítette azt. És ez teszi a magyar táncházt mozgalom olyan különlegessé.

Mindezek ismeretében talán jobban megérthető a táncszakmai körök felhőrdülése, amikor Csoóri Sándor leírta a híressé vált mondatait: »A szakemberek, vagy a boldog mindentudók ítélkezzenek aprólékosan és mondjanak mást. Én csak azt mondhatom, amit meggyőződésem és a jókedvem súg: A néptánc történetének két fontos történelmi pillanata volt: az egyik, amikor a néptánc fölkerült a színpadra, és a másik, amikor a színpadról újra visszakerült a földre. Nem művészetként, hanem azért, hogy tánc maradhasson, mint ahogy szél a szél, eső az eső.« ■

Tradíció, művészet, innováció

A Magyar Állami Népi Együttes elismerése

A Magyar Állami Népi Együttest 1951-ben alapították, melyet három kar alkotott: tánckar, énekkar és zenekar. A művek zenei kíséretét hagyományos cigányzenekarra alapozott, de a művészi feladatok érdekében kissé átalakított, úgynevezett „népi zenekar” látta el Gulyás László vezetésével. Az énekkart Csenki Imre irányította. Rábai Miklós koreográfus, művészeti vezető az eredeti néptáncot többféle műfajban állította színpadra: egynemű női vagy férfitáncokként, a tájegységekre jellemző táncszvitteként és a népszokásokat bemutató kompozíciókként, amelyekben a három kar harmonikus együttműködése tette egységes egészzé az alkotást. Ballada-feldolgozásaival drámai hatásra törekedett, kortárs témájú produkcióival pedig megkísérelte bebizonyítani, hogy a múltban gyökerezve is lehet élni a mában.

Az 1970-es években kibontakozó táncművészeti mozgalom új látásmódot hozott a színpadi néptáncban is. A mozgalom a Kárpát-medence tradicionális értékei felé irányította a fiatalok figyelmét, s a parasztság által átörökített évszázados tánc- és zenei hagyományokat a korszerű szórakozás új formájává tette.

A mozgalom egyik gyakorlati megvalósítója – maga mögött tudva Martin György néptánckutató szellemi támogatását – Timár Sándor volt, akit 1981-ben neveztek ki az együttes élére. Ars poeticájában Timár szükséges feltételnek tekintette az eredeti néptánc társastáncként való elsajátítását. A névvel fémjelzett korszak az autentikus néptánc sokszínűségének, szépségének felmutatását tartotta legfontosabbnak, elindítva a Magyar Állami Népi Együttes „nyelvi” megújulását.

1998-tól a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője Sebő Ferenc népzeneész, zeneszerző, a magyarországi táncművészeti mozgalom egyik elindítója lett. Ő kérte fel karigazgatónak Mihályi Gábort, aki – Timár Sándor tanítványaként – minden színpadra készült koreográfiája megalkotásánál az eredeti néptánc alapos megismerését tekintette kiindulási pontnak.

2002-től, Mihályi Gábor művészeti vezető irányításával – alkotótársakat maga mellé állítva – a művészeti munka új impulzusokat kapott. A korszerűségre, az aktualitásra való törekvés (a múlt feltétlen tisztelete mellett) elementáris erővel jelent meg az együttes szellemiségében és a színpadra állí-

Ezerarcú Délvidék (Magyar Állami Népi Együttes, 2019)

Fotó: Dusa Gábor

tott művekben. Ez a markáns művészetfilozófia – társulva alkotói és előadói energiákkal – teljesedett ki napjainkra, nemzetközi szinten is a korszerű néptáncszínház egyik legfontosabb bázisává téve a Magyar Állami Népi Együttest.

2001, a Hagyományok Háza megalakulása óta a Magyar Állami Népi Együttes annak részeként tölti be vállalt küldetését.

2016 júliusától a társulat vezetője Mihályi Gábor, művészeti vezetője Pál István „Szalonna”.

Mihályi ars poeticája a tradícióból kiinduló kortárs néptáncművészet, melyet hite szerint a MÁNE művel, a mai kor nyelvén, a ma emberét megszólítva, a jelen részévé, személyessé teszi a tánc- és zenekultúrát.

Alkotói munkájában Bartók Béla a példaképe, akinek szellemisége, életműve bizonyítják arra, hogy a hagyomány és a modernitás egymást kiegészítő kategóriák.

A Magyar Állami Népi Együttes az elmúlt években számos olyan világszínvonalú, a Kárpát-medencében élő magyarság különleges tradicionális kultúráját a figyelem középpontjába állító, és abból inspirálódó produkciót hozott létre, amelyek a zene és a tánc nyelvén univerzális emberi értékeket

hordoznak. Az együttes értéket őriz és értéket teremt: alkotóinak sajátos, mai, színházi világlátásán keresztül az előadásokat egyetemes képi és zenei világ, a néptáncmozdulatok újraértelmezése, a műfaji határok kitágítása jellemzi.

A Magyar Állami Népi Együttes előadásaiban a Kárpát-medencében élő magyarság különleges tradicionális kultúrája, népzeneje, néptáncjai és szokásai elevenednek meg.

A színes, gazdag repertoár az Együttest a világ legtöbbször utazó együttesének rangjára emelte: hét évtizedes fennállása alatt négy világrész negyvenöt országának színpadain lépett fel és több mint tízmillió néző elismerését vívta ki. Hazai színházában, Budapesten évi kilencven-száz előadást tart, de rendszeres vendége a vidék, valamint a határokon túli magyarok területének színházainak is.

Tisztelt Ünneplő Egybegyűlteket!

Remélem, megértik elfogult tiszteletmet és szeretetemet a Magyar Állami Népi Együttes volt és jelenlegi művészei iránt. Isten éltesse az Állami Népi Együttest! Szívvel gratulálok!

Kiss János táncművész

(Elhangzott 2023. szeptember 23-án a Ráday Ház Dísztermében)

A TÉKA EGYÜTTES NÉPZENEI, OKTATÓI ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ SZOLGÁLATA

Az ötvenéves táncházmozgalom töretlen hazai és nemzetközi sikerét annak a teljeskörűségere való törekvésének köszönheti – hiszen 2011-ben az UNESCO-nak a szellemi kulturális örökség legjobb megőrzési gyakorlatait elismerő regiszterébe is felkerült –, hogy akár a városi fiatal is anyanyelvi szinten beszélhesse a hagyomány nyelvét. Ha zenész, ha táncos, ha kézműves tárgyalkotó, szövő, bármi is, akkor ne csak kottafejeket olvasson, modulokat, díszítőmotívumokat, hagyományos technikákat reprodukáljon, de ismerje a paraszti kultúrát, a nemzedékek sokaságán át megőrződött, szájhagyomány útján átadott műveltség lényegét. Az 1976-

ban alakult Téka együttes – bizonyossággal kijelenthetjük – ilyen. E negyvenhét éve működő népművészeti műhely mindenkorai tagjai, egykori és mai zenészei felismerték nemzedékünk felelősségét. Mély, életre szóló elkötelezettségük kialakulásában a falvakban élőkkel, különösen a falusi zenészekkel való találkozásai, együtt muzsikálásuk váltak döntő jelentőségűekké. Így lett hivatásukká szellemi örökségünk megőrzése, továbbadása. Erről ők maguk így vallanak: „A »téka«, a parasztházak tisztaszobájában lévő faliszekrény, a család értékeinek megőrzésére szolgált. Fontosnak tartjuk, hogy a Téka együttesben megőrizzük, és továbbadjuk a magyar népművészet kincseit. Úgy érezzük, hogy a népi kultúra tisztaságával és egyszerűségénél fogva kifejezi az emberi értékeket a születéstől a halálig.”.

Már 1977-ben elnyerték a Népművészet Ifjú Mestere címet. Ettől fogva társadalmi gyűjtőként is dolgoztak a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének, majd több éven keresztül ők voltak a Bartók Tánc együttes, illetve a Magyar Állami Népi Együttes rezidens zenekara. Emellett önálló műsorokkal szerepeltek itthon és külföldön, számos rádió-, tévé- és huszonzét lemezfelvétel készült velük, melyeken zenész mestereik repertoárját örökítik meg, tisztelegve előttük. Jártak az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Mexikóban, Európa számos országában, sőt Kínában, Indiában, Japánban és Ausztráliában is. 1977-től Téka-klubot szerveztek, az egész nyelvterületet felölelő tánctanítás mellett vendégeket is hívtak: Kallós Zoltánt, Szécsi Margitot, hagyományörző táncosokat, zenészeket, népi iparművészeket. Rendeztek Kós Károly- és Nagy László-estet, néprajzi előadásokat, erdélyi zenészekkel hagyományos bálokat. Tanítottak művészeti iskolákban, zeneiskolákban, segítették a magyar népzenei élet utánpótlásának kialakítását, gondozták növendékeiket. „Régiék emlékezete” címmel sorozatot indítottak Jancsó Miklós, Szörényi Levente, Tolcsvay Béla, Szenthelyi Miklós, Halmos Béla, Timár Sándor, Novák Ferenc, Ekler Dezső, Makovecz Imre és sok más neves személyiség részvételével.

Fontosnak tartják, hogy a gyermek- és a felnőtt tánc házaikba látogatók megismerhessék a népi mestersége-

ket is. 1983-ban indították el a Vadása-tó partján, később Nagykállóban, majd Boldogkőváralján a Téka Népművészeti Tábort. A nagykállóai a mai napig létezik, s bár mások működtetik, a nevet megtartották. Hozzájuk fűződik az Országos Tekerő és Duda Szaktábor, és a *folkMAGazint* megelőző időkben *Tánc házas Tájékoztató Füzetet* is kiadtak. „Magyarok muzsikája” címmel futott ismeretterjesztő sorozatuk iskolákban és óvodákban.

A Téka együttes jelenlegi tagjai: Kalász Máté, Ráczkyné Tárnoki Beatrix, Kalász Tamás és Lányi György – akit mi, tánc házasok „Gyurkedli” néven ismerünk, s aki egyben a tanítványaiából és azok szüleiből kialakított zenekar, a Magonc együttes vezetője is.

Ők és az együttes korábbi tagjai is Kodály Zoltán szavai- val vallják: „Akiben van tehetség, köteles azt kiművelni a legfelsőbb fokig, hogy embertársainak mennél nagyobb hasznára lehessen. Mert minden ember annyit ér, amennyit embertársainak használni, hazájának szolgálni tud. Az igazi művészet az emberiség emelkedésének egyik leghatalmasabb eszköze, s aki azt minél több embernek hozzáférhetővé teszi, az emberiség jótöveje!”.

Másrészt vallják azt is – szintén Kodály Zoltán szavai- val –, hogy: „A művészetnek vissza kell adnia a népnek, amit az ő kincseiből nyert!”.

Ezen gondolatok következetes megvalósítása – mely az együttes ars poeticája is – tette méltóvá a tánc házmozgalom ma ünnepelt zenei műhelyét, a Téka együttest arra, hogy a korábban elnyert díjak: a Népművészet Ifjú Mestere, az Erdélyi Világszövetség Becsületrend Rubinja, a Magyar Művészetért és a Bartók Béla-emlékdíj után, a zenekar népzenei, oktatói és közösségépítő szolgálata Magyar Örökség Díjjal nyerjen elismerést.

Engedjék meg, hogy ehhez személyesen én magam is elsőként szívből gratuláljak, mint a hőskorban készült sóvidéki felvételük harmonikás közreműködője és a lakócsai horvát dallamok – drmeš és csizmaverős összeállításuk – basszprím tamburása.

Isten éltesse a Tékát!

Eredics Gábor

(Elhangzott 2023. szeptember 23-án
a Ráday Ház Dísztermében)

SIMÓ MÁRTON: A BOLDOGABB EMBER

(Részlet a szerző megjelenés előtt álló regényéből)

HUSZADIK BESZÉLGETÉS

Újra Budapesten. Ez már nem a próba-szerencse alapján működik, nem kényszerül arra az ember, hogy az első éjszakán a Nyugati pályaudvar aluljárójában, a Szent István körúton, a Duna-parton meg a Bazilika környékén ténferegjen, hanem céltudatosan utazik a fővárosba, biztos és anyagilag is megfelelő munkavégzés céljából. De egyelőre a szürke-, vagy inkább még a feketegazdaság berkeiben.

„Én targoncás
Én kapus
Én raktáros –
Minden voltam én egyszemélyben
Jobban tudtam hogy mi hol van
Miből mennyi van
Mint a könyvelőség
Bíztak is bennem
Mert ha ki is ment egy-két bála feketén
Soha nem nagy tételben.”¹

*

– Volt nekem nagynéném Pesten, az asszonyoknak is élt ott két unokatestvére, de nem tartottunk velük erősen a kapcsolatot. Lujza néném akkortájt már nyugdíjas volt, jóval hetven fölött járt. Valamikor ura is volt neki, aki szintén kőalji volt, de '90 után már nem élt. Nem voltak olyan emberek soha, hogy segítettek volna nekünk. Nem is voltak abban a ki tudja milyen módban. Ha nagy ritkán hazalátogattak, a szüleim szeretettel fogadták őket. Elhordoztuk mindenfelé, hogy lássák a mezőt, az erdőt, kiementünk velük a Lázra, le Vargyasba. Volt bennük valami nosztalgia, de nagyon megjácodták a magyart, s a városit, mintha nem tudnának ide visszaszokni. De mikor

elmentünk együtt a búcsúba, mondjuk, Nagyboldogasszonykor, s énekeltük azokat a régi Mária-énekeket, pedig nem is szabadott volna, de a plébánosunk s a kántorunk, mind a kettő bátor ember volt, például aztot, hogy Boldogasszony anyánk..., amelyikben benne van az is, hogy „Magyarországról, Édes hazánkról, / ne felejtkezzél meg szegény magyarokról”² – akkor biza úgy folyt a könnyük, mint a záporosó. Ha a faluban töltöttek egy hetet, mindjárt visszaalakult a beszédjük is... Ahogy a sógor meghalt, a néném többet nem jött. Újpesten élt, de egy olyan kicsi garzonlakásban, ami nem volt ejszen több harminc négyzetméternél. Párszor meglátogattam, vittem neki ezt-azt itthonról. Nagyon hálálkodott. Hívtam, hogy jöjjön, de már nem mert utazni. Egyszer aztán az történt, hogy egy évig nem jártam arra. Se levél, se karácsonyi üdvözlő, se semmi nem jött tőle. Igaz, hogy mi sem írtunk, mert ezt a felit anyámék rendezték, de idősebb korokban ők is elhanyagolták, mi pedig valahogy nem vettük át a szokásos rendesen, inkább azokkal a távilabbi rokonokkal és is-

1 Lövetei Lázár László „Első vignetta” című verse. In: Feketemunka (Egy bónap). Versek. Kalligram Kiadó, Budapest, 2021. 11.

2 Kőlcsey műve előtt, a XIX. század első harmadáig a katolikus magyarság himnusza. Szoszna Demeter OSB kézíratos énekeskönyvéből (1715) való a legkorábbi ismert változat, amelynek strófafekezde betűi szerzetestársra, az ének szerzője, Lancsics Bonifác rendi nevének latin alakját (Bonifacius) adják ki akrosztichon formájában. A vers szerzője talán rendtársra, Lancsics Bonifác (1737) volt. A legrégebbi dallamcsinája a Deák-Szentes-féle, lejegyzett egyházi énekeket tartalmazó 1774-es énekeskönyvéből ismert. 1793-ban már „nationalis cantatio”, azaz nemzeti énekként említik írásos források – írja a Wikipédia, illetve megtalálható az „Éneklő egyház: Római Katolikus Népelektár” 7. kiadásában. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 234. ének.

A módszer, amellyel Simó Márton e regény megírásakor dolgozott, egyáltalán nem ismeretlen a magyar irodalomban. Móricz Zsigmondot annak idején (1932) egy távoli rokona kereste fel, tulajdonképpen földije, Papp Mihály (1888–1969), aki egy nehéz pillanatában határozta el, hogy mesél az életéről. A találkozások nyomán keletkezett a híres regény, amelynek Joó György néven lett a hőse. A mostani „boldogabb ember” archetípusa nem a Tisza mentéről származik, hanem a Székelyföldről. Simó Márton írásaiban – főleg a regényeiben – megszokhattuk, hogy azok olyan térben és időben zajlanak, keletkeznek, amelyek sokunk számára ismerősek. Nem Udvarhelyszék, se nem Csík-, Gyergyó-, vagy Háromszék, hanem egy elképzelt milió, ahol Kadácsfalva közelében megtalálható egy Marosbecs nevű nagybacska város, de olyan települések is, mint Várhely, meg Oltpad. A regényhős több létező figurából keletkezett, s a szülőfaluja, Kőalja is ott van valahol, bejelölhető ezen az elképzelt vidéken. Ha már székely – még akkor is, ha „virtuális” –, akkor Ábellel is rokonítható a mai Gyurka.

Az ízes nyelvezet, a humor, a spontaneitás, a különböző élethelyzetekben tapasztalható találékonyság arra készítette az író, hogy még jobban figyeljen a szavakra, a mögöttes üzenetre, hiszen manapság „számkivetettség” sújtja az írástudót, akinek a szava már nem annyira fontos, s csak ritkán épül be hathatósan az élet szövetébe. Sokan magunkra ismerhetünk. Sokat nyerhetünk az üzenet által. Mi is. Ha odafigyelünk.

*

Simó Márton 1963. április 25-én született a Hunyad megyei Urikányban. Bálint András- és Tamási Áron-díjas erdélyi magyar prózaíró, szerkesztő, publicista, költő. Középiskolai tanulmányokat Székelyudvarhelyen, felsőfokúakat Szegeden és Budapesten folytatott. 1985 óta publikál az erdélyi, 1990 óta a magyarországi folyóiratokban. 2000 óta a Magyar Nyelvért Alapítvány ügyvezetője, 2004-től az Erdélyi (Könyv) Műhely című folyóirat kiadója. 2011-től 2014 decemberéig az Udvarhelyi Híradó című napilap kulturális rovatát vezette. 2013-ban – többekkel együtt – létrehozta az Élő Székelyföld Munkacsoport nevű alkotóműhelyt, amelynek keretében falufüzeteket jelentetnek meg és üzemeltetik az www.eloszekelyfold.ro nevű portált, amely elsősorban a vidéki (székely) települések mindennapjaival foglalkozik. Első verseit 1984-ben az Ifjúmunkás közölte, versekkel, novellákkal, könyvkritikával az Igaz Szóban, 1990 után a Látóban, Helikonban, Korunkban, Székelyföldben, Erdélyi Naplóban, Hitelben, Magyar Naplóban, Forrásban és A Hétben jelentkezik.

merősökkel tartottuk a kapcsolatot, akik ehhez a generációhoz tartoznak, a miénkhez. Ugye sokan költöztek ki, mentek el jobbra-balra... Mikor úgy alakult egy alkalommal, hogy éppen ráértem, elbusoztam arrafelé, a Hősök terén kellett felszállni, s onnan menni vagy hét megállót, de akkor kiderült, hogy pár héttel azelőtt meghalt, és az Új Köztemetőben nyugszik. Ezt mondták a szomszédok. Szégyen-e vagy nem, én aztán soha nem kerestem meg a sírját. Így múlik el az ember egy nagyvárosban. Nyom sem marad. Fogalmam sincs arról, hogy mi lett az ingóságai, mert az a szikra lakás a kerületi tanácsé volt. Soha nem esett szó arról, hogy ki fogja őt elrendezni. Biztos volt valaki, akire hagyatkozott. De az is lehet, hogy az egyház, mert nagyon vallásos volt, s tudom, hogy jártak hezsa valami apácák... A másíkok, az ura felölíek, az unokatestvérek prolik voltak. Azok akkortájt éppen munkanélküliek Csepelen, mert verték szét ott is a nagy vasgyárat. Történetesen az egyiket bészerelem volt egyszer magam mellé, de nem ért semmit. Nem erőltettem osztán, mert ölt meg a szégyen, ha velem volt. Ezek a kapcsolatok annyira megszakadtak, hogy egy évben jó, ha egyszer találkoztunk velük... Úgy gondolkoztam, hogy én szerzek olyan ismeretségeket, olyan barátságokat a munkám után, hogy az többet ér minden rokonságnál!... Iga-za volt apámnak, amikor mondogatta, úgy viselkedjél, fi-am, hogy ahol eljárász, amit csinálász, annak alapján ítéljenek meg az emberek. Ugye volt neki a furcsa viselkedése, hogy szeretett a közre adni, megmutatta sokszor ingyen, vagy akkor is, ha kárja származott, hogy ő végigviszi, amit felvállalt. Még úgy is, hogy nem érte meg. Szerették erősen a faluban. Ami az övé volt, az az övé volt, s ma is emlékeznek rá a népek a községben. Becsület volt,

de a pénz, az általában nem látszott meg rajta. Aztán nem nagyon kellett többet mondja, mert megszoktam, s megtanultam hamar, hogy mi a becsület. Lám, odahaza is milyen szépen haladtam. Úgy voltam, hogy ebben az új világban is meg kell lehessen élni, mert láttam a lehetőségeket. Szakma és hozzáértés volt. Ha iparba mentem, azt is tudtam végezni, de az lassan kimaradt. Viszont bėjött az építkezés, a kertészkedés és a mezőgazdaság odaki is. Majd egyszer elmondhatom, hogy én milyen tanyasi betyár lettem volt egy időben.

Ekkor úgy volt, hogy kivittem egy félbusznyi embert magammal. Húsz olyan kollégát szedtem össze a faluból, a Bányáról, az Üzemből, akikről tudtam, hogy ügyesek. S azok otthon szinte mind munkanélküliek voltak, vagy olyanok, mint én, hogy hol béhívták, vagy pedig elküldték őket két-három hónapra. Család mindegyiknél, vagy pedig olyanok, akik epege beléfogtak valami építkezésbe, s haladni kellett volna azzal is. Volt az a kertészet, a Platán Betéti Társaság. Annak kellett a munkások. Olyanforma, mind volt a faültetés azelőtt, ami nekem igen sikeres volt, csak más kerületekben. Úgyhogy megvolt a helyünk, fixre mentünk. Mondja a főnök, hogy szétossza az embereket többfelé, de én legyek az, aki adminisztrálja az egész társaságot, mert engem üsmernek, reám hallgatnak. Kaptunk formaruhát, epege úgy néztünk ki, mind a többi. Mind az igazi magyarok. Nem azokban a szedett-vedett salapétákban, vagy hitvány mackónadrágokban. Rendesen béöltözve. Volt egy munkásszállás a harmadik kerületben, ott laktunk, s reggel jöttek a kocikkal, szedték össze, vitték ki a munkapontokra, szórták szerte-széjjel őket, szóval münköt. Meg volt mondvá, hogy úgy dolgozunk majd, kicsi csoportokban, hogy

két magyar, s két székely. Esetleg három-három. Egyrészt azért, mert amikor magunk között voltunk, úgy beszélgettünk, mind otthon, s erre felfigyeltek a járőkelők. Nem azért, mert nem volt hivatalos az a munka, hivatalos volt, időmunka. Mármint a főnökségnek. De munköt úgy szortíroztak, hogy igazi magyar munkásoknak látszodjunk. Úgy tudtak minket elrendezni, hogy volt az a cég, amelyiknek a vezetője hívott, annak volt szerződése az önkormányzatokkal, azok őket fizették, s onnan munköt. Mi semmiféle hivattal nem találkoztunk. Valamennyire üldözték már akkor a hatóságok az ilyent, de azt mondta a főnök, hogy amennyiben valami cirkusoz lesz, azt ő rendezi. Hiába mondták, hogy így vagy úgy, hogy románok, de nincsen elég ember, aki az ilyen parkosítást elvégezze. Ne mind mondják, hogy így a külföldiek, meg ugye, hogy román, mert mü, ha egyáltalán azok vagyunk is pappíron, nem vesszük el senki elől a munkát. Akkor már Medgyessyék voltak kormányon ejszen. Olyan bolond menet volt, hogy féltek az itteni huszonhárom milliós munkavállalótól, aki mind odamenyen, s eleszi előlük a magyarok kenyérit.

Tudták jól, hogy se Pesten, sem vidéken nincsen anynyi ember, aki felmenjen, hogy ezeket a dolgokat elvégezze. Mü pedig mindent beléadtunk. Megmondtam mind egyiknek, hogy nincs tekerés, nincs italozás. Aki nem áll melléje, azt küldöm haza. Mert rejám hallgattak. Még jobban ejszen, mind az apjukra. Mert megvolt a kiszámítás. Kijött akkor simán az ötszáz forintos órabér, tisztán, nyár volt, s tudtunk tíz órát dolgozni. Az ugye ötezer. Nagy pénz volt abban az időben. Csak epegg anyyi volt a baj, hogy öt napon át kellett ezt hetente csinálni. Akkor mi legyen a hétvégékkel? Mondtam mindegyiknek, hogy nézenek valami kiegészítő munka után, mer' két nap semmittevés, az csak a kötés. Ha megállsz, ha van sok szabadidőd, akkor csak hányod széjjel, fogy az a kicsi pénzed. Nem azért mentünk oda, hogy szórakozzunk. Ha nem jön ki arra az egy hónapra a százötvenezer, mondjuk legalább a százhusz, mert azért ételre, sörre, szivarra kellett valamennyi. Hiába hoztuk a szalonnát, akármekkorát, az elfogyott. Mondjuk kitarított két hetet, utána venni kellett ezt-azt... Nem vette fel mindenki elég jól az iramot. Ott volt a Kicsi Kereszt például, keresztapámnak a fia, Attila. Ölt meg a mérég miánna is, mer' feszt azt leste, hogy hova lehetne félrefaragni esténként. Mondtam, hogy szerelek neki valami fusizást, ahogy mondják odaki a maszeknek, s álljon amellé, ne mind kóricáljon bodegákba, ne járogasson el moziba, mert az kötés. Úgy elment egy-egy ezres olyankor, mind a semmi. Megmondtam, hogy ehelyett járjanak abba, hogy inkább még keressenek hezha egy annyit a két-három óra alatt. Mert odavoltunk héttől ötig, de utána sok van még sötétedésig. Hogy hogy kell pluszba munkát szerelni? Nem volt nagy titok, mert mindig került. Én életemben feszt olyan voltam, hogy könnyen kapcsolatba kerültem az emberekkel. S há' ott is. Olyan a modorom, azt mondják, hogy bizalomkeltő egyén vagyok. De hát a bünözök is sokszé azok, kújelről jók, akár azok, akik valami ügynökként nyalják bé magukat az emberekhez, meglesik, hogy mijük van, s milyenek a szokásaik, aztán mennek vissza lopni... Gyakran eléfordult, hogy olyan helyen dolgoztunk hivatalosan, napközben, hogy egy-egy kertvárosi rész. Csendes utcák voltak, itt-ott kicsi park, játszótér. Közterületek bennük,

ugye, azokon matattunk. Mondjuk. De ott minden házhoz begyepesített udvarok, kicsi kertek tartoztak. Volt biza olyan, hogy odajött egy-egy tulaj, csak úgy magától, s mondta, hogy nem vállalnám el a kerti munkát neki. Ilyen udvar, olyan udvar. Hogy le kellene nyírni a füvet. Hogy van neki a kertjében valami hitvány cseresznyefa, amelyik nem terem semmit évek óta. Tehát fakivágás, bokrok megpucolása, ilyenek. Kaptam az alkalmon. Sokszé öt-hat ilyen hely is került. Írtam fel a neveket, a telefonszámokat, mintha valami diszpécser lennék. Így osztottam ki a külön dolgot egyiknek is, másiknak is. Jól jött az plusz, néha még vacsorát is adtak. Ha nem, akkor egy sört, kávé, valamit. Ha hozza tudtál tenni még egy ezrest a hivatalos napszámhoz, az erőst jó volt. Ha nem, ha úgymond pihentél, vagy tekeregtél, akkor széjjelhánytál belőle ugyanennyit, elvettél belőle vagy ötszázat, mondjuk. Nem jött ki a számításod. Volt olyan, hogy a hónap végén alig volt megmaradva nyolcvanezer egy-egynek. Mondom neki, hogy akkor minek jöttél?!... Ez odahaza csak kéthavi bevételed, ami marad. Ha kimegyünk, akkor keressünk annyit, mint otthon négy-öt hónap alatt, mert másképp nem érdemes. Ha megnyomod jól, az Üzemben, gazdálkodással, s még egyéb vállalásokkal ugyanitt vagy. Muszáj volt ilyeneket emlegessek nekik, mert másképp felejtették el, hogy mi a hézag, s hol a helyük...

A pénz odaki szükön volt eleinte. Egyeseknek volt anyyi tartalékjuk, mondjuk tízezer forint, hogy kitarított az elejin egy hétig költőpénznek. Aztán jöttek a kölcsönért vagy az előlegért. Szó volt erről, a főnökkel megbeszéltük, hogy legyen valamennyi előleg, húsz-harmincezer, de rendezzük úgy, hogy az igazi elszámolás csak az utolsó napon legyen. Ezzel is óvatosságra, spórolásra kényszerítettem őket. Sokan közülük egyszer sem jártak el otthonról, nem értettek a pénzhez, nem tudták rendezni magukat, nem ismerték odaki az árat. Meg kell tanulni az idegenben is, hogy minden lépést ügyesen tervezél meg. Olyan is volt akkor abból a húsból, akik a busszal együtt mentünk ki, az az Attila, akit az előbb emlegettem, s még vagy három, hogy megmondtam az apjuknak, amikor hazakerültünk, hogy őket többet egyszer sem viszem. Nem azért, mert nem dolgoztak. Azért mert nem dolgoztak eleget pluszba, s nem olyan a kiszámításuk. Aki hallgatott reám, annak szépen kijött a lépés... Több ilyen alkalom volt, több ilyen csoportos kimenetel, de elterjedt, hogy én milyen szigorú vagyok. Nem voltam az, balfasz sem, ejszen, csak jót akartam mindegyiknek. Volt olyan, hogy többet nem állt bé velem. Voltak, lettek később mások, azt csinálták, hogy leváltak erről a csoportról, elrendezték magukat hivatalosan. És azóta is kint vannak, családjuk lett, jól élnek a munkájuk után. Még akkor is, ha nem végeztek nagyobb iskolákat, de odaálltak a dolog mellé... Mondom, ilyen kimenetel többször volt. Olyan esztendő is, hogy márciustól októberig négyszer voltam odaki. Egy időben még váltócsoportot is béállítottam, mert kérték a folyamatosságot. Bévált a kőalji ember Magyarba'. Nagyjából bévált, de azér' ocsúja is van. Hogyne lenne!... Ötven embert mozgattam a véginn oda-vissza. Lassan-lassan azonban elpályáztam erről a területről. Rájöttem, hogy tudok én magamtól is felvállalni munkákat. Megegyeztünk a mérnökkel, a fővállalkozóval, akivel egyre nagyobb volt a barátság és az egyetértés. ■

Legénykedés Tajvanon

Megjárta a Távol-Keletet a Vasi (Kis)Legényczéh

A legutóbbi „gyerekpávan” még valóban kislegények voltak – azóta azonban ifjúkorba értek a szombathelyi srácok, akiknek a 2019-es sikerek óta számos emlékezetes eseményben és szakmai tapasztalatban volt részük. Az idei nyár pedig igazán különleges lehetőséget tartogatott a közösség számára: a vasi fiúk Tajvan szigetén, a „Yilan International Children's Folklore and Folkgame Festival” vendégeként szerepelhettek. A trópusi övezet határán eltöltött két hét alatt felejthetetlen élmények, és két tájfun szele is elérte az ifjú csapatot...

A július második felében zajló szereplésorozat első és legszembetűnőbb tapasztalását a trópusi-szubtrópusi levegő nyújtotta. Bizony, egy óceánparti szigeten párából nincs hiány – a nálunk megszokott nyári melegnél egyébként nem forróbb, harmincöt fok körüli hőmérséklettel az a nagy baj, hogy 90%-os páratartalommal párosul –, ami lajbi alatt és legényes közben bizony embert próbáló! S bár korán sötétedik, a közel harminc fokkal éjszaka sem nyújt felfrissülést... Ilyen körülmények között, tizenegy alkalommal örvendeztette meg a közönséget a Legényczéh a Kárpát-medence öt tájának férfitancaiból szerkesztett műsorával – a vasi és rábaközi verbunkokat, eszközös táncokat, valamint Kalotaszeg, Szék és a Küküllő-vidék legényeseit érdeklődéssel és elismeréssel tüntette ki a szép számú publikum. A legénykedések között – a csapatot kísérő oktatók, felnőtt táncosok jóvoltából – páros táncaink is meglevenedtek: Vas megye, Somogy, Tápé, a kalotaszegi Nadas mente és a Mezőség csárdásai fűszerezték a reperoárt. A kiváló muzsikáról Csapodi Tádé és bandája gondoskodott, a hangzásvilágot pedig dudaszó és tekerő-klarínét duó színesítette.

Ami pedig a fellépések egyéb körülményeit illeti: élményszerű szakmai tapasztalatot nyújtott az az igényesség és felkészültség, ami az ifjú előadókat várta a Dongshan-folyó partján létesített vízipark szabadtéri színpadán! A klimatizált öltözőkből a táncosok a ledfalakkal és ventilátorokkal körülvett előadótérbe érkezhettek, ahol tucatnyi technikus és önkéntes leste, mit tehet a produkció sikeréért. A végletes precizitással előkészített színpadtechnika hiba nélkül és minden szükségletet kielégítően segítette az előadókat – a kiszámíthatatlanságot nem ismerő mentalitás aligha hagyott rést a homokszemnek, hogy a gépezetbe csússzon! Ha az improvizációra is hajlamos magyar (nyugati) fejfel időnként nehézkesnek is tűnt a másodpercekhez és apró részletekhez való merev ragaszkodás, a keleti alázatból és szolgálatkészségből sokat tanulhattunk.

Az egyetlen rugalmasságot igénylő tényező az időjárás lehetett – bizony, a fesztiválprogramot a tájfun szele két alkalommal is kibillentette az egyensúlyából. Előbb a Fülöp-szigetek északi részén tomboló és Tajvanra is beköszönő Dokszuri tájfun esőzé-

Vasi táncok a szombathelyi együttes előadásában

se mosott el két előadást, majd a Japán déli szigetein végigsöprő Khanun okozott némi aggodalmat a hazaindulásra készülő csapatban – a Tajvant éppen elkerülő forgószelek végül nem okoztak komolyabb felfordulást.

A színpadi élmények mellett a Dél-Kelet-Ázsia és Tajvan kultúrájába nyert széleskörű betekintés a Yilanban eltöltött hetek nagy ajándéka! Természetesen a fesztiválrésztevők sora is ezt a térséget erősítette – mindössze egy nagyváradi román és két mexikói együttes mellett Tajvan, Japán, a Fülöp-szigetek, Indonézia, Dél-Korea, Mongólia, Thaiföld és Sri Lanka tucatnyi csoportja érvényesítette a keleti dominanciát. A magyar fiúk néhány nemzetközi esti mulatság alkalmával is belekóstolhattak a Távol-Kelet tánc- és zenekultúrájába, a legszámosabb impulzus mégis a vendéglátók részéről érte a csapatot. Workshopok formájában kapott ízelítőt a vasi legénység a kínai „oroszlántánc” és a tajvani opera világából, s kipróbálhatta magát a hagyományos papírkészítés mesterségében is. Emlékezetes élményt nyújtott egy közeli hegyi faluban, az ausztrónéz öslakosságot bemutató néprajzi múzeumban történt látogatás – ahol a magyarok belebújhattak az „atayal” törzs viseleteibe, s kipróbálhatták hangszereit és mezőgazdasági eszközeit is. Tajvanon egyébként a huszonnégy milliós kínai eredetű lakosság mellett ma is él mintegy négyszázezer főnyi bennszülött népesség, akik a dél-kelet-ázsiai és óceániai szigetvilágot jellemző ausztrónéz nyelveket beszélnek – sőt, a kutatások szerint

éppen e szigetről valószínűsíthető a Madagaszkártól Új-Zélandon át a Hawaii-szigetekig terjedő nyelvcsalád kirajzása.

A kultúra jellegzetességei között természetesen meg kell említenünk a vallási helyszíneket is – a vidék látképének figyelemfelkeltő színfoltjait, melyek időről időre kitűnnek a rizsföldek és meglehetősen puritán stílust tükröző lakóházak sorából. Több szentély meglátogatása közül kiemelkedik a szigetország legjelentősebb taoista kegyhelyénél: a Sanching-templomnál tett kirándulás, ahol határtalan nyugalom és különleges hangulat fogadta az oda érkezőket.

Az egzotikus élmények sorában már csak hab volt a tortán az őserdei vízeséshez tett dzsungelséta, a Csendes-óceánban megejtett mártózás, s a gasztronómiai érdekességek kavalkádjá – mely a szálláshely étkezője mellett az éjszakai piac nyüzsgő forgatagában érte a magyarokat. A kététes látogatást a Taipei101 felhőkarcoló nyolcvankilencedik emeletének körpanorámája koronázta.

Az ifjú vasi legények és vezetőik-kísérőik olyan tapasztalatokkal és élményekkel gazdagodtak Tajvan szigetén, melyek minden bizonnyal mély nyomokat hagynak emlékeztükben és személyiségükben – s melyekhez hasonlókat kívánnak sorstársaik számára. A lehetőség megteremtéséhez ezúton is köszönik a Hungarikum Bizottság, a Kulturális és Innovációs Minisztérium, Szombathely MJV. Önkormányzata és Vas Vármegye Önkormányzata támogatását.

Molnár Péter

Ha lenne még három életem...

Beszélgetés Dénes Zoltán operatőrrel – II. rész

– *Tévéműsorokban kezdte Szomjas Györggyel dolgozni?*
– Két televíziós műsor is volt, az egyik a Magyar Televízióban futott *Népzenei magazin* címmel, a másik pedig a Duna Televízió *Táncház* című műsora. Ez azért is jó volt, mert folyamatos munkát, és így némi biztonságot is jelentett.

Amikor tizenkét népzenei film elkészült, akkor határozta el Halmos Béla és Szomjas, hogy ezeket ki kell adni DVD-n. Emiatt aztán elkezdődött egy óriási munka, hiszen az volt a koncepció, hogy ne csak a filmek legyenek a lemezeken, hanem extraként a témához kapcsolódó egyéb felvételek is felkerüljenek. Három év kemény munkája volt, amíg összeállt az *Új, régi hang* tizenkét DVD-nyi anyaga. Halmos Béla volt a szerkesztő, Gyuri a rendező... Ebben az időszakban kerültem munkakapcsolatba Sebő Ferivel is, akivel már a legendássá vált '76-os abaújszántói tábor óta ismertük egymást.

– *Ez a tábor is „megérne egy misét”.*

– Ez volt az első nyilvános táncházi zenész- és táncosképző tábor. Olyan muzsikuskok tanítottak ott, mint Halmos Béla, Sebő Feri, Sipos Misi, Csoóri Sanyi... De visszakanyarodva: akkortól ismertük egymást Sebővel. Aztán, amikor sok évvel később összefutottunk, nagyon megörült, hogy nekem addigra a filmezéshez lett közöm. Ő a Magyar Televízióban volt szerkesztő, és onnantól együtt csináltuk a *Hagyományok Háza* című műsrot adásról-adásra. Aztán ez a munkakapcsolat barátsággá is alakult.

– *Szomjas Györggyel nem csak népzenei filmekben dolgoztál együtt...*

– Persze, csináltunk például egy építészeti sorozatot is, amit én Gyuri halála óta egyedül viszek tovább. Ebből a sorozatból eddig hetvenkét valósult meg, amiből nagyjából ötvenet még Gyurival együtt készítettünk el.

– *Bevallom, ezeknek a filmeknek hírét sem hallottam eddig.*

– Ezek épületportrék, nem az építészről, hanem magukról az épületekről szólnak. A Magyar Televízió nem kíváncsi rá, mert az MTV táján, bármennyire kellemetlen is ezt kimondani, zsigeri ellenállás támad, ha Szomjas György neve felmerül. Bármilyen kapcsolatfel-

vételi kísérletet tettünk még Gyuri életében, mindig hallgatás volt a válasz. Nem elutasítás, hanem hallgatás.

Azt érdemes tudni, hogy Szomjas Gyuri eredendően építésznek készült, és csak azért nem fejezte be az egyetem utolsó évét, mert közben felvették filmrendezőnek. Ilyen alapokról indulva kérte fel őt a sorozat elkészítésére Marosi Miklós Széchenyi-díjas építész, aki akkoriban a Nemzeti Kulturális Alap építészeti kollégiumát vezette, és a Magyar Művészeti Akadémiának [MMA] volt az alelnöke. Így kezdődött ez a sorozat, és Gyuri halála után – mert az MTVA-val akkor sem vergődünk zöldágra – segítséget kértem Marosi Miklóstól. Miklós akkor megkereste az MMA akkori főtitkárát, Kucsera Tamást, és ketten együtt írtak egy levelet az MTVA vezetőségének. A levélre semmilyen válasz nem érkezett. Nem tisztzem, hogy minősítsem ezt a működésmódot, s bár sejtéseim vannak, nem akarnám ezt feszegetni. Nincs más választásom, tudomásul veszem.

– *Térjünk is vissza a Szomjas-filmekhez!*

– Miquèu Montanaro volt az egyik fontos filmünk főszereplője, ő egyrészt okszitánként alpból kisebbségi, másrészt magyar felesége van, és hallatlanul izgalmas az élete. Eredetileg ez egy játékfilm lett volna, de aztán egy játékfilmes elemekkel megtűzdelt road movie lett, ami Provence-től Gyimesig vezet a nézőt. Nagyon sok helyszínen forgattunk.

– *Bennem csak ott motoszkál a kérdés: hol lehet látni ezeket a filmeket?*

– Csináltam egy YouTube-csatornát, „TKHM” néven, s oda felpakolok mindent, amit fontosnak gondolok. Be kell vallanom, hogy nem foglalkozom a szerzői joggal, nem értek hozzá. A fontos az, hogy egy film – ha már elkészült – eljuthasson a nézőkhöz. Hiszen ezért csináltuk őket. De visszakanyarodva a történethez, ez a film is azt a sorsot kapta, ami az ilyen filmeknek jut. Volt egy díszbemutatója, s onnantól kezdve, ha úgy állnak a csillagok, akkor a televízió leadja... valamikor hajnali két óra tájban. Ezeket én egyszeri, „egyszer használatos” filmnek hívom. Mert a mai világban szükségszerűen ez a sorsuk.

Lányok-asszonyok (Visa, 1986) – fotó: Dénes Zoltán

FILMOGRÁFIA (VÁLOGATÁS)

- *Mesterségek Ünnepe a várban* (Ledniczky Márton, 1993)
- *Farsangi tikverőzés Mohán* (Dénes Zoltán, 1994)
- *Magyarlónai juhmérés* (Sztanó Hédi, 1995)
- *Pütkösdi búcsú Csíksomlyón* (Dénes Zoltán, 1995)
- *Az utolsó mohikánok* (diplomafilm) (Csorba Judit, 1996)
- *Két feltámadás* (Sztanó Hédi, 1997)
- *Mundruc* (Sztanó Hédi, 1997)
- *Kalotaszeg nagyszonyja* (Rák József, 1998)
- *Sebestyén Márta* (Talentum 33.) (Sztanó Hédi, 1999)
- *Tinka* (Sztanó Hédi, 1999)
- *Csárdás, a kelet tangója* (Szomjas György, 1999)
- *Toronyvigyázó* (Debreczeni László emlékére) (Dénes Zoltán, 2000)
- *Kerítésen kívül... – Portréfilm Vargyas Lajos népzenekutatóról* (Csorba Judit, 2001)
- *Mónosokor – portréfilm egy faluról* (Csorba Judit, 2001)
- *A százcsevősi banda* (Szomjas György, 2001)
- *Megyek az utcán lefelé* (Szomjas György, 2001)
- *Járd ki, Zsiga!* (Szomjas György, 2001)
- *A Maros Művészegyüttes táncai* (Könczei Árpád, 2003)
- *Apám tánca – Könczei Ádám emlékére* (Seprődi Kiss Attila, 2003)
- *Jer, mindnyájan örvendjünk...* (Szomjas György, 2003)
- *Visa – Gyűjtőúton Kallós Zoltánnal* (Dénes Zoltán, 2004)
- *Visa – Észak-mezőségi népzene* (Dénes Zoltán, 2006)
- *Czérna Miklós történetei* (Dénes Zoltán, 2006)
- *Hagyományok Háza* (Sztanó Hédi, 2006)
- *Édeskeserű* (Dénes Zoltán, 2009)
- *Szemben a Keleti széllel: A film* (Szomjas György, 2010)
- *Kallós Zoltán „Tündérkertje”* (Sztanó Hédi, 2010)
- *Multság 2.* (Szomjas György, 2010)
- *„... hogy hasznára lehessenek ...” – beszélgetés Andrásfalvy Bertalan néprajzkutatóval* (Csorba Judit, 2011)
- *Táncház napja 2012* (Szomjas György, 2012)
- *PG csoport* (Szomjas György, 2012)
- *Hajnali hold* (Dénes Zoltán, 2012)
- *Világvege, szerelem – színházi előadás* (Szomjas György, 2013)
- *HB – Hosszú búcsú Halmos Bélától* (Szomjas György, 2014)
- *Válaszúti hegy aljába’ – portré Kallós Zoltán néprajzkutatóról* (Szomjas György, 2015)
- *Énekmondó – portré Kobzos Kiss Tamásról* (Szomjas György, 2015)
- *Vásárok vására* (Sztanó Hédi, 2016)
- *A hetedik te magad légy* (Szomjas György, 2017)
- *Este a Gyimesbe’ jártam* (Szomjas György, 2017)
- *„...Hogy gazdag múltunkból építsünk jövőt” – portré Stoller Antalról* (Sztanó Hédi, 2017)
- *Átjáró 1-12.* (Sztanó Hédi, 2018)
- *Te, bárányok gyapjából való – Vidák István portré* (Szomjas György, 2018)
- *A magyar csárdás 1-8.* (Sztanó Hédi, 2019)
- *Egy régi hegedűs – portré Jánosi Andrásról* (Szomjas György, 2019)
- *Zsura – portré Zsuráfszky Zoltánról* (Sztanó Hédi, 2019)
- *Egy pár tánc – portré Németh Iládkóról és Szabó Szilárdról* (Szomjas György, 2019)
- *Aki dudás akart lenni – portré Juhász Zoltánról* (Szomjas György, 2019)
- *Betyárjáték* (Szomjas György, 2019)
- *Játszd a kólót! – 45 éves a Vujicsics együttes* (Szomjas György, 2019)
- *Családban marad 1-6.* (Sztanó Hédi, 2020)
- *Közös hangon – portré Eredics Gáborról* (Szomjas György, 2020)
- *Ahol az a csillag ragyog 1-10.* (Sztanó Hédi, 2020)
- *A fény felé – Csik János és barátai adventi műsora* (Szomjas György, 2019-2021)
- *Az én zeném – úton Kelemen Lászlóval* (Sztanó Hédi, 2022)
- *„Kétszeresen imádkozik, aki énekel” – Sebestyén Márta népdalénekes portréja* (Sztanó Hédi, 2022)
- *Táncház – források* (Dénes Zoltán, 2022)
- *Táncház – volt egyszer egy csapat* (Dénes Zoltán, 2022)
- *Táncház – ahogy elkezdődött* (Dénes Zoltán, 2022)
- *Új Ház 1-72.* (Dénes Zoltán, 2023)

A következő filmek aztán egymás után jöttek. Debrecenben volt egy rockzenekar, a PG Csoport, s ők, amikor a zenekar huszonöt éves lett, szereztek pénzt arra, hogy filmet készítsenek. Hallatlanul izgalmas kaland volt, annak ellenére, hogy nem túl ismertek...

– *...nekem az „ösidőkből” van PG Csoport lemezem, és éppen Szomjas György halála kapcsán a zenekart vezető Jantyk Csabával is interjúztam [folkMAGazin 2021/3. 26. oldal]...*

– ... aztán ez is egy hosszabb együttműködés kiindulópontja lett. Vidnyánszky Attila csinált a PG Csoport zenéinek felhasználásával egy előadást Debrecenben, „Világvege szerelem” címmel.

2013-ban a Magyar Művészeti Akadémia felkért minket, hogy készítsünk építészportrékat. Török Ferenc és Bán Ferenc volt az első két építész, akivel dolgoztunk. És elkészítettünk jó néhány MMA-s népzenei portrét, például Juhász Zoltánról, Sebő Ferencről, Jánosi Andrásról, Kallós Zoltánról, Halmos Béláról, Eredics Gáborról...

Mint arról beszéltünk, 2013-ban készült el az „Új, régi hang” című DVD-sorozat. Akkor Szomjas Gyurival és Halmos Bélával leültünk, és elhatároztuk, hogy folytatjuk a sorozatot. Hiszen az első sorozatban az adatközlők szerepelnek... kivéve azt, aminek a máramarosi zsidó zene, meg a Téka-tábor a témája. A harmadik kivétel pedig Sue Foy története. Ez a három kilóg a sorból, de a többi kilenc autentikus népzenei szerekről szól.

Úgy döntöttünk, hogy a sorozatot a revival irányában folytatjuk. Szintén tizenkét lemezre terveztük, úgy, hogy a tizenkettedik lemez szóljon Halmos Béláról...

Az első DVD-sorozat megjelenésekor, 2013 májusában, én pont nem voltam itthon, Kínában és Mongóliában utaztam egy expedícióval. Aztán, amikor hazaértem, két hétre rá meghalt Halmos Béla. Persze, ezzel meg is változott az egész korábbi koncepció. Így lett a második sorozat első darabja a Halmos Béla-film, amire Jantyk Csabák teremtették elő a pénzt.

A Halmos-film után pályázni kezdtünk, és erősen úgy tűnt, hogy ez a téma senkit nem érdekel: a „magyar népzene Szomjas György megközelítésében” valami olyasmi, amivel nem lehet elérni a döntéshozók ingerküszöbét. Utólag sem értem, hogy ez miként lehetséges. Persze, vannak erről is gondolataim, de megalapozott magyarázatom nincs. Nem is lehet.

Tény, hogy sorban adtuk be a pályázatokat, hogy megcsinálhassuk a sorozatot. Tényleg minden egyes pályázati lehetőséget megragadtunk, és tényleg minden pályázatunk visszautasításban részesült. Tizenhárom alkalommal dobták vissza a tervet. Eleinte még poénként kezeltük, jött Gyuri és mondta a mérközés állását: öt-null, hat-null, hét-null... A nyolcadik, kilencedik visszautasításnál már nem poénkodtunk, kezdtünk megkeseredni. A tizenkettedik visszautasított pályázat már kimondottan megrázó volt. Nekem az a véleményem, és hangsúlyozom, hogy ezt nem tudom semmivel alátámasztani, mégis úgy érzem és gondolom, hogy Gyuri hirtelen halála 2021-ben nem független ettől a permanens visszautasítástól.

– *Azért, ha döcögve is, de csak haladt a filmkészítés.*

– Az MMA-nál sikerült elérni, hogy a népzenei portrék közül elkészíthettük azokat, amelyekben az MMA is érintett. Így született a Kallós-film. Ennek kapcsán éreztem azt, hogy azt mindenképp nekünk kell megcsinálni, hiszen negyven éven keresztül mellette voltam, és volt róla egy csomó saját felvételem is.

Ugyanis 2002-ben, amikor Kallós Zoltán megkapta a Corvin-láncot, akkor az ezzel járó pénzből Zoli bácsi az adatközlőkről szeretett volna mozgóképes felvételt készíteni. 2002 és 2006 között körülbelül nyolcvanórányi felvételt készítettünk a még élő adatközlőkről Gyimesben, Moldvában, Mezőségen... van olyan, akihez többször is visszamentünk. A Kallós-filmben ezek a felvételek is szerepet kaptak. Ez a nyolcvanórányi anyag aztán a Hagyományok Házába került.

Hangszerkészítő mester dorombon játszik (Bokonbajev, Kirgizisztán, 2018) – fotó: Dénes Zoltán

– *Ha összegezzük, akkor a Halmos Béla-filmmel együtt mennyi valósult meg a tizenkét filmből?*

– Beletartozik a Montanaro-film is, így a tervezett tucatból tíz készült el. És azt is tudtuk, hogy a tizenegyedik film Kovács Norbert „Cimbiről” és táncosairól, valamint a táncházmozgalom veteránjairól – ahogyan a „Betyárjáték” című színházi előadás műsorfüzetében olvashatjuk – szól majd, a tizenkettedik pedig magáról a táncházról. Gyuri halála után itt vagyunk Sebő Ferivel ketten, azaz a szándékkal, hogy befejezzük a sorozatot. Sebő Feri a szakértő, a szerkesztő és a kérdező.

– *Visszakanyarodnék kicsit egy korábbi félmondatához, hiszen utaltál egy távol-keleti utazásra. Az is néprajzi tárgyú túra volt?*

– Félig-meddig. A magyar néprajz mellett elkezdett foglalkoztatni az őstörténet is, és ebből kifolyólag a nomád népek életformája. Ennek kapcsán merült föl, hogy menjünk el, és nézzük meg az ázsiai hunokat... Daubner György, aki alapvetően nem filmes, a fejébe vette, hogy filmet készít a hunokról, elhatározta, hogy végigjárja Mongóliában és Kínában a hun szempontból jelentős helyszíneket. 2013-ban engem hívott magával, hogy dokumentáljam az utazást. Hihetetlenül izgalmas kéthónapos expedíció részesévé váltam. Az utazás komolyan elő volt készítve, a Mongol Tudományos Akadémia szakemberei és egyetemi professzorok fogadtak bennünket, s az ő útmutatásaikkal felvértezve mentünk ki a pusztába Erdene Hatagin régészprofesszorral. Megjártuk Kína Belső-Mongólia tartományát is. A film még nem készült el, és nem is tudom, mikor fog elkészülni, de a nyersanyag megvan, és hihetetlen tapasztalatokkal lettem gazdagabb.

– *Ez volt az első keleti utazásod?*

– Nem. Még '98-ban Berecz András a csuvasoknál akart gyűjteni. Ezt a projektet Sára Sándor közbenjárására a Duna Televízió támogatta, és úgy alakult, hogy én mentem filmesként erre a gyűjtőútra. Amikor hazaértem, letettem a forgatott anyagot a gyártásvezető asztalára. Néhány évvel később, amikor bementem a Duna Televízióba, ránéztem a szemetesre, azt láttam, hogy ezek a kazetták ott hevernek kidobva. Megismertem a saját kézírásomat... Kérdeztem, hogy „gyerekek, ez micsoda?”. Valamit hümmögtek, hogy az hulladék, ami már nem kell. Persze, kiszedtem a kukából és hazavittem a felvételeket. Jó néhány kazettát megmentettem, és később

egy rendezvényhez összeraktam belőle egy rövidfilmet. Ez is fenn van a YouTube-csatornámon.

Volt még egy nagyobb keleti utazásom egy MMA-portréfilm kapcsán. A Kecskeméten élő Vidák Istvánnal – akinek, feleségével, Nagy Marival együtt csodaszép nemezdoigák vannak – utaztunk keresztül-kasul Kirgizisztánban. Három hétig tartott az utazás, és csodálatos helyekre jutottunk el. Voltunk például olyan faluban, ahol mindenki jurtakészítéssel foglalkozik... és nem úgy, hogy mindenki részt vesz minden munkafolyamatban, hanem úgy, hogy családonként szakosodnak. Vannak, akik a favázat készítik, vannak, akik a nemezt, vannak, akik a rögzítő elemeket. Végigdokumentáltuk a jurta készítésének fázisait.

– *Nem is tudom, mióta, de Magyarországon is van divatja a jurtának...*

– Nekem jurtával legelőször még 1986-ban volt dolgom, amikor a Fehérvári Népművészeti Egyesület határozta el, hogy készítenek egyet. Erről a folyamatról is vannak felvételeim, amiket harmincnégy év után éppen a napokban digitalizáltunk. Persze, a fehérváriaknak fogalmuk sem volt arról, hogy mi ennek a csínja-bínja. Mándoky Kongur István és az ő kazah felesége, Ongajsa irányították a jurta készítését, és a történet egyik érdekessége, hogy a fehérvári szovjet katonai parancsnokságtól sikerült kikérni kirgiz katonákat segítségként. Megvan a felvételeken, ahogy a két kicsi kirgiz katona szovjet egyenruhában váznak való fát hajlít. Közép- és Belső-Ázsia nagy szerelem lett már akkor, és szeretnék még a jövőben is foglalkozni ezzel a témával... Talán innen is fakad, hogy Csingiz Ajtmatov az egyik kedvenc íróm, minden magyarul megjelent könyvét olvastam, s nálam Tamási Áronnal tartozik egy polcra.

– *Éppen, mert évtizedek óta dolgozol filmesként, hatalmas mennyiségű anyagot forgattál, ráadásul számítástechnikai háttérrel is van, meg kell kérdeznem: miként érintett téged a digitális világ mindent átalakító előretérése?*

– Bennem óriási ellenállás volt a digitális technikával szemben. Ami engem igazán zavart, az a kézzel foghatóság hiánya... ha a filmszalagot megfogom, akkor látom, hogy mi van rajta. Amikor még szinte minden nap volt a kezemben filmszalag, akkor a fekete-fehér és a színes negatívokon is láttam, hogy mi van rajtuk, értelmezni tudtam a negatív képet. A digitális technika, legyen bármilyen le-

nyűgöző is, elveszi ezt a közvetlen, fizikai kapcsolatot... és innentől az agyam is nehezebben „fogja meg” az anyagot.

Most kezdem a harmadik évemet a Színház- és Filmművészeti Egyetemen, ahol filmkészítési alapismereteket tanítok rendezőknek, operatőröknek, hangmestereknek, vágóknak. Így most még aktívabban benne vagyok ebben a digitális világban. Nyakig. De ezzel együtt is azt kell mondanom, hogy nem szeretem.

– *Viszont így kisebb helyen elfér az archívumod! A régi korszak felvételeinek digitalizálására, „átmenekítésére” mennyire van kapacitásod, erőd, kedved?*

– Nem úzom napi szinten, de rendszeres feladat, aminek kapcsán elég sokat foglalkoztam a hosszú távú archiválással. Ez azért egy aggasztó kérdés, mert jelenleg nincsen még kitalálva, hogy miként lehet a digitális anyagokat hosszú távra archiválni. Amiket most használunk, azok csak szemfényvesztések, átmeneti megoldások, és nem is tudjuk, hogy mi lesz a jövő útja. Én a winchestereimet két évente átmásolom, újraírom. Jelen ismereteim szerint másképp veszélyben lennének ezek az anyagok.

– *És a fotográfiáid mennyire rendezetten várják a felhasználást?*

– Nem tudok pontos számokat mondani, több ezres mennyiségben vannak fényképeim. Ebből, néprajzi szempontból érdekes lehet jó néhány, de a jelenlegi állapotukban ezek is használhatatlanok, mert csak részben emlékszem arra, hogy milyen felvételeim vannak. A múltkor kerestem valamit, és közben rácsodálkoztam egy csomó másra, hogy „jé, erről is vannak képeim?”. Tudom, hogy egy gyűjtemény akkor használható, ha adatolva van... Tudom, hogy foglalkoznom kell ezzel is, de ezt úgy lehetne, ha lenne még három életem.

Mások mellett Sebő Feri is azzal bosszant és biztat, hogy „ezt meg kell csinálni!”. Persze, hogy meg kell. De mikor?!

– *Mindazokon túl, amik az eddig átbeszélétekből máig nyúlnak, mi az, ami aktuálisan foglalkoztat?*

– Ehhez vissza kell kanyarodnom oda, hogy tizenháromszor dobták vissza a filmtervünket. 2020-ban is beadtuk a pályázatunkat a Nemzeti Filmalaphoz, mert a *Táncház-filmet* szeretnénk volna nagyfilmként megcsinálni. De ez nem ment át, így a tervet beadtuk a Halmos Béla Program pályázatára is, hiszen korábban ők finanszírozták a Vujicsics együttesről készített filmet is. Az volt a nehézség, hogy a Halmos-program keretei között nem finanszírozható nagy film, csak televíziós műsor. Ezért az lett a koncepció, hogy készítsünk egy háromrészes tévéműsort, amit aztán később, kicsi igazítással össze lehet ragasztani egyetlen filmmé...

A film koncepcióját még Szomjas Gyurival, Sebő Ferivel dolgoztuk ki, de a megvalósítás már sajnos Gyuri nélkül zajlott. Az eredeti koncepció szerint háromrészes táncházfilmet akartunk készíteni, de amikor nekikezdünk, be kellett látnunk, hogy ilyen terjedelemben még a táncházmozgalom kezdetéig sem lehet eljutni, hiszen már az előzmények is olyan történetekből állnak, amikről nem nagyon esett szó. Például a Néprajzi Múzeum költözése kapcsán előkerült néhány addig lappangó doboz, amiben többek között Gönyey Sándor harmincas években készült néptáncos filmfelvételei vannak. Nagyon jó minőségű anyagok ezek, és eddigi ismereteink szerint ezek a legkorábbi magyar filmfelvételek, amelyek tudatosan néptáncot dokumentáltak... Azt mindig tudtuk, hogy a táncházmozgalom nem a semmiből jött létre 1972. május 6-án. Visszafelé az időben ott van például a Gyöngyösbokréta is. De még számtalan izgalmas momentum felsorolható. Vikáréktól Lajthán keresztül Gönyeyig és a Gyöngyösbokrétáig tart így az első rész. A második részt még Szomjas Györggyel és Sebő Ferencsel rögzítettük: elmentünk Andrásfalvy Bertalanhoz, véletlenül pont Trianon századik évfordulóján, és felvettünk vele egy kétórás beszélgetést [*lásd: folkMAGazin 2023/4. 18. oldal*]. Megint bajban voltunk, hiszen a vágás során sok fontos kérdéstről kiderült, hogy „nem fér bele”.

A harmadik részben már próbáltunk a táncházmozgalom történetére koncentrálni, de mert az egy örök vita, hogy „ki találta fel a spanyolviaszt”, ezért aztán ez sem volt egyszerű. Innen nézve már tényleg nem az a fontos, hogy ki volt az első, hanem az, hogy kik voltak azok, akik hozzátettek valamit. A harmadik filmben így Novák Ferenc „Tata”, Stoller Antal, Lelkes Lajos beszélnek az első pesti táncházról. S azt is elmondják, hogy mindez nem jöhetett volna létre a Timár-módszer nélkül. A filmben szó esik arról is – Héra Éva és Sebő mondják el –, miként folytatódott a történet, s miért nem halt el a kezdeményezés...

– *Ha jól értem, a táncházmozgalomról szóló háromrészes film a harmadik rész végére jut el a budapesti első táncházig. Ezek szerint ez a munka még közel sem befejezett.*

– Ott tartunk, hogy megvan a folytatás konkrét lehetősége. Most az erdélyi táncházak kapcsán forgatunk és gyűjtünk még anyagokat. De az már most is látszik, hogy ez sem egyetlen részből fog állni. Úgy látom, a Halmos-programnál van fogadókészség, és értik, hogy tényleg olyasmivel foglalkozunk, ami fontos. A táncvárosi történetekből – most még! – hihetetlen mennyiségű anyagot lehetne és kellene rögzíteni, azzal az igénnyel, hogy aztán több, egymástól független önálló produkció is elkészülhessen.

– *Azért, ha a filmkészítés közben felmerülő nehézségeket és problémákat sorra vesszük, akkor kiderül, hogy ez nem egy rózsaszirmokkal felhintett ösvény. Nincsenek könnyebben bejárható utak?*

– Bizonyos szempontból ez most is partizánmunka, sok olyan momentum akad, ami a hagyományos módokon nem jöhetett volna létre. Az első rész például a Néprajzi Múzeum hang- és képanyagára épül, ami az ő segítségük, Pálóczy Krisztina és Csorba Judit nélkül nem valósulhatott volna meg. Szerencsére Kemecsi Lajos főigazgató látta a fantáziát az együttműködésben, így ők adják a megfizethetetlenül értékes anyagaikat a filmünkhöz, mi pedig a film bizonyos részleteivel részt veszünk a Néprajzi Múzeum jövő tavasszal nyíló állandó kiállításában. A kiállításon található monitorokon az együttműködésben készült filmek rövid részletei lesznek láthatók. Ehhez hasonló együttműködésben vagyunk a Hagyományok Házával is. Both Miklós támogatja a munkánkat, most például Sebő Feri hőskorszakból származó super8-as felvételei kerülnek digitalizálásra... A Zenetudományi Intézettel is reménykedünk hasonló együttműködésben.

– *A most készülő filmekhez felvett anyagok nyilván sokkal bőségebbek, mint ami a filmekbe befér. Andrásfalvy kapcsán is említetted, hogy a beszélgetésnek csak a töredékét használtátok. Ráadásul ezeket már digitalizálni sem kell.*

– Pávai István is beszél nagyjából másfél órát, amiből mindössze tizenöt-húsz perc kerülhet bele a filmbe. Most a Hagyományok Házával tárgyalunk arról, hogy a felvételek hozzájuk kerüljenek letétbe, és a Néprajzi Múzeum is érdeklődést mutat. Én az ellen sem tiltakoznék, ha mindkét helyen elérhető lennének ezek az anyagok. Nekem az volna a fontos, hogy kutathatóak legyenek, és ha valaki felhasználni szeretné őket, arról is lehessen tárgyalni.

– *Ott kezdtek, hogy már gyerekként is filmes akartál lenni...*

– Az elmúlt évtizedek sokat formáltak a filmmel és néprajzzal kialakított viszonyomon. Azt gondolom, most két olyan dolog van, ami igazán foglalkoztat, az egyik az építészeti sorozat, a másik pedig a néprajzos-táncvárosi filmek vonala. Még Szomjas Gyurival fejlesztettük tökélyre a stáb minimalizálását: legtöbbször csak ketten mentünk forgatni. Aztán Gyuri halálával megfeleződött a stáb, és gyakran én magam vagyok a világosító, a hangmérnök, az operatőr, a vágó és a rendező. Ez egy érdekes pályafutás, hiszen az elején amatőr filmesként is egyedül dolgoztam, aztán, ha a körülményeket nézzük, mintha visszakerültem volna a kezdetekhez, a „hőskorszakba”.

Grozdits Károly

„Igézet ne fogja...”

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán
írta Fazakas István és Székely B. Magdolna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

FOGFÁJÁS

A rettegett fogfájást megelőző mágiával próbálja távol tartani magától mindenki.

Göcsejben a nők például úgy, hogy nagypénteken napfelkelte előtt a favágító tönkön fésülködnek, majd a disznóvályúra ülnek, s a kihullott hajjal fejüket, fogukat megfüstölik.

Szatmár megyében csókolja meg a földet, aki az évben először hall békát szólni, nem is fogja fogfájás kínozni!

Mádon az újholdra lehelnek, avagy az ablakon keresztül ráhukolnak. S meg ne egye senki, amit a kutyának, macskának szánt, mert akár fáj, akár nem, kihullik a foga.

Kalotaszegen, akinek mégis megfájdult a foga, menjen egy hegyre, üljön le egy sziklára, rakja körbe magát farkasgéveiréggel, ezeket rágja meg egyenként, s mondja: „Krisztus 32 éves volt, amikor meghalt, 32 fogam van, 32 virágot elrágtam, hogy vedd el tőlük a fájdalmat, és tedd őket olyan erőssé, mint te vagy!”.

Forrón a fogfájós egyszerűen rápisil egy darab kenyérre, s azt teszi lüktető agyarára. Még mindig kellemesebb, mint a göcseji gyógyítás, ahol is a fájós fogat holt ember fogával húzogatják meg. Feltehetően jobban elviseli a szenvedő a mennykő ütötte

fával, akasztófa szálkájával, de még a sírkeresztből, koporsóból való szeggel történő érintéseket, meghúzogatásokat is. Vas megyében harangkötél darabkájával szokás a fájós fogat megfüstölni.

*

SÁRGASÁG

A sárgaságot mindig az kapja meg, aki nem vigyázott, nem figyelt eléggé, vagy valamely hétköznapi cselekedetével magára vonta a bajt. A betegség gyógy módjai változatosak, a babonás medicina csaknem minden receptfajtáját egybegyűjtik.

Mitől lesz „sárga” az emberfia?

Hát például attól, hogy bekíváncsiskodik a halottas ház ablakán, netán véletlenül a halottmosó vízbe lép, az eltávozott fésűjével fésülködik, vagy olyan pénzt vesz a kezébe, amellyel az elhunyt szemét fogták le.

Mások úgy gondolják, az esik sárgaságba, aki este tükörbe néz, vagy havibajos ruha mosásakor az első öblítővízbe lép. Az a lány, aki férfiember vizelését meglesi, büntetésként, aki sárga lábú tyúk járta vályúban mos lábat, elővigyázatatlansága miatt kapja meg a kórt.

Még manap is tartja magát némely helyeken a hit, hogy a sárga-

ság az epével s ennek okán a mérgelődéssel van összefüggésben. Gyógyítása sokszor magával a sárga színnel, sárga színű tárgyakkal kapcsolatos, lett légyen az orvosság egyszerű sárgarépa, vagy éppen aranypénz, aranytárgy.

Abauj megyében szokás, hogy újholdkor (ez is sárga!) a templomi aranykehelybe nézetik a beteget. Jó az is, ha arany szín zsinórt, aranygyűrűt, aranypénzt vagy kis zacskóban aranyhalat hord a nyakában.

Az üröm, a csombor, a seprűfű, vagyis a sárgát virágzó növények főzetében való fürdés szükségeltetik a gyógyuláshoz. Vagy sárgarépából készült pohárból sárga levek, tyúkláb- vagy fagyöngyfőzet ivása, sáfrányos ételek, tojássárgája fogyasztása javallt.

Mások szerint meg kell ijeszteni a betegséget, mondjuk úgy, hogy a sárgaságos nyakába hirtelen hideg vizet öntenek. Többfelé ismert orvoslát, hogy undort igyekeznek kelteni magában a kórban. Szájba köpik a beteget, kenyérbélben tettűt, friss libatrágyát, emberi ürüléket vésztetnek be vele, pálinkájába emberi koponya porát szórják.

Próbálkoznak a betegség félrevezetésével is. Abroncon bújtatják át a sárgaságot, jelezvén, hogy most született, most született újra, a rossznak tehát semmi köze hozzá.

Ha mindez nem járna sikerrel, másra kell ruházni a bajt. Jól megválasztott helyre teszik a kórságba esett sárga nyakszalagját, aranygyűrűjét, s azután sopánkodnak, hogy „jaj, elvesztett”. Aki megtalálja és eltulajdonítja a csábító tárgyakat, a sárgaságot is megkapja. A beteg pedig felgyógyul, azután vígan élhet.

Van, amikor a rosszat a szenvedő mintegy átadja az elemeknek. A földnek, amikor nyitott sírba köp, vagy amikor a temetősor levizelt csalánt elássa. A tűznek, amikor levágott haját, körmét kifúrt tojásba téve a televizelt sárgarépapohárral együtt a kéménybe akasztja. A víznek, amikor fekete tyúk négy hétig nyakban hordott tojását a fején át, hátrafelé a patak folyásirányába dobja.

Nem ritkaság az sem, hogy az ember a sárgaságot állatra ragasztja: a beteget tejjel lemosás, s egy darab húsrá rápisillettik, a húst a kutya, a tejet a cica kapja. Néhol levizelt kását tesznek a kerítésre, s amilyen gyorsan hordják el a madarak, olyan gyorsan múlik el a betegség.

*

ORBÁNC, AZAZ SZENT ANTAL TÜZE

Ha fájdalmas, vörös foltok jelennek meg a bőrön, a lüktető rész megduzzad, esetleg lángszerű nyúlványok, amolyan kis tűzpatakok veszik körül – a hozzáértők azonnal tudják, Szent Antal tüzevel van dolguk. Vagyis orbánca, folyó orbánca van a szenvedőnek.

A göcsejiek a tüzesedésben levő testrészt édes tejjel lemosás, utána a férfi beteget kan kutyaival, a nőbeteget szuka kutyaival ugratják át.

Borsa völgyében a templom egyik zsindegyét leszedik, megégetik, annak tejszínnel kevert hamuját használják az orbánc kenetetésére.

A bukovinai Istensegítsen ráolvasással próbálták megszabadulni a fájdalomtól:

„Elindult Szent Antal
hét fiával,
hét lányával,
fene farkasával,
vad oroszlánjával,
hetvenhétféle tüzes orbáncos sebeivel.

Megtalálkozott boldogságos Szűz Mária.
Hová ménsz, Szent Antal
hét fiadval,
hét leányodval,
fene farkasával,
vad oroszlánjával,
hetvenhétféle tüzes orbáncos sebeidvel?
Megyek Máriához,
piros vérit kiszívom,
gyenge szívot elszoritom.
Térj meg, Szent Antal,
menj el az erdőre,
ott vannak a vad leányok,
piros véruket szívod ki,
gyenge szívüket szorítsd el!
Térj meg, Szent Antal!”

Az ige elmormolása után el kell imádkozni egy Miatyánkot, egy Üdvözlégyet, s Szent Ilona tiszteletére egy Hiszekegyet. Elvégezvén azt mondják: „Szent Ilona, térítsd meg ezt a sebet!”. Most a Szentlélek tiszteletére következik egy Hiszekegy, s azután pedig így fohászkodnak: „Vigasztaló Szentlélek Uristen, vigasztald meg, vedd el ezt a fájdalmat, gyógyítsd meg! Ámen!”.

Vagy tudunk hasonló imádságot, vagy sem, de a Borsa-völgyiek úgy beszélnek, igazából annak a köpése gyógyít, aki a tüzes üstöt megnyalta. Szilvafőzés után szokták a még szikrázó edényt felfordítani, s akkor valaki, aki hét éves kora előtt van, háromszor hozzáérinti a nyelvét. Fiú, leány egyformán nyalhatja, a gyermeknek korán reggel háromszor kell a beteget leköpnie.

*

KELÉS VAGY TÁMADÁS

Aki karácsony estéjén az asztalra könyököl, aprószentekkor vagy két asszony nap között babot, lencsét, kását eszik, bizony keléses lesz. És az is, akit nagypénteken megvernek. Lehet persze kelése, kelevénye, támadása másnak is – nem mindig lehet tudni az okát.

Gyógyításként a beteget mogoró, vereshagyma és júdáspeán szótlan vízzel készült főzetével mossák le, s utána a vizet folyásirányba öntve betegséggestül elvitetik a patakkal, folyóval. Mikófalván fél marék fehér babot új fazékban megfőznek, levélvel kenetik a kelést. Utána a babot a seben át lepergetik a szerkérúton, vagy a keresztútra öntik. Aki azon először áthalad, arra ragad a baj.

Udvarhely megyében szekértengelyről levakart sarat tesznek a támadásra, s mondják: „Eredetők, eredetők, távozzatok, oszlatatok, ízzé-porrá szakadjatok, mint Krisztus urunk tanítványával a Getszemáné kertben!”.

Kiskunmajsán a gyógyító a kelésre keresztet vet, s így szól: „Én tégedet keresztellek a Jézus, Mária nevében – semminek.”. Végigsimítja a beteget, s a földre is keresztet vet: „Föld, édesanyám [kkor hüvelyk és keresztetetlen ujjával egy-egy csipet földet vesz fel háromszor, s ismét keresztet vet], szem megnézte, szívo megverte, Szentháromság, Egyisten, fordítsd meg rajta!”. Besenyőtelkén a család egyik tagja éjjel a temetőbe megy, s ott kilenc sírdombról kilenc marék port s aztán kilenc szemétdombról kilenc marék szemetet, kilenc fáról kilenc gallyat visz haza. Mindezt egy szótlan vízzel telt nagy üstbe teszi. Akkor ezt a sok mindent elkezdik főzni, hogy a víz éppen éjfélkor forrjon, azután a főzetet a kádba öntik, a beteg beleül, s nagykendővel letakarják. Azon az éjjelen nagy fekete ló nyargal fel s alá az úton – nem más az, mint a boszorkány, aki a kelést okozta. ■

A mezőkövesdi matyó népviselet és változása a XIX. század közepétől napjainkig – 2. rész

KISGYERMEK VISELETE

A kisgyermekcsoportjába az 1–6 éves gyermekeket soroljuk. Mezőkövesden a kisgyermekcsoportjába tartozó gyerekeket *szoknyarángatónak*, *porban szaladgálónak* nevezik. Ők önállósnak kezdtek járni már tudtak. Ebben a korban még nem igazán különböztették meg nem szerint a gyermekeket. Ruházatuk nagyon hasonló volt, hiszen mind a kislányra, mind a kislányra egyaránt zubbonyt adtak. A kislány gyermekeket *gyerekeknek*, a kislány gyermekeket *lyánynak* hívták.³⁸

A kisgyermek másfél éves koráig a bölcsőben aludt, azonban, ha kistestvére született, máshol kellett fekhelyet találnia magának. Általában nem volt saját ágya, hanem a ház valamelyik pontjában található fekvőhelyen aludt többi testvérrel együtt. A kisgyermekcsoport vaszon kisingben aludtak, kisladrágot éjszakára nem viseltek. Ágyneműjüként általában valamilyen felnőtt ruhadarab (általában édesanyjuk szoknyája) szolgált.³⁹

A kislány haját három hónapos korában vágják le először, és onnantól kezdve rendszeresen nyírták.⁴⁰

A két-hároméves kislány haját a fejtetőn elválasztották, kétoldalt a homloktól kezdve a halántékon apró fonatba fonták, és ezeket a befont fürtöket hátul, a tarkón megmaradt hajjal egybefonták. A fonat neve a *foncsik* volt. A végébe madzagot vagy vékony szalagot fontak, és ezt masnira kötötték. A lányok egymás haját fonták, és hetente legalább kétszer kibontották, megfésülték. Akinek nagyon dús haja volt, annak ritkítottak belőle, és a levágott hajtincseket elásták, annak reményében, hogy majd arannyá változik. Ezt a hajviseletet a harmincas években a rövid hajviselet váltotta fel.⁴¹

A kislányok és a kislányok egyformán egybe varrt kartonruhát, más néven *zubbonyt* viseltek, amire hidegebb időben vállkendőt is kötöttek. A kislány viselete ekkor még csak a kalappal volt másabb a lányénál. Cipőjük a gyerekeknek nem volt, mert nyáron mezítláb jártak, télen pedig a házban voltak egész nap. Ünnepi viseletük a *korozsma* volt.⁴²

*

AZ ISKOLÁS GYERMEK VISELETE

Az iskoláskor előtt a gyermekek otthon sajátítják el a mindennapi élethez szükséges ismereteket. Az iskolába lépés után az ismeretszerzés megoszlik az iskola és a család között. Nagyobb szerepet kapnak a gyerekek a közösség hétköznapijaiban, a munkában, és a jeles napok szokásaiban.⁴³

A gyerekek iskolai viseletét a család vagyoni helyzete határozta meg. Új ruhákat általában nem adtak a gyermekekre, mert úgyis elhasználták. A lányok festőzubbonyt, vagy piros olajos zubbonyt viseltek, felette réklit hordtak. Ha télen nagyon hideg volt, alá kendőt

1

is kötöttek. Hideg időben fejükre és vállukra is kötöttek nagyobb télikendőt. A kezüket úgynevezett *gyugóba* dugták, ami rossz rékli ujjából készült, és madzagra akasztva a nyakukban hordták. Fagyos, hideg időben reggel sültkrumplit tettek bele, hogy melegen tartsa a kezüket, és miután kihűlt, tízórára megették.

Cipőt általában csak akkor húztak a lábukra, ha már nagyon hideg volt. A lábbeliket tovább örökítették később a fiatalabbaknak, akik egy kisebb javítás után már hordták is az örökölt cipőket, csizmákat. A kislányok a matyó viseletük fölé posztókabátot, fejükre teli sapkát húztak.⁴⁴

Az iskolások életében meghatározó esemény volt az elsőáldozás. Második osztály második félévében, májusban volt az elsőáldozás vasárnapja. Ezt fehér vasárnapnak hívták. A tehetősebb családok lányai fehér szoknyában, és fehér lityában vettek részt az elsőáldozáson. A többiek matyó népviseletben lettek elsőáldozók. A kislányok fejét koszorú ékesítette, a kislányok zsebébe pedig fehér zsebkendőbe tett fehér bokréta tűztek. Keresztanyjuktól a kislányok rózsafüzért és imakönyvet kaptak.⁴⁵

Az iskoláskorú fiúk már külön ingben és gatyában jártak. Hétköznapi ingjük szűkujjú, azonban ünnepi viseletük bőujjú volt, a felnőttekéhez hasonlóan. Gatyájuk elé hímzett surcot, kötényt kötöttek. Csizmát ötéves koruktól kezdve hordtak. Télen a felnőttekhez hasonlóan kabátot is viseltek.⁴⁶

Az iskoláskorú lányok viselete a felnőttekéhez hasonló volt. Felül úgynevezett uras inget viseltek, erre szűkujjú lent fodros alsószoknyát húztak, végül felsőszoknyát kötöttek az alsószoknya fölé. A szoknya elé gazdagon hímzett surcot kötöttek. Hidegben réklit vettek fel, és nagykendőt kötöttek a fejükre, derekukra. Lábukra csizmát vagy cipőt húztak.⁴⁷

A kislányok hajviselete megváltozott, amikor szoknyát kaptak a zubbony helyett. Ekkor az első hajtincseket besodorták (*besemerítették*), fül alatt hátra vezették, és hátul a *foncsikba* befonták. Ezt nevezték *tyúkhúsba fonásnak*. A második világháború után a haját egyszerűen hátra fésülték, és két fonatot fontak belőle. Először a fejtetőn lévő hajból készítettek egy kisebb fonatot, amit aztán a tar-

Az írás a váci Apórá Vilmos Katolikus Főiskola – Népi gyermekjáték, néptáncpedagógus, hagyományismeret oktató szakirányú továbbképzés levelező tagozatán 2022-ben készített szakdolgozat szerkesztett változata. A szakdolgozat konzulense Fülöp Attiláné dr. Tátrai Zsuzsanna volt.

kón lévő többi hajhoz fontak. Az iskoláskorú leányok újabb fésűt is használtak.⁴⁸

*

A SERDÜLŐK VISELETE

A matyó serdülők életére nagyobb önállóság és tilalmak voltak jellemzőek. A serdülő és szülei, testvérei közötti kapcsolat egyre lazábbá vált, a fiatal fiú kikerült apjához az ólba, a lány pedig többet segített anyjának, vagy teljes egészében átvette tőle a házimunkát. Nagyobb önállóság volt jellemző a munkavégzésükre. Számos dolog volt azonban, amiktől a fiatal serdülők tiltva voltak. Nem hordhattak még nagylányos, legényes öltözetet, nem járhattak a kocsmába, nem udvarolhattak, nem cigarettázhattak, és korlátozva voltak a szórakozási lehetőségeik is.⁴⁹

Ezekből kifolyólag a serdülők életét egyfajta kettősség határozta meg. Átmenetet képzett ez az életszakasz a gyermekkor és a felnőttkor között, azonban egyik csoport sem fogadta be a serdülőket igazán, éppen ezért visszafogott magatartásra kényszerítette a társadalom őket. Ez határozta meg a serdülők mindennapjait, ünnepei szokásaikat.⁵⁰

A matyó serdülő fiúkat *subancnak*, *suhader fiúnak*, *süldő fiúnak* hívták, a lányokat *subanclányoknak*, *süldőlányoknak*, később *elsőszoknyásnak* nevezték. A 12–14 éves fiúkat *begrésnek* is hívták.⁵¹

A suhanc fiúk viselete még nagyon egyszerű volt. Viseletük nem lehetett olyan, mint a legényeké. A legényavatásig gyolcsgatyát nem hordhattak, lajbit nem viselhettek, gatyájuk és ingjük vászonból készült, és nagyon egyszerű hímzések díszítették. Nem viselhettek nyakkendőt, és kalapjukba sem tűzhetek bokkrétát.⁵² Gatyájuk előtt *surcot* viseltek, és ingjük fölött hidegebb időben *rokkot* hordtak.

A serdülő lányok viselete sem olyan díszes, mint a nagylányoké, hiszen ebben az életszakaszban még nem volt fontos szerepe a látványos viseletnek. Fokozatosan kapták a szebbnél szebb kelmékből (*pipi*, *purgament*) készült szoknyákat.⁵³ Ezeket a szoknyákat úgy varrták nekik, hogy később le lehessen engedni. Cipőt húztak a lábukra, és galárist kötöttek a nyakukba.⁵⁴

Hajviseletükre a *semerített* hajviselet volt a jellemző. Egészen menyecskekorukig hordták így a hajukat.⁵⁵ Jellegzetes hajviseletük volt az 1910-es, 1920-as években az úgynevezett *kizacsokóstitott* haj. A hajat elől laposra fésülték, oldalt besodorták, és hátul egy kontyszerű hajformát készítettek belőle.⁵⁶

A summáság megjelenésével a hajviselet megváltozott. Ekkor jött divatba a hullámos haj. A lányok megmosták hajukat, és még nedvesen befonták. Kibontás után szép hullámos lett a hajuk.⁵⁷

A gyermekorból a felnőttkorba való átlépést bizonyos rítusok övezték a matyóknál. A lányok nagylánnyá válását különösebb avatási szertartás nem jellemezte. A lányok öltözködéséből, udvarlóninak fogadásából, és a táncmultságokon való részvételéből lehetett tudni, hogy valaki a nagylányok közé tartozik-e.⁵⁸

A suhancok legénnyé válását többféle külső megnyilvánulás jellemezte. A legényavatásra általában a fiúk tizenhétéves életében került sor. A rituális legényavató szertartás Mezőkövesden az *újlegényáldomás* volt. Ez annyit jelentett, hogy egy legénybanda megbeszélte időben együtt újlegényruhát öltött magára. Általában ezt ősszel a település első lagzijára vették fel. Az újlegény viselet darabjai közé tartozott a zsinórdíszes, gombos lajbi, a kivarrott, lobogós ujjú gyolcsing, a díszes surc, az aranyrojtos nyakbavaló, a gyolcsgatyá, és kalapjukba ekkor tűzhetek először csiktolyút. Ezt

5

a viseletet a szülők csináltatták a legényeknek. Az íróasszonyok, akik hímezték a ruhadarabokat, próbáltak minden évben más-más mintát hímezni a különböző kelmékre, így Kövesden azt is meg lehetett állapítani, ki melyik évben lett legény.⁵⁹ A megbeszélte napon csoportosan bevonultak a kocsmába, ahol az öreglegényeknek áldomást kellett fizetni, majd együtt ittak, kezet fogtak, és az öregebb legények tréfásan hátba ütögették őket. Később elindultak a lakodalomba. Innentől ők is a legények közé tartoztak. A lakodalomban mindenki megfigyelte őket, ők pedig végigitták-táncolták-mulatták az éjszakát.⁶⁰

*

ELADÓSORBAN LÉVŐ LÁNYOK, LEGÉNYEK VISELETE

Az eladósorban lévő fiatalok szerepe rendkívül fontos volt a családban, hiszen teljes munkaerőként tekintettek rájuk, mivel ekkorra már elsajátították a mindennapi élethez szükséges ismereteket, és a közösségben is fontos szerepet töltöttek be. Ezek mellett azonban életük egyik legszabadabb időszaka volt ez. Sokféle szórakozási lehetőség nyílt meg számukra, amin korlátlanul vehettek részt, ügyelni kellett azonban a megfelelő öltözködésre, viselkedésre. Ezek az alkalmak a párvalasztásban segítettek őket, így nem volt mindegy, ki hogyan jelent meg, hogyan viselkedett.⁶¹

Főleg a lányoknál nagyon fontos szerepet töltött be ebben az életszakaszban a matyó öltözet megfelelő viselése, a megjelenés. Nehéz volt beleszokni ezeknek a ruhadaraboknak a megfelelő viselésébe, ezért erre minden lányt az édesanyja magtanította. Mivel a matyó blúz (*litya*) csak akkor állt jól, ha kicsi volt a lány melle, ezért gyakran egy kendővel, vagy pánttal, esetleg egy szűk felsővel anynyira leszorították a mellüket, hogy levegőt is alig kaptak. A hosszú, ráncolt szoknyát szorosan kellett a lányok derekára kötni, hogy szépen álljon, és kiemelje a lányok csípőjét. Szépnek azt a lányt tartották, akinek karcsú dereka, széles csípője és hosszú nyaka volt. A fiatal lányok viselkedését, ruháját figyelték, megbeszéltek és értékelték a többiek. Ha valaki nem megfelelően hordta a viseletet, vagy nem a ruhának megfelelően járt, akkor megszólták, kijavították.⁶²

A lányok hajviselete ékességnek számított. Szépnek azt a hajat tartották, ami szép fényes és fejhez simuló volt. Ebben az életkorban a lányok *semerítve* hordták a hajukat ugyanúgy, ahogy serdülőkorban. Később néhányan sütővasat is használtak a homlok környékén lévő hajszálakhoz. A gesztenyeszínű, sötét hajat és a pirosposzsgás arcot becsülték a legtöbbször. A szépítőszerek használatát nem nézték jó szemmel az idősebbek, ezért például a lányok meg-

csipkedték egymás arcát, amikor más nem látta, hogy szép pirosak legyenek.⁶³

A legényeknél az egyenes tartás, sötét haj volt az ideál.⁶⁴ A fiatal matyó legények arcukat vagy teljesen leborotvták, vagy nyírott bajuszt viseltek.⁶⁵

Ebben a korban volt a fiatal legények és leányok számára a legfontosabb az öltözködés. A legdíszesebb, legszebb ruhadarabokat öltötték magukra, és nagyon figyeltek megjelenésükre is. A település lakói fokozott figyelemmel kísérték a fiatalok ruházatát.⁶⁶

A lányok férjhezmenetelükig gyűjtötték össze azt a ruhatárat, amit egész életükben hordtak. Minden félretett pénzüket viseletre költötték, sőt a család számára is nagy anyagi terhet jelentett a lányok viseletének összegyűjtése. A lányoknak különböző anyagokból, kelmékből vásárolt ruhái voltak, amiket meghatározott alkalmakkor vehettek csak fel.⁶⁷

Templomba mindig a legértékesebb, legszebb ruhadarabokban mentek. Ugyanez vonatkozott az ünnepi alkalmakra is. A fonóba az úgynevezett *befelé menő* ruhában mentek, és a legényeket a *hordozó ruhában* fogadták. A lányokat a fiatal menyecskektől leginkább a hajviseletük különböztette meg, azonban jellegzetes volt, hogy a lányok kalárisán, az utolsó gyöngysorban közepén egy szív vagy csilg alakzatú brosféle lógott.⁶⁸

A kaláris három-négysoros volt, és piros vagy kék üvegyöngyből, később pedig csak sima fehér gyöngyből készült. A lányok anynyit hordtak ebből magukon, amennyi a nyakukon elfért. Valószínűleg mágikus erővel bírhatott számukra, és a rontás elhárítása ellen hordták.⁶⁹

A lányok legalul *pendelyt* viseltek, ami a meztelen alsótestet takarta. Ezt később a hosszú ing váltotta fel, még később pedig a *bugyi*.⁷⁰

A lányok nyáron lábukon papucsot hordtak. Ez szép színes volt, tulipánokkal volt díszítve. Az év többi szakaszában csizmát, vagy magasszárú cipőt hordtak.⁷¹

A leányok az 1900-as évek elején ingvállat viseltek. A hétköznapi ing vászonból és perkálból készült, az ünnepinek az ujját pedig csipkeszerű anyagból varrták. Az ingvállak ujjait bolti forgáccsal tömték ki, hogy kerek legyen, majd ráncokba szedték, és keménypapír betéttel feltörték, *taraját* készítettek belőle. Az ujjakat szalaggal kötötték le, amire masnit készítettek, majd később gumira varrt pántlikával szorították le. A szalagot *kutyának* hívták.⁷²

Később ezt az ingvállat a szűkujjú ingváll váltotta fel. Ez gyolcsból készült. A derekát a pendely alá kötötték, nyaka be volt ráncolva, és gallérja is volt. Ezt vették föl a *litya* alá. A későbbiekben pedig már az ing sem volt divat, hanem úgynevezett *vendégszűkujjakat* vettek föl, ami két különálló ujjat jelentett, és díszként viselték a *litya* alatt.⁷³

A *lityát* valószínűleg a summásság hozhatta a divatba. Ez selyemből, purgamentből, kartonból készült blúzféle ruhadarab volt. A nyakán bársony prém volt, derekát pedig színes szalaggal díszítették. Elöl gombolható volt, hátul pedig fodrok díszítették. Rövid- és hosszúujjú változatban is előfordult. Az egyik fajtáját, az *ingvállas lityát*, az ingekhez hasonlóan feltörték. A másik fajtájának, a *fellőkös lityának* ujját pedig nem merevítették, hanem gumit varrtak az ujjába, és feltolták a karjukon, hogy buggyos legyen. Az eladósorban lévő lányok az ingvállas lityát viselték.⁷⁴

Jellegzetes felső ruhadarab volt még a lányok körében a *testálló*. Ez testhezálló blúzféle volt, aminek legfőbb jellegzetessége, hogy derékban annyira szűk volt, hogy a kebleket leszorította (mert a nagy kebel szégyennek számított). Színes kelméből készítették, és hasonló volt a lityához.⁷⁵ Az 1900-as évek elején az ing fölött *belinárojtos purgament vállkendőt* viseltek.⁷⁶

A fiatal lányok alul, a pendely fölött két fodros alsószoknyát hordtak. Mivel a fodor alul volt, így az alsószoknyák fodrai ha-

rang alakúvá tették a felsőszoknyát. A felsőszoknya fölél lajbit varrtak, és azzal együtt vették fel, így a szoknya súlyát a vállukon cipelték, nem pedig a derekukon. Régebben a felsőszoknyán fodor nem volt. Ránca volt szedve, és alul fekete vagy kék pántlika díszítette. Később elterjedt a hosszú, fodros felsőszoknya, a *zubbony*. Purgamentből, selyemből, műselyemből készítették ezeket a szoknyákat. A szegényebbeknek általánosan hat-hét felsőszoknyájuk volt, a gazdagabbaknak pedig tíz-tizenkettő.⁷⁷

A lányok régen a felsőszoknya fölé *bőkötőt* kötöttek. Ezt fekete klot anyagból vagy más fényes anyagból varrták. Ez kifejezetten ünnepi viselet volt. Aljára arany, sárga, tüdőszín alapon arany, ezüst vagy fekete sujtást készítettek. A későbbiekben a fiatalok körében a bőkötő viselése kikopott, egyedül csak a menyasszonyi öltözetben maradt meg tovább. A *bőkötő* után jellegzetesen a *surc* (kötény) volt divatban. Ez a férfiak surcánál szélesebb volt. Fekete vagy kék házi-vászonból készítették, amit bőséges hímzéssel díszítettek.⁷⁸

A matyó lányok körében az egyik legnagyobb dicsőségnak számított, ha valaki a *Mária-lányok* tagja lehetett. Ők a fiatalok valláserkölcsei alapú nevelésére, a hitélet erősítésére helyezték a hangsúlyt. Általában a körmeneteken, búcsúkon töltötték be fontos szerepet. A Mária-lányok közé az eladósorban lévő, de már bérmálkozott lányok kerülhettek. Fontos volt, hogy csak jó erkölcsű lányok lehettek a tagok, akikről rossz hírt egyáltalán nem lehetett hallani. Mivel drága volt az anyag, amiből a ruhájukat varrták, csak a jógazdák lányai lehettek Mária-lányok. Számuk hat és tizenkettő között mozgott. Hat lány vitte a Mária-házat, hat a lobogót, és voltak olyanok is, akik csak gyertyát tartottak a kezükben kendőbe csavarva. A legértékesebb hely a Mária-házat vivők közül az első páré volt. Ha valaki férjhez ment, a helyét át kellett adnia. Ekkor a menyasszony megvendégelte lánytársait, és javaslatot tehetett, hogy kit szeretne a helyén tudni.⁷⁹

A Mária-lányok öltözete a mezőkövesdi viselethez alkalmazkodott, azonban visszafogottabb volt. A XIX. század elején fehér ingvállat, rajta fehér rojtos kendőt hordtak, és a szoknya nagyobb hajtásokban volt rakott. Később, az 1920-as évek környékén az ingvállat felváltotta a *fehér litya*, és a szoknya ráncai apróbbak lettek. Fejükön koszorút hordtak, ami a menyasszonyi koszorúhoz hasonló volt. Az 1920-as évektől fátylat is erősítettek hozzá.⁸⁰

Érdekeség, hogy 1928-ban esküdött először matyó lány fehériben, Mária-lány ruhában, és onnantól kezdve használták a fehér ruhát menyasszonyi ruhának.⁸¹

A Mária-lányok körmeneteken való szerepe a mai napig élő szokás, viszont ma már nem jelent kiváltságot, ha valaki Mária-lány, sőt, az 1980-as években az egyház tizenkét rend Mária-lány ruhát vásárolt a fiatal lányok motivációjaként.⁸²

A lányokéhoz hasonlóan a férfi viselet is legénykorban volt a legdíszesebb. A legények ezt az új ünnepi ruhájukat a legényavatáson mutatták be először.⁸³

A 1800-as évek végén, 1900-as évek elején a legények viselete nem volt annyira díszes, mint az 1900-as évek első felében. A legények ekkor úgynevezett *vágányos kalapot* (középen csúcsos kalap, aminek tetejét beütötték) viseltek,⁸⁴ lobogós ujjú ingjük ekkor még alig volt díszített, gatyájuk előtt kasmírkendőt hordtak, és az ing fölé *pitykézett lajbit* öltöttek magukra.⁸⁵

Az 1920-as években megváltozott a legények ünnepi viselete. Ekkor vált divattá a matyó legények körében a *csúcsos kalap* viselése. Úgy tartották, elsőként a bíró fia hordott ilyen kalapot Mezőkövesden, hogy a kalap magasságával elérje kortársai magasságát. Ezt a kalapot a legények egészen az 1960-as évekig viselték. Mivel ebbe nem lehetett a fejet beledugni, így gumival erősítették a fejhez. A kalap mellé bokkrétát vagy tollat is tűztek a legények. A csúcsos kalapba általában *csikolyt* (bakcsó madár csíkos tolla) tűztek. A későbbiekben a tollat felváltotta a *csengővirágos bokkréta*.⁸⁶

A fiatal matyó legények egészen az 1860-as évektől hordtak fekete fátyszövetből készült nyakravaló kendőt. Ezt egyszer csavarták

körbe a nyakukon, majd masnira kötötték. Ezt egészen az 1950-es évekig viselték, és leginkább ünnepnapokon hordták. Később bársonyszalagból készítették, amin dús hímzés volt látható, végeit pedig selyemrojt díszítette.⁸⁷

A bő és hosszú ujjú lobogós ing már az 1850-es években megjelent a legények körében, viszont hímzésekkel csak az 1890-es években kezdték díszíteni. Kezdetben csak úgynevezett *singolásos* mintákkal díszítették az ing ujját, majd selyemszalagot és horgolt csipkedíszeket is varrtak az ing ujjának végére. Később megjelentek a hímzések is az ing vállán, elején, majd pár év múlva már az ing ujját is díszítették hímzésekkel. Ez akkor következett be, amikor a nők átvették a szűcsöktől a szűcsselymet, pamutot és a gyapjúfonalat. Ezután ezekkel díszítették az ing elejét, vállát és ujjait. A minták közül a legjellegzetesebbek a rózsák, tulipánok, leveles ágak voltak. Ezeket kék és piros színű fonalakkal hímezték ki.⁸⁸ Később már ragyogó fémpikkelyek, arany, ezüst rátétek kezdtek a színes hímzést kiszorítani. Nagypapám úgy emlékezett vissza erre az időszakra, hogy úgy tartották: „Nem baj, hogy a has korogjon, csak a ruha csillogjon.”⁸⁹ Tehát minden pénzüket *csillogókra* költötték, inkább nem is ettek. Ezáltal sokan eladósodtak. Ez ellen Mezőkövesd vezetősege, ezen belül is leginkább a papság lépett fel, mivel ők tudtak leginkább a katolikus matyó emberekre hatni, így 1925 körül letiltották a ragyogókat a matyó viseletről.⁹⁰ A matyó népnél is általános volt, hogy minél inkább tiltottak valamit, annál inkább terjedt, így – habár a ragyogók lekerültek a ruhákról –, mégis sárga és fehér selyemmel próbálták meg ezeket pótolni a ruhadarabokon. A későbbiekben a hímzés teljesen elmaradt. Az 1940-es években a bőujjú inget a *bornyúszerű ing* váltotta fel. Ez is bő ujjú volt, de ujjja csak a kézfejjig ért. Mivel mindennapi viseletnek kényelmetlen volt, zavarta őket a munkavégzésben, így levágták az ujját. A rövid bornyúszerű ing az 1960-as évekig megmaradt ünnepi viseletnek, munkavégzéshez pedig az úgynevezett *vigécesinget* viselték a matyó legények.⁹¹

Az ing felett *lajbit* hordtak. Az 1860-as években a matyó fiatalok kék és piros alapanyagból készült lajbit viselt, amit zsinórokkal, pitykével díszítettek. Az 1890-es években ezt a fekete lajbit váltotta fel. Ezt is pitykével díszítették. A lajbit a fiatalság nyáron viselte, hidegebb időben a vállukra *rokkot* (kabátféle ruhadarab), vagy *mentét* is vetettek, nehogy fázzanak.⁹²

A *gatyá* a férfiak legelső ruhadarabja volt. Ránézésre szoknyához hasonlít, azonban mindig két szára volt. A bőgatyá alá csak télen vettek fel egy szűkebb gatyát, hogy védje őket a hidegtől. A fiatalok viselték a *cifra vászongatyát*. Lassanként ez a gatyá a völegények díszruhájává vált, később azonban teljesen kikopott a viseletből (leginkább a biciklizés megjelenése miatt, hiszen nem volt kényelmes viselet a kerékpáron).⁹³ A későbbiekben a bőgatyát a *posztónadrág* (kezdetben a *rajthuzli fekete posztónadrág*, majd a *magyar nadrág*, *gombosoldalú nadrág*, végül a *priccses nadrág*) szorította ki.⁹⁴

Gatyájuk elé a fiatal matyó legények a lányokhoz hasonlóan *surcot* kötöttek. A férfiak surca keskenyebb volt, mint a nőké. A surc funkciója eredetileg az volt, hogy a ruhát védje a piszoktól. Az idősebbek például azt a legényt tartották dolgoznak, akinek a legpiszkosabb volt a köténye. A későbbiekben, amikor a bőgatyá divatba jött, a surcot annyira hímezték ki, hogy az alján szabad terület alig maradt. A pamut hímzőfonalat a későbbiekben a gyapjú, majd a selyemfonál váltotta fel. Különböző virágmotívumokkal, ragyogókkal díszítették a kötényt. A surc viselése az 1960-as évekig teljesen kikopott.⁹⁵ A legények lábukon csizmát viseltek. Az 1800-as évek végén a csizma sarkára sarkantyút raktak, ami akkora volt, mint egy ötpengős. A későbbiekben ez is kikopott a divatból.⁹⁶

Murányi Márta Anna

JEGYZETEK:

- 38 Fügedi Márta: *A gyermek a matyó családban*. Hermann Ottó Múzeum, Miskolc, 1988. 20. (a továbbiakban: Fügedi, 1988.) 46.
39 Fügedi, 1988. 46. | 40 Fügedi, 1988. 48.
41 Fügedi, 1988. 48. | 42 Fügedi, 1988. 48.
43 Fügedi, 1988. 57. | 44 Fügedi, 1988. 58–59.
45 Fügedi, 1988. 59.
46 Györffy István: *Matyó népviselet*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1956. (a továbbiakban: Györffy, 1956.) 59.
47 Györffy, 1956. 112. | 48 Györffy, 1956. 67–70.
49 Fügedi, 1988. 67–68. | 50 Fügedi, 1988. 67.
51 Fügedi, 1988. 67–68. | 52 Fügedi, 1988. 68.
53 Fügedi, 1988. 68. | 54 Györffy, 1956. 112–113.
55 Fügedi, 1988. 68. | 56 Györffy, 1956. 70.
57 Fügedi, 1988. 68. | 58 Fügedi, 1988. 74.
59 Fügedi, 1988. 74–75. | 60 Fügedi, 1988. 74–75.
61 Fügedi, 1988. 77. | 62 Fügedi, 1988. 77–78.
63 Fügedi, 1988. 78–79. | 64 Fügedi, 1988. 79.
65 Györffy, 1956. 24. | 66 Fügedi, 1988. 79.
67 Fügedi, 1988. 79. | 68 Fügedi, 1988. 79–80.
69 Györffy, 1956. 83. | 70 Györffy, 1956. 85–86.
71 Györffy, 1956. 83–85. | 72 Györffy, 1956. 86.
73 Györffy, 1956. 89. | 74 Györffy, 1956. 91.
75 Györffy, 1956. 91. | 76 Fügedi, 1988. 174.
77 Györffy, 1956. 98, 102. | 78 Györffy, 1956. 103–105.
79 Fügedi Márta: *Matyó kincsestár*. „Pflieger J. Ferencz” Alapítvány a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárért, 2005. (a továbbiakban: Fügedi, 2005.) 128–130. | 80 Fügedi, 2005. 130.
81 Fügedi, 2005. 130. | 82 Fügedi, 2005. 141.
83 Fügedi, 1988. 80. | 84 Györffy, 1956. 24.
85 Fügedi, 1988. 172. | 86 Györffy, 1956. 25–28.
87 Györffy, 1956. 29. | 88 Györffy, 1956. 30–34.
89–90 Interjú nagymamával, Murányi Albertnével.
91 Györffy, 1956. 30–34. | 92 Györffy, 1956. 49–50.
93 Györffy, 1956. 34–37. | 94 Györffy, 1956. 48–49.
95 Györffy, 1956. 53–54. | 96 Györffy, 1956. 38–39.

KÉPEK (NÉPRAJZI MÚZEUM FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY):

- 1 *Kizacskósított haj oldalról, elől semerítés* (Mezőkövesd, 1955) – fotó: Fél Edit (fekete-fehér, negatív, 24x36 mm)
- 2 *Üstökös ház utcai része, két fiatalasszony* (Mezőkövesd, 1920–1930-as évek) – Magyar Film Iroda (fekete-fehér, üvegnegatív, 9x12 cm)
- 3 *Tisztaszoba belseje mestergereándával, felvetett ágakkal* (Mezőkövesd, 1950) – fotó: Vadas Ernő (fekete-fehér, negatív, 6x9 cm)
- 4 *Magyar leány és legény díszes matyó viseletben* (Mezőkövesd, 1894) – fotó: ifj. Jankó János (fekete-fehér, üvegnegatív, 13x18 cm)
- 5 *Ünnepi viselet* (Mezőkövesd) – Garay Ákos hagyatékából (Tolna, 1955 – fekete-fehér, pozitív, 8,5x11 cm)
- 6 *„Mária-lányok” az úrnapi körmeneten* (Mezőkövesd, 1920–1930-as évek) – Magyar Film Iroda (fekete-fehér, üvegnegatív, 13x18 cm)

Devlesa arakhavtu, phrala! – Istennel talállok, testvérem! –

Cigány történetek Erdős Kamill hagyatékából a Néprajzi Múzeumban

A gyulai Erkel Ferenc Múzeum archívumában találhatóak Erdős Kamill cigányokról készült fotói, amelyek bemutatására a két múzeum, az Erkel Ferenc Múzeum és a Néprajzi Múzeum szakemberei közösen vállalkoztak. A hagyatékot, azaz a XX. századi magyarországi cigányság körében végzett egyszerre progresszív és szubjektív kutatás eredményeit most először ismerheti meg a közönség. De ki volt Erdős Kamill és miért különlegesek a felvételei?

Erdős Kamill (1924–1962) az 1950-es években kezdett a Békés megyei, majd a magyarországi cigányság iránt érdeklődni. Nehéz volna őt néprajzkutatóként, nyelvészként vagy fotósként kategorizálni, mind-egyik volt egy kicsit.

Devlesa arakhavtu, phrala! Istennel talállok, testvérem! – a kiállítás főcíme, egy cigány köszönési formula változata, ezzel lépett be Erdős Kamill még ismeretlen cigány közösségekbe, de akkor is használta, amikor cigány barátaival levelezett. A franciául, angolul, németül is jól beszélő autodidakta kutatót, gyűjtőt a nemzetközi tudományos szervezetek is tagjaik közé hívták, nemzetközi szakfolyóiratokban publikált angolul, franciául (többet, mint magyarul).

Eközben nyaranta bajszot növesztett, és egy zöld szalagos kalapban, ezüstgombos

Fotó: Incze László / Néprajzi Múzeum

bottal, kitalálva magának egy fiktív törzset, lengyel cigány grófnak, néha felvidéki fél-cigánynak adva ki magát, elindult felfedezni és megfigyelni a cigányok életét. Legtöbbit a lakóhelye, Gyula közelében lévő Békés megyei cigány közösségeket járta, de az Alföld és Észak-Magyarország más területein is megfordult.

Sajátos kutatómódszeréhez hozzájárult, hogy a cigány/romani nyelv több változatát is tökéletesen beszélte, a nyelven túl pedig ismerte azokat a kulturális kódokat, a gesztusokat, szokásokat, a belső törvényszerűségeket, amelyek hitelessé tették őt „cigány szerepében”, amely jóval több volt, mint szerep, empátia, megélés és egy kicsit talán az identitása is.

Így egy olyan korszakban tudott hiteles néprajzi anyagot rögzíteni, amikor – évszázados kirekesztettségük következményeként – a cigány közösségek még zártak voltak, az idegent gyanakodva fogadták, a fényképezéstől pedig féltek. Erdős Kamill azonban testvérként, rokonként, barátként készítette a felvételeket, amelyekről fesztelen pillanatokon keresztül tűnik át bizalom, büszkeség, elfogadás és kölcsönösség.

Az alig ismert fényképei mellett, a kevésbé kutatott kézírataiból, magnószalagjaiból kibomló történetek állnak a Néprajzi Múzeum új időszaki kiállításának középpontjában. Az általa megörökített pillanatok és lejegyzett történetek elmesélésén túl, a kurá-

torok azt a sajátos látásmódot akarták megmutatni, amely az ösztönösen alkalmazott antropológiai módszerek, a nyelvészet precíz logikájával és egy művész érzékenységgel keveredve jellemezte Erdős Kamillt. Sajátos hagyatékának megszólaltatására éppen ezért a klasszikus fotókiállítás keretei szűknek bizonyultak. A kurátorok a fotókat tanulmányokkal, kéziratokkal, hangfelvételekkel összeolvasva igyekeztek megérteni és láttatni azt a sajátos testvériséget, amelyet Erdős Kamill a cigány közösségekkel vállalt. A kiállítás, bár számos néprajzi témát dolgoz fel – esküvő, sirató, hiedelmek, mesteriségek –, nem a néprajzi tárgyakat, hanem az embert, az emberi kapcsolatok sokféleségét állítja középpontba.

A kutatás során olyan érzékeny történetek bontakoztak ki, mint a ma is élő Kanas Terézé, a már rég halott anyák, apák és nagyszülők emléke, a roma holokauszt Erdős Kamill által is érzékelt következményei. Ennek köszönhetően sosem látott módon váltak érzékelhetővé a *cigány és cigány, cigány és nem cigány, cigány és a cigányság iránt érdeklődő kutató* viszonyrendszerei. A tárlat ugyanakkor azt is megmutatja, hogy élhet tovább egy lezárt tűnő életmű: a két említett múzeum etnográfusai több mint fél évszázad után felkutatják az egykori közösségek ma élő tagjait, hogy az ő történeteik továbbmeséljék az elődeikét.

A kiállítás 2024. február 4-ig látogatható.

folkMAGazin

LELŐHELYEK

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG
1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrassy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

MAGYAR ZENE HÁZA – SHOP
1146 Budapest, Olof Palme sétány 3.

Tel.: (30)-461-5115

ÉRI ISTVÁN PÉTER (1953–2023)

Egyszer, egy nagyon régi (vagy tán nem is annyira régi) őszi estén két kiskamasz kölyök kopogtatott a tordasi Petőfi utca egyik házának ajtaján, Krisztián és Soma. Zenekart alakítottak, de nem igazán volt hangszerük hozzá. Akkor este kaptam tőled az első kavalomat.

Pityu, mennyi minden voltál, mennyi minden vagy te egyszerre!

A Martin György táncfilmjein fel-felbukkanó, a felvőberendezéseket kezelő kisfiú, Tinka nevelt fia, aki már gyerekkorától óriások mellett nevelkedett, s aztán maga is azzá vált. Aki már akkor is táncázás és „népi fej” volt, amikor még nem is létezett táncázmozgalom. Mundruc első táncos tanítványa, az első pesti táncázás gyerek, aki legényest tudott táncolni. A Mérába családotul befogadott srác, akinek azóta is minden porta és szív megnyílik Kalotaszegen. Aki az elejétől kezdve a népzene és a néptánc értő, alázatos művelésének egyik leghozzáértőbb és egészen biztosan legjobb szívű szelleme. S aki tudásával ugyan sosem kérkedett, de mindig kész volt átadni azt bárkinek, aki nyitott szívvel érdeklődik.

Az első budapesti táncház vaskezű böggőse, a Sebő zenekar legendás felvételeinek zenésze. A Muzsikás pótolhatatlan tagja, akinek keze alatt a történelem legszebb népzenei feldolgozásai keltek szárnyra, s akinek köszönhetően a népzene ezerféle értelmezésben, ezer helyre jutott el a világban, és ezerféle lélekbe talált bele nyílegyenesen. Aki a zenén és az évtizedes barátságokon keresztül örök, elnyúlhatetlen köteleket kovácsolt magyar, ír, balkáni és ki tudja hány néphez tartozó zenék és zenészek között. Tinka szellemi örököse, aki a zene mögött is mindig csak a zenére figyelt, a szépségre, az értékre, az ideákra, sallangoktól, felesleges gondolatoktól mentesen. Aki a világ bármely szegletéből tudott mutatni olyan dallamot, ami bárkit végérvényesen a népzenehez kötött, aki meghallotta.

A nagy karimájú kalap alól felszálló szivarfüst és gyönyörű hangok. Rendíthetetlen kontrakíséret, buzuki, töröksíp, kaval, hosszifurugla és ki tudja, hányféle hangszer hangja. És az az énekhang... A hang, ami oly sokszor, olyan egyszerűen, szépen, keményen közölte azokkal a fránya zsandárokkal, hogy hogyan is néz ki egy magyar betyár utazólevele...

A mesterem, aki nélkül soha nem lett volna belőlem az, aki vagyok. Aki a zöldfülű furulyás gyerekeknek nem csak hangszert adott, hanem a zöld fülét rányitotta a világ ezerféle népzenejére is. Aki két olyan barátomnak az édesapja, akikkel gyermekkorunk óta elválaszthatatlanok vagyunk, barátságban és zenében egyaránt. Akinek a konyhaasztalánál vagy épp nyáron a fa alatt mindig volt számomra hely, és olyan történetek, amik után gazdagabban távoztam, mint ahogy érkeztem. Akitől kaphattam, tapasztalhattam valamicskét Tinka szelleméből, még úgy is, hogy soha nem találkozhattam vele.

És ott, annál a tordasi konyhaasztalánál ülve mindig rá lehet látni a könyvespolcra, és azon ott van annak a két taknyos kölyöknek a fényképe, akik kavalt kunyerálni jártak nálad azon a régi (vagy tán mégsem olyan régi) estén, hogy aztán évtizedekre ott ragadjanak: másztak át a kerítésen hozzád, beugrottak egy kávéra, mielőtt indult a busz, ostromolták az ajtódat, amikor betlehemeztek, locsoltak, sibáztak, szilvesztereztek, mulattak, vagy szomorkodtak. És tán még többször olyankor, mikor semmi különleges alkalom, vagy apópó nem volt, csak Te, Ági, a zene és a barátság. De sokat ültem nálad, Pityu, és mégis milyen kevésnek érzem azt az időt most...

És mindezekén túl, a barátom voltál, Pityu, és az is maradsz mindörökre.

Amikor Ági elment, én tudtam, hogy nagyon fáj neked. Pár napig nem hívtalak, nem akartam alkalmatlankodni. Aztán mikor beszélünk, csak annyit mondtál: Soma, köszönöm a barátságodat.

És hiába érzem ugyanezt a szeretetedet most is, de azért nagyon, de nagyon jó lenne, hogy mikor átmegyek hozzád a Petőfibe (szigorúan a kerítésen, pedig már alig férek át a résen), akkor most is ott ülnél és mesélnél nekem további évtizedeken át. De nem lehet, mert most nagyon messzire mentél, Pityu, és nem talállak majd ott az asztalánál. Egy másik asztalánál ülsz már, együtt Tinkával, Joli néniével, Ágival.

De ha egyszer én is arra járok majd, remélem lesz egy szék ott nekem is. És kérlek, majd folytatd a történeteket, és mesélj még nekem, mert egy örökkévalóságig tudnám hallgatni.

És ott, akkor éppen egy örökkévalósági időnk lesz rá.

Pityu, köszönöm a barátságodat. Isten veled.

Salamon Soma
(Elhangzott Tordason, 2023. október 22-én)

Gondolatok a „Bukovinai Találkozások” Nemzetközi Folklórfesztiválról

Bukovina soknemzetiségű kárpáti kistérség. Politikai, adminisztratív egységként 1775 és 1918 között létezett Ausztria (Osztrák–Magyar Monarchia) határain belül. A két világháború idején Romániához tartozott. Jelenleg a terület Csernovici és Szucsávi központtal Ukrajna és Románia része. Bukovina, ez az ukránok és románok szívéhez közel álló régió, ahol nemzedékeken át vártak jobb jövőt zsidók, németek, lengyelek, örmények, ruszinok, romák, magyarok, utóbbiak a bukovinai székelyek népcsoportja, amely a XVIII. században Bukovinában telepedett le, ahol öt faluban éltek. Istensegits, Fogadjisten, Hadikfalva, Józseffalva, Andrásfalva.

Etnikai, kulturális és vallási sokszínűsége nem csupán a különféle nyelveket, szokásokat jelentette, hanem talán elsősorban a közös településeket, városokat, utcákat és tereket. Bonyolult sokszínűségében a nemzeti önazonosság megőrzését, a szomszédok megbecsülésnek megtanulhatóságát a kölcsönös megértést ígérte.

A két évszázaddal ezelőtt Czadca (ma Čadca, Szlovákia) közelében élő lengyelek gazdasági okokból kivándoroltak Bukovinába munkát és jobb életet keresve. 1945-ben Bukovínát felosztották a Szovjetunió és Románia között, ennek következtében a legtöbb bukovinai lengyel Lengyelországba vándorolt ki. Új otthonra a Szudéta-vidéken, Dzierzoniów és Luban városok környékén találtak, valamint Nagy-Lengyelországban, Jastrowie környékén telepedtek le. A Jastrowieben élő 1945-ben haza áttelepülő bukovinai lengyelek évekig hallgattak, a népcsoport csendben elvegyült, szégyellte származását, a tájszólás megkülönböztette őket a helyi lakosságtól.

Évek múltán, 1986-ban megalakult a Rozspiewane Jastrowianki nevű énekkar, amely programjában bukovinai énekek és népdalok szerepeltek. Ez az idegennek tűnő, különleges hangzás és ritmus teljesen más jellegű volt, mint ami a környékekre jellemző. Erre figyelt fel Zbigniew Kowalski néprajzkutató, a piñai művelődési ház munkatársa. Személyes kezdeményezésének és közbenjárásának köszönhetően hamarosan egymásra talált a két régió, a Szudéta-vidék és a Jastrowie környékén élő bukovinaiak. Néhány héten belül kikristályosodott az óhaj, a messze egymástól élők szándéka: megszervezni egy országos találkozót. Ezt a feladatot vállalta Zbigniew Kowalski, és így kezdetét vette 1990. június 22-én az első, bukovinai folklórt bemutató rendezvény. A szereplők közt volt kilenc bukovinai lengyel csoport, hét Lengyelországból és kettő Bukovinából érkezett. Az ezt követő években a résztvevők köre fokozatosan bővült, így a „Bukovinai Találkozások” bemutatták a régió valamennyi nemzetiségének folklóriját. A fesztivál lengyelországi megszervezése és a szervezők bukovinai látogatásai ráirányították a figyelmet arra, hogy a Bukovina határain kívüli találkozások nem elegendőek a régió kulturális és társadalmi bemutatására. Innen vette kezdetét a „Bukovinai Találkozások” nemzetközivé tétele. Az ezirányú igyekezet 1999-ben csúcspontjára ért, amelyet hagyományosan Jastrowieban rendeztek meg, ez a szép ünnep „átrepülte” a Prut és a Szeret folyót, így áttevődött Romániába (Câmpulung Moldovenesc) és Ukrajnába (Csernovic).

2000-ben a fesztivál szervezésébe bekapcsolódtak a bukovinai magyarok is, amikor

Bonyhád és Zomba adott otthont a „Bukovinai Találkozások” Nemzetközi Folklórfesztiválnak. A négy ország képviselői megállapodást írtak alá Ukrajnában, Csernovicban, melyet a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének akkori elnöke, Potápi Árpád János – aki ma már a nemzetpolitikáért felelős államtitkár – írt alá. 2003-ban a szervezők köre bővült, és új helyszínen is volt, Németországban, Münchenben és Augsburgban. A „találkozások” léggömb bizonyítja, hogy a bukovinai nemzetek szoros együttlétének hagyománya az idő múlásának ellenére megmaradt és még mindig él. A fesztivál

MAG
30
folkMAGazin
1994–2023

MEGHÍVÓ

A folkMAGazin megalapításának 30. évfordulója alkalmából szeretettel várjuk összes valaha volt szerzőinket, alkotóinkat, munkatársainkat, követőinket és olvasóinkat a Fonó Budai Zeneháza 2023. november 22-én 17 órára, egy koccintásra és baráti beszélgetésre!

válón a csoportok által előadott programok mutatják a népi kultúrák egymásra hatását, mely hordozza a régió sajátos jellemzőit.

A „Bukovinai Találkozások” tartósan beleivódott a bukovinai és az azt elhagyó emigránsok történelmébe. A bukovinai nációk ezt így elfogadták, és éves régióünnepüknek tekintik, ezzel bizonyítják azt, hogy a közös sors és történelem által összekötött nemzetek különböző csoportjai egy meghatározott területen harmonikusan élhetnek egymással. A szétválást követően igyekeznek ezt a régi együttlétet a felejtéstől megóvni. Ma már a „Bukovinai Találkozások” légrétege nemcsak az együttesek adják, hanem a sokrétű nézőközönség és a fesztivál befogadó városok lakói, az ide látogató turisták és a folklórkedvelők, akik nemcsak újból ráismertek egymásra, de számos bukovinai viselkedés is átvettek. Évente a fesztiválon közel száz bukovinai származással büszkélkedő együttes vesz részt. A fesztivál célja a többnemzetiségű bukovinai kultúra gazdagságának és Bukovina népeinek, énekeinek, táncainak, szertartásainak és népszokásainak bemutatása és megőrzése a színpadi előadásokon. Illetve a bukovinai régiós közösség öntudatmechanizmusának képzése, az egymáshoz kapcsolódás, főleg a fiatal-

ság körében, a regionális és nemzetközi kulturális együttműködés. Helyszínek és időpontok: *Lengyelország – 2023. 06. 22–25. – Jastrowie, Piła; Románia – 2023. 07. 21–23. – Câmpulung Moldovenesc; Magyarország – 2023. 08. 4–6. – Bonyhád, Lengyelország – 2023. 08. 13. – Luban; Lengyelország – 2023. 08. 14–15. – Dzierżoniow.*

Az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör célja a bukovinai székely népművészet megőrzése és továbbadása a fiatalok számára. Fontos a közösség kialakítása, a közösség ereje, egymás segítése, az ének és a tánc felszabadító ereje. Ezért minden alkalmat megragadunk, hogy fiataljaink megtapasztalhassák ezeket az élményeket, ezért évente részt veszünk a „Bukovinai Találkozások” Nemzetközi Folklórfesztiválon, Bonyhádon. Idén, 2023 nyarán a lengyelországi fesztiválon is részt vettünk. Lázás készülődés előzte meg az utazást. Bukovinai székely népdalokat és – mivel január óta havonta szervezünk táncházat – egy rövid bukovinai székely táncöszeállítását is bemutattunk. A vendéglátóink kedvéért megtanultunk lengyelül egy népdalt. Felemelő érzés volt együtt énekelni lengyel nyelven. Meghatározta a hangulatot az összetartozás érzése a romániai csángó, a Bukovinában élő román és lengyel, a bukovinai

székely, tehát magyar és az ukrán csoporttal a közös vacsorákon, a táncházban, és amikor énekelve-táncolva felvonultunk a városban. Közelebről is megismertük egymást, szoros barátságok születtek és már nagyon várjuk a harmincötödik találkozást.

Mészáros Sándor szavai hűen érzékeltetik a Bukovinához való kötődést. *„Álmomban hazajárok. Felebredek, s azon veszem észre magamot, hogy otthon vótam. Bébarangolom Bukovinát álmomban. Teljesen visszaálmodom magamot oda, ahol Bukovinában jártam. Öreg korára megbolondul az ember... Amikor ott vótam, akkor örökké azon járt az eszem, hogy lehetne Magyarországra átoljónni. Az embernek soha nem ment ki a gondolatjából, hogy es lehetne eljutni Magyarországra. Kicsi kőlyöktől öregemberig mindenkinek ezen járt az esze. Én es mennyiszter elképzeltem, hogy egy égi daruval, olyan emelőfélével szépen megfogni ezt a falut, s átol cseppenteni Magyarországra. Úgy, ahogy van. Mindentől megfogni, felemelni az égbe, s itt letenni. Egy éjszaka csendbe megtörténhetne, reggel, mikor felebredünk, csak azt vennénk észre, hogy itt vagyunk. Az egész falu, az egész Bukovina. Az az öt magyar község, itt kelne fel Magyarországon...”*

Juhász Gáborné – Cserháti Gabriella

A MAGYAR ZENE HÁZA PROGRAMJÁBÓL

A KÖRÖSVIDÉK ROMÁN ZENÉJE ÉS TÁNCAI

Magyar Zene Háza, 2023. december 3.

Gálakonzert hagyományörző táncosokkal és zenészekkel Méhkeréktől Élesdig, Elektől Nadabig. Sodró dinamika, jellegzetes ritmusok, szédítő táncfigurák, archaikus dallamok, melyek napjainkig a helyi táncalkalmak elmaradhatatlan kellékei tölcseres, vagy anélküli hegedűn el muzsikálva... A Körösvidék román zenéje a kezdetektől, Bartók bihari gyűjtései, a Román Népi Táncokat megtermékenyítő dallamok hengerre muzsikálása óta a népzenerajongók kedvence. A románlakta határfalu, Méhkerék tánckincse a táncházmozgalom hajnalának egyik legnagyobb slágere, napjainkban is – a nem sokkal arrébb fekvő Elek, az Arad megyei Nadab és Mácsa táncaival együtt – az atlétikus lábfigurákat, az elegáns virtuozitást, a velünk élő hagyományörzést jelentik. A Magyar Zene Háza színpadán december 3-án előkerül a hegedű, a tölcseres hegedű, a hegedűkontra, a harmonika, de még egy szintetizátor is. Kovács Tivadar legendás méhkeréki primás unokái, Rácz Zoltán és Kovács János, a köröskisjenői Horváth Dávid, a nadabi Caciula Liviu és Lucian, az élesdloki Florin Morar csapnak a húrok közé, Patyi Zoltán, Farkas Tamás, Móricz Bence és hagyományörző barátai járnak a ZSOK-ot, a Körösvidék legszebb muzsikáira Elektől Méhkerékig, Nadabtól Élesdig.

*

BOGNÁR SZILVIA: „SZÜLETETT VILÁG MEGVÁLTÓJA”

Magyar Zene Háza, 2023. december 8.

Gregorián emlékek a magyar népekekben, szokásdalokban – interaktív előadás, koncert és daltanulás Bognár Szilviával. Az izgalmas időutazás folytatódik, Bognár Szilvia továbbra is élő muzsikával és közös dalolással, daltanulással egybekötött előadás-sorozatra hív minden kedves érdeklődőt, aki szívesen kalandozna a magyar népdalok sok

száz évre visszanyúló világában; aki kíváncsi az egyes dallamok, szövegek írott forrásaira; aki szeretne kicsit rápillantani a megőrzés-változás lenyűgöző folyamatára. A magyar népdal, népzene keleti gyökereiről, generációkon átívelő hagyományozódásáról, a paraszti lét mindennapjait átszövő fontosságáról bizonyára mindannyian hallottunk már. Ugyanakkor ritkán töprengünk el azon, hány száz éves is ez a hagyomány, hogy bizonyos dallamok a barokk, vagy a reneszánsz korszakából, netán gregorián gyökerekből sarjadtak. Sőt, mivel a népdal „szájról-szájra” terjed, többnyire fel sem ölik bennünk, hogy az általunk ma ismert dalok némelyikét – akár változataiban – korabeli kódexek, kéziratok énekeskönyvek, melodiáriumok, graduálok, daloskönyvek, netán ponyvaregények őrzik.

*

MISZTRÁL KARÁCSONYVÁRÓ KONCERT
GYERMEKEKNEK

Magyar Zene Háza, 2023. december 16.

Az 1997-ben alakult Misztrál együttes a magyarországi zenei élet egyik népszerű és elismert formációja. Ez utóbbit igazolja a 2020-ban kapott Magyar Kultúrárt díj, illetve az egészen friss Liszt Ferenc-díj is. Repertárjukon magyar és külföldi költők versei, valamint népdalfeldolgozások szerepelnek. Megzenésítései forrása a magyar népzenei hagyomány, amelyet gyakran ötvöznek a ma divatos világzenei irányzatokkal is. Dalaik önálló minőséget, sajátos „Misztrál-hangzást” hordoznak. Ennek jegyében zajlik az együttes adventi, családi koncertje is, mely a karácsonyi készülétre, a karácsonyvárasra koncentrál. Hiszen az advent maga is ezt jelenti: eljövétel, az Úr eljövetele. Az áhítattal teli, verses-zenés összeállítású koncert erre az élményre, a várakozásra kíván fókuszálni. Mindezt a gyerekekkel közösen, az ő nyelviükön megfogalmazva.

Agócs Gergely: Magyar népzenei dallamtípusok változatai a nogaj zenefolklórban – III. rész

Az ereszkedő dallamívű nogaj népdalok között több olyat is sikerült dokumentálnunk, melyek helyi változatai széles körben elterjedt magyar népdaltípusok párhuzamainak tekinthetők. Az egyik ilyen – ha magyar szöveggel került volna elő – a sorzárók 8 (5) b3 1 képlete és dallamvonala alapján a leginkább az Alföld és a Felföld tájegységein elterjedt, ereszkedő, régi stílusú pásztdalaink közé sorolhatnánk. A Sztavropoli Határterület keleti szélén található *Kara Töbe* falujában rögzített dallam egy közeli változatát az innen háromszázötven kilométerrel nyugatabbra található *koban-nogaj* településterületen is sikerült dokumentálnunk, ami arról tanúskodik, hogy a nogaj zenefolklórban mélyebben gyökerező dallamtípussal állunk szemben. [Kotta 18, 19]

18

Salam balam

gy.: Agócs Gergely
Szófia Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Rubato

Sa - lam ba - lam, a - man ba - lam, a - man-syng
Kyr jat - lyk - ta jaug - gyr bo - lyp ja - war-syng
A - das - kan-nyng dū - ris jo - lyn ta - bar-syng
Tong-gan - lar - dy ja - my - syng man ja - bar-syng
A - das - kan-nyng dū - ris jo - lyn ta - bar-syng
Tong-gan - lar - dy ja - my - syng man ja - bar-syng

2021. október 7.
Kara Töbe
Orosz Föderáció
Sztavropoli határterület, Nyeftydumok rajon

Künuganov Hafiz, Difaar-owly
szülötte: Kara Töbe, 1919.
– a Jitikkil tizes Üs-söök nemességéből

19

Az én ökröm a Virág, a Virág

gy.: Kodály Zoltán
lej.: Kodály Zoltán

Foco rubato $\frac{1}{4}$ 65, vége fél 63

Az én ök-röm a Vi-rág, a Vi-rág.
Lé - tér - té ja kert-be ja ré - zé - dái;
Hej, ré - zé - da, ré - zé - da, ré - zé - dal
U - gyan bu-bán, lát-lák - é va - la - ha?

Fehéris (Göncér és Kis-hont m.) 1913.

Bedőcs Istváné, 50 é.

20

Ak kögörszin

gy.: Agócs Gergely
Szófia Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Gonzo

Ba - gin kei - ke ma - gan rös kei - di
Kar - by - tar - dan kö - te - ri - lip kö - ger - sin
Kyb - la - dan u - lyp ke - le - di a - zy - to - gaj - ga No - gaj - ga
Ak ka - na - tyn kong ja - jyp
Kyb - la - dan u - lyp ke - le - di a - zy - to - gaj - ga No - gaj - ga
Ak ka - na - tyn kong ja - jyp

2016. október 12.
Cserkesz (Batalszói)
Orosz Föderáció
Karaszj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajon

Szaburbejev Anlambek, Sejt-owly
szülötte: Akaj-owly, 1965.

21

Jašaw jolda türlü zatlar bola

gy.: Agócs Gergely
Lukács József
lej.: Agócs Gergely

Gonzo

Ja - šaw jol - da türlü zat - lar bo - la
Bu - lyt - lar man ke - le suw a - ga
Bu - lyt - lar tar - kap ke - ter, tok - ta - syr - lar ke - ler
Em ta - gy da tap - ta - za a - wa
Bu - lyt - lar tar - kap ke - ter, tok - ta - syr - lar ke - ler
Em ta - gy da tap - ta - za u - wa

2007. augusztus 26.
Szabur-owly (Adli-salk)
Orosz Föderáció
Karaszj-Cserkesz Köztársaság, Nogaj rajon

Dürmenov Ragmet, Musa-owly
szülötte: Szabur-owly, 1937.

22

Fáj a szívem szüvedér

gy.: Domokos Pál Péter
Fajcsoky Benjamin
lej.: Agócs Gergely

Gliss.

Fáj a srí - vem srí - ve - dert,
Két fe - ke - te sze - me - dər',
Fáj a srí - vem srí - ve - dert, két fe - ke - te sze - me - dər',
Fáj, fáj, gyön - ga srí - vem fáj.

Doboscs (Bálok m.) Moldva, 1951.

Deme Ámosná Benedek Rózi
született: 1906.

ágához tartozó etnikumai zenefolklórában mutatkozó rokonsága vajon minden esetben a honfoglalás korát megelőző időkben fennálló kulturális érintkezés maradványának tekinthető-e. Az alábbi, a moldvai csángók dalkészletében is fellelhető típus magyar szöveggű változataival kapcsolatban, a széles körben elterjedt román párhuzamok révén felmerült, hogy a magyar népzében ezek a dallamok román eredetű jövevényeknek számítanak. Nogaj változatait viszont a Moldvától ma mintegy ezerhétszáz kilométerrel keletre lakó *koban-nogajok* több településén is sikerült dokumentálnunk. [Kotta 20, 21, 22]

Már a fenti dallampéldák is illusztrálják, hogy a nogaj zenefolklórban a magyar népzének nem csak az „ötörök” történeti rétegeihez (PAKSA Katalin: *Magyar népzenei történet. Balassi Kiadó, Budapest, 1999: 105–139*), hanem a későbbi keletkezésűnek tekintett dallamcsoportjaihoz is találunk párhuzamokat. A nogajok településterületén végzett terepmunkánk során viszont a legnagyobb meglepetést számomra az okozta, amikor a magyar népzene „új stílusának” megfelelő, kupolás, nem egyszer kvintváltó, visszatérő szerkezetű dallamalakzatok is előkerültek. Ezek esetenként olyan közeli változatokban mutatkoznak, hogy az adott nogaj zenei témára könnyedén rá lehet énekelni a vonatkozó típusok magyar változatainak dallamait. Ez azért is számít érdekes felfedezésnek, mert etnomuzikológusaink egybehangzó véleménye szerint a magyar népzenei „új stílus” dallamvilága belső fejlődés során jött létre, s jelenlétét csak a XIX. század óta lehet kimutatni. (BARTÓK Béla: *A magyar népdal. Rózsavölgyi, Budapest, 1924: XXXV–XLVI. lap; VARGYAS Lajos: A magyarság népzeneje. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1981: 254–343; PAKSA 1999: 197–217. – A téma legújabb, négykötetes összefoglalását Bereczky János monográfiájában találjuk. Itt szintén a dallamréteg XIX. században történt keletkezésének elméletével találkozhatunk. – BEREZKY 2013: II/10–15.)*

A magyar népzenei „új stílus” alaktani jegyeit mutató nogaj népdalok egymástól nagy távolságra elhelyezkedő településekről kerültek elő. A *koban-nogajok* Alakay-awyl faluja és a *jetiskül-nogajok* településterületén található *Tukuj-mekteb* között több mint háromszáz kilométernyi földdarab fekszik, de talán még ennél is meghatározóbb eltérésnek tekinthető, hogy az itt élő nogajok a múltban is egymástól távol eső területeken nomadizáló törzsek leszármazottai. Megjegyzendő, hogy a magyar népzenei „új stílus” dallamkörébe sorolt népdaloknak a kupolás dallamíven, vagy a sorszerkezetek meghatározó képletein túl az egyik következő sajátossága, hogy a rendszerint négysoros dallamoknak szinte kizárólag a harmadik sorában tapasztalható új – az első két sor témáiból szervesen nem következő – zenei motívumok megjelenése, szótagszámöbölés, betoldás, illetve ritmussűrítés (BERECZKY János: *A magyar népdal új stílusa I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013: I/63–66*). Talán nem véletlen, hogy

23

Jyltyrajdy janady, oj

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Agócs Gergely

Gliss.

Jyl - ty - raj - dy ja - na - dy, oj!
Sü - je - tik tur - tas - la - ry, oj!
Kök - te tur - gan tar - a nj - daj e - ken,
Ä - rüw kyz, se - ning kas - la - ryng!
Kök - te tur - gan jar - ty aj - daj e - ken
Ä - rüw kyz, se - ning kas - la - ryng!

2016. október 12.
Cserkeszk (Batul-pata)
Orosz Föderáció
Karacsaj-Csebesz Köztársaság, Nogaj rajonSultanbekov Arslanbek, Scjüt-awyl
született: Alakaj-awyl, 1965.

24

Jyltyrajdy, janady oj

gy.: Agócs Gergely
Farkas József
lej.: Agócs Gergely

Gliss.

Jyl - ty - raj - dy ja - na - dy, oj!
Sü - je - tik tur - tas - la - ryng oj
Kök - te tur - gan jar - ty aj - daj e - ken
Ä - riwin, se - ning kas - la - ryng oj
Kök - te tur - gan jar - ty aj - daj e - ken
Ä - ri-wün, se - ning kas - la - ryng oj

2016. október 12.
Tóktany
Orosz Föderáció
Karacsaj-Csebesz Köztársaság, Nogaj rajonDobrakova Faruz, Džambulat-kyzy
született: Kamly-awyl, 1986.

25

Már minálunk learatták az árpát

gy.: Agócs Gergely
lej.: Agócs Gergely

Tabes.

Már mi - ná - link le - ja - rat - ták az ár - pát,
El - vág - ták a bús ger - li - ce bul szár - nyát.
Bús ger - li - ce bú - stul a szár - nya ju - tán,
Én is bú - sa - lok a sze - re - tlen u - tán.

Medvesödögkút (Nágrád m.) 1999.

Még Deme Bóna
született: Medvesödögkút, 1925.

26

Szaryn Kara fidra šašymdy

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
léj.: Agócs Gergely

Ótato

Ka - ra fid - ra ša - šym - dy
Ta - m - dym nyr al - ma - dym
Tas - ka ba - syp taw - ga mi - nip
Ka - m - sam kö(e) al - ma - dy
Tas - ka ba - syp taw - ga mi - nip
Ka - m - sam kö(e) al - ma - dy

2018. június 16. Töleková Amangali, Fajozsala-kyzy
Tukuj-mektep, született: Tukuj-mektep, 1947.
Orosz Föderáció, Szatrapopoli határterület – a Jetiskül törzs Szyřasvat nemzetségéből
Nyelvtudományok rajon Bakyjeva Nadpiset, Ali-kyzy
született: Tukuj-mektep, 1944.
– a Jetiskül törzs Hajata nemzetségéből

27

Feljött már az esthajnali csillag

gy.: Lajtha László

Tempo giusto, 2/4

Fel - jött már az est - haj - na - li csil - lag,
Az én nó - zám ba - za - fe - lé bal - lag,
E-resz - sen ki é - des - a - nyám, se j, hoz - zá - ja,
Gyen - ge a sói - vem, majd meg - ha - sod u - tá - no,

Dalszó (Stilgyi in 3), 1914.

28

Bozlaw Otty janyp tandyr söndirdi

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
léj.: Agócs Gergely

Ótato

Ot - ty ja - nyp tan - dyr sön - dir - di
Kaj - gy ba - syp kül - ki ku - wyl - dy
Ja - typ jöt - paj - man oj - lap tap - paj - man
Ne - ge bak - ty biz - di a - jy - nyp

2021. október 6. Džumagulova Almira, Jangazi-kyzy
Irgakly-ayyl, Orosz Föderáció, született: Irgakli, 1946.
Szatrapopoli határterület, Nyelvtudományok rajon – a Jambajköl törzs Karakusnak nemzetségéből

az ehhez a magyar dallamréteghez kapcsolódó nogaj népdalokról szintén elmondható, hogy dallamaikban itt is rendszerint a harmadik sor mutatja ezt a változatosságot. [Kotta 23, 24, 25, 26, 27, 28]

Alibij Köbej-uwly Romanov dombira-játékos
Terekli-Mekteb (Dagesztán, Nogaj rajon), 2014. – fotó: Somfai Kara Dávid

Alibij Köbej-uwly Romanov a Kangli törzsből származott, s találkozásaink alkalmával mindig büszkeséggel kihangsúlyozta a törzs besenyő eredetét. A kangli törzs nemzetségeinek a középkori besenyőkkel való azonosítása nála nem valamiféle homályos népetimológia eredménye volt, ez az összefüggés a nogajok és a karakalpakok között széles körben elfogadott tételnek számít. A besenyőkre vonatkozó etnonim torzult alakja egyébként már Bíborbanszületett Konsztantinnál is megjelenik, mégpedig a kangli terminus többes számának „kanglar” alakjára visszavezethető módon: „Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt.” (GYÖRFFY György: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1975: 115–124)

További, magyar népzenei dallamtípusok nogaj párhuzamainak tekinthető dallamokat tártunk fel a *bozlaw*, azaz a sirató, a *tohtakuršak*-nak nevezett esővarázsló rítusának, a lakodalom egyéb rítusaihoz kapcsolódó *šin* és *diar*, a nemezkészítés munkadala, az *akšalu-karašalu*, vagy az itt *besik jyr*-nek nevezett bölcsődal műfajaiban, az *or teke* nevű bábtáncoltató játék, illetve a *batirni jyr*, azaz a hősenek, de a lírai dalok és a csak hangszeres formában létező *szaz*-ok csoportjában is.

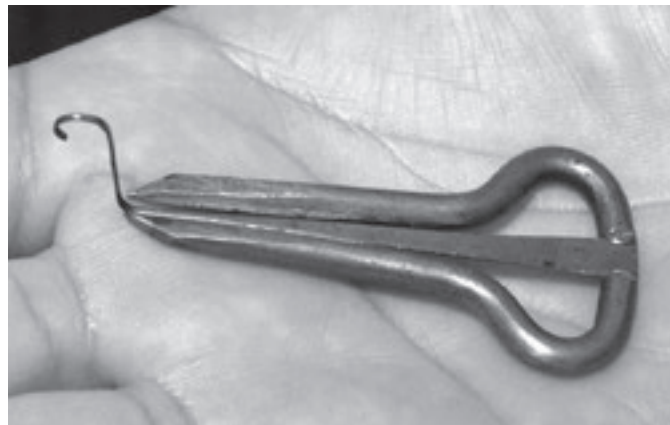
A nogajok hangszeres népzenejében a legmeghatározóbb és máig fennmaradt hangszer a hosszúnyakú török lantok kéthúros, sztyeppei változata, a már említett *dombra*. Régen a hangszer öblösebb testű változatát használták, amely csakis a nogajokra volt jellem-

Agócs Gergely Sajlaw Hamzat-kizi Bajgazijevával nádfelede háza előtt
Bätir-Murza (Dagesztán, nogaj rajon), 2014. – fotó: Somfai Kara Dávid

*Jusip Hangerej-uuli Zemakulov énekli Šora vitéz énekét Toktamis (Karacsáj-Cserkesz köztársaság, Nogaj rajon), 2007.
Fotó: Agócs Gergely*

*Temir-kobiz – doromb
Terekli-Mekteb (Dagesztán, Nogaj rajon) – fotó: Somfai Kara Dávid*

zö. A kara nogajok egyik településén, *Künbatar*-ban gyűjtöttünk is egy ilyen régi, nogaj hangszeren játszó dombrástól, de a mai nogaj dombrások általában már kisebb testű, az itteni nagyobb városokban a hangszerboltokban is megvásárolható, kazah dombrákon játszanak. Ezek szerkezetükben, hangolásukban megegyeznek a nogaj dombrákkal, s az érintősor kiképezése is lehetővé teszi a helyi hagyományban kialakult játéktípus alkalmazását, különbség tulajdonképpen csak a hangszertest alakjában mutatkozik. Künbatari adatközlőnk, Ahmat Kozsahmetuwly Ozganbajev régi hangszerében a mívés kidolgozású csontberakások mellett egy tükör is feltűnt. Amikor rákérdeztünk, hogy milyen célt szolgál a húrok alá beillesztett féltényérnyi, négyszögletű tükör, elmondta, hogy *a dombrázás mindig odavonzza a dzsannokat, azaz a rossz szellemeket, akik bele akarnak bújni a hangszerbe, de amint meglátják saját képüket a tükörben, megijednek és elszaladnak*. Úgy tűnik, itt egy széles körben elterjedt, a magyar folklórban is dokumentált hiedelemképzettel van dolgunk. Amikor 1994-ben a muzsikáló palóc pásztorok egyik utolsó képviselőjének, mesteremnek, a tereskei Pál Istvánnak sikerült visszaszerezniem régi, még a nagyapjától örökölt dudáját, annak a hangszernek is egy tükör volt beszerelve a kecskefej alakúra faragott sípszártökeje homlokába. Amikor Pista bácsit megkérdeztük, milyen célt szolgál a dudafejen a tükör, ő is azt válaszolta, hogy *dudálás közben mindig ott ólálkodik az ördög, hogy belebújjon a dudába. Amikor viszont közel kerül a hangszerhez, meglátja magát a tükörben, a tükörképétől megretten és elszalad*. (AGÓCS Gergely: *Ördöngös muzsikások a Felföld hagyományos zenei kultúrájában*. In: *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára II*, 79-118. o. L' Harmattan, Budapest, 2004)

A nogajok hangszeres zenei hagyományában a tánczenei szolgáltatást régen *zurna* (töröksíp) és dob kettős, illetve a két zurnából és egy dobosból álló trió végezte. Vélhetően itt is orosz hatásra váltották fel a zurnákat a nogajul *argan*-nak, vagy *kobuz*-nak nevezett harmonikák, de a pusztai kezek ujjaival virtuóz ritmusokat képező dobosok máig biztosítják a ritmust a gombos-, vagy tangóharmonika játékosok mellett. Érdekesképpen itt szeretném megjegyezni, hogy a lakodalmakban, vagy az egyéb családi zenés összejöveteleken zenezolgáltatást nyújtó harmonikasok nagy többsége nem a férfiak, hanem a helyi asszonyok köréből kerül ki. A dobosok szerepében viszont eddigi gyűjtéseink során kizárólag férfiakkal találkoztunk.

A pásztorok a közelmúltig használták a magyar nádsípoknak megfelelő *müjüz*-öket. A *müjüz* jelentése szarv, ami arra utal, hogy a nádsíp végére itt az egyes magyar dudások bordó-sípszárjaihoz ha-

sonlóan, hosszanti irányban egy tehénzarvból készült tölcseért erősítettek. Ezenkívül itt is ismert volt a térség más népeinek zenei hagyományában fellelhető, végdugó nélküli, peremfúvós furulyaféle, a *szybyzghy*. A kara nogajok központjának számító *Terekli Mekteb* városában, Tahir Akmanbetov folklorista létrehozott egy nogaj néprajzi gyűjteményt. Ennek leltári állományában sikerült fotódokumentációt készítenünk a *temir-kobiz*-nak nevezett nogaj dorombról, illetve egy mívés kidolgozású, tevéőrrel bevont *kylkhobuz*-ról. Utóbbi hangszer egy kéthúros, ölbe támasztható hegedűféle, melynek nemcsak a vonója, de a húrjai is lószőrből készülnek. Ennek a hangszertípusnak máig kitüntetett szerepe van a karakalpak népzeneében, hiszen a *zsirau*-nak nevezett hivatásos énekmondók a sokszor több tucatnyi strófából álló hősénekeiket máig ezzel a hangszerrel kísérik. A nogajok is *jirau*-nak nevezték a hősénekek hivatásos előadóit, s az idős adatközlőink visszaemlékezései szerint a lakodalmak és egyéb közösségi események egyik kiemelkedő mozzanata volt, amikor *kylkhobuz*-, vagy *dombrajáték* kíséretében felhangzottak a dicső múltat, s benne a régi atyák hőstetteit megidéző történetek dallamai.

A nogaj gyűjtéseinkben található, a magyar népzene morfológiai jegyeit viselő dallamok szembeötlően nagy aránya, valamint az itt bemutatott nogaj dallampéldák és azok magyar párjai egy olyan mély összefüggésrendszert sejtetnek, amelyre a munka megkezdése előtt nem számítottunk. A magyar népzenei dallamtípusok nagyszámú változatainak jelenléte a nogaj zenefolklórban arra enged következtetni, hogy itt nem egyszerűen a múltbéli átadás-átvitel folyamatait kell feltételeznünk. Az összetett zenei szerkezetekben is kimutatható, sokrétű alaktani korreláció arra utalhat, hogy népzeneink meghatározott dallamcsoportjai geneológiai kapcsolatban állnak egymással, hiszen egy valaha közös zenei kultúrában fogantak.

A Kaukázus északi előterében végzett feltáró munkánkat, illetve az erre épülő összehasonlító vizsgálatokat és közreadó tevékenységet 2021 óta a Hagyományok Háza számára a „Kaukázusi kutatások projekt” keretében a Magyar Miniszterelnökség által biztosított anyagi támogatás forrásai segítségével végezzük. A négyévesre tervezett, átfogó vizsgálat munkatervében azt vállaltuk, hogy évente négy, azaz összesen tizenhat, egyenként nyolc-tíznapos népzene-kutató expedíciót szervezünk a térség különféle népcsoportjainak településterületére. Az eddig megvalósult terepmunka hat kiutazásának eredményei megerősítették a korábbi mintavételek alapján körvonalazódó feltevéseket. Ezek értelmében a nogajok népzenei dallamrepertoárja – a Kodály által kijelölt „rokon népek” zenefolklórájának keretrendszerében – mind közül az eddigi legmagasabb arányban mutat párhuzamokat a nyugatra szakadt magyarság hagyományos zenei műveltségének irányában. ■

Hol volt, hol nem volt – moldvai csángó népmesék –

Kóka Rozália sorozata az „Aranytojás” című könyvéből (Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2019)

AZ ARANYSZŐRŰ BÁRÁNY

Volt egyszer egy szegény gyermek, anyja, apja meghaltak, s ő maradt egyedül, árván. Azt sem tudta, merre tekeredjen. Hova legyen? Merre menjen? A szomszédjában lakott egy öregember, megkérdezte tőle:

– Mit csináljak, bácsikám, hová menjek? Nincsen senkim és nincsen semmim.

Azt felelte az öreg:

– Indulj el, fiam, és keresd meg a szerencsédet!

– Bácsikám! Hol van az én szerencsém?

– Nem tudom, fiam, de indulj el, és addig keresd, míg meg nem kapod!

Elindult a fiú a gyalogösvényen, megtalálkozott egy fiatalasszonnyal. Megkérdezte tőle:

– Nénikém, hol van az én szerencsém?

– Nem tudom, fiam, hogy hol van, én még fiatal vagyok. Kérdezd meg egy öregebb asszonytól!

Ment tovább a gyermek, megtalálkozott egy erőst-erőst öreg asszonnyal, megszólította:

– Nénikém! Né, elárvultam, nincs senkim, nincsen semmim, mondja meg, hol van az én szerencsém!

– Kicsi fiam! Megmondom én neked, hogy hol van a te szerencséd. Menj tovább a következő faluba. Van ott egy asszony, van neki tíz birkája. A tizből kilenc minden esztendőben megbárányozik. A tizedik nem bárányozott hét esztendeje. Az lesz a te szerencséd, amikor az a birka megbárányozik!

A legényke vette az utat, ment egyenest a szomszéd faluba.

Elérkezett ahhoz az asszonyhoz, akinek tíz birkája volt. Megkérdezte tőle:

– Nénikém, nem kellene kendnek egy juhász?

– Dehogynem, kellene! Kellene neked egy jó juhász. Mít fizessek?

Azt mondja a legényke:

– Adjon egy pár bocskort egy évre, és adja ide azt a báránycsordát, amit az a birkája bárányozik, amelyik hét esztendeje nem bárányozott.

Az asszony azt felelte:

– Ó, fiam, hátha nem is bárányozik meg az a birka! Akkor én neked semmit ne adjak? Adok én neked inkább pénzt vagy más egyebet!

– Nem kell neked más, csak az a bárány!

Addig-addig alkudoztak, hogy valahogy megegyeztek. Az asszony megígérte, hogy a fiúnak adja a báránycsordát, ha az a tizedik birka megbárányozik. A fiú minden nap járt ki a mezőre a jószággal. Teltek-múltak a napok, ősz felé járt az idő. Egy éjszaka arra lett figyelmes a fiú, hogy a birkák akoljában nagy fényesség van. Megbárányozott a birka, amelyik hét esztendeje nem bárányozott.

Azt mondta az asszony:

– De gyönyörű szép bárány, aranyszőrű! Én, fiam, ezt nem adom neked!

Haragra gyulladt a fiú:

– Azt próbálja meg, hogy nem adja nekem! Akkor én már holnap reggel elmegyek innen!

Az asszony megint próbálkozott:

– Fiam, mit fizessek neked?

– Nekem semmi egyéb nem kell, csak ez a bárány. Ha egyebet ad, elmegyek innen!

Felmérgelődött az asszony:

– Akkor semmit nem adok!

Másnap reggel korán felkelt a legényke, és nagy bánattal elindult hazafelé. Fájó szívvel vissza-visszanézett az öregasszony háza felé. Egyszer csak meglátta, hogy az aranyszőrű báránycsorda átugrotta a kerítést, és fut utána. Futott az asszony is, térítgette, hívogatta a báránycsordát, de az csak a fiú után futott. Nem lehetett semmiképpen visszacsalogtatni.

Örült a gyermek, hogy a bárány hozzászegődött. Így mentek estig, amíg egy faluban elértek egy korcsomáig. Bement a legényke, gondolta, ott jó lesz megszállni. A korcsomárosnak volt három lánya. Megkérdezte a legényke a legnagyobbiktól, hogy adnának-e neki szállást éjszakára.

– Megkérdezem édesapámtól, majd ő megmondja.

Odament a leány az apjához:

– Édesapám, itt van egy legény egy aranyszőrű báránycsordával, szállást kér éjszakára. Fogadjuk be! Ha nincs pénze, a bárány is megér annyit!

Béfogadták, helyet adtak neki a kemence mellett. Azt mondta a legényke, hogy a báránycsordát rekesszék be valahol kinn az udvaron.

– Nem lehet azt kinn berekeszteni, jobb lesz neki a konyhában! – mondta a leány. A legényke megvacsorált jól, aztán lefeküdtek mind. A legényke a kemence mellé, a házbeliek sorba mind egy ágyba.

A legényke nem bírta elaludni semmiképpen. Egyszer csak mit hallott? Azt mondja a legnagyobbik leány a testvéreinek:

– Én megyek, s tépek aranyszőrt a báránycsordáról!

Leszállott az ágyról, s kiment a konyhába, kezdte tépedezni a báránycsordát, hát a keze odaragadt. Húzta, húzta, de nem bírta levenni a báránycsordáról. Sok ideig elmaradt, ezért felkelt a középső leány is, hogy megnézzé, mit csinál a néneje.

– Gyere, segíts húzni, mert nem akar kijönni a szőre!

A középső leány belekapaszkodott a nénejebe, húzták, húzták a szőrt, de nem jött ki. A középső leány is odaragadt. A legkisebbik leány azt gondolta, hogy ezek mind kitépik a báránycsordát, s neki semmi nem marad. Ő is felkelt, odament a báránycsordához. Húzta, húzta a szőret, de

nem jött ki. Így a legkisebbik leány is felragadt a bárány hátára.

Már éjfélre járt az idő, csak nem mentek lefeküdni a leányok. Azt mondja az öregember a feleségének:

- Nézd meg, asszony, hol ülnek ilyen sok ideig a leányok! Szegény báránykát megölik!

Ment az asszony, kérdezte:

- Hol ültök ilyen sokáig?

- Jöjjön, édesanyám! Nem bírjuk kihúzni a szőrét! Húzza kend is!

Húzta az öregasszony is, ő is felragadt a bárány hátára. Az öregember várta, várta a fehérnépeket, de nem jöttek. Felkelt, hogy megnézzze, mit csinálnak.

- Mit kínozzátok ezt a szegény kisbárányt?

- Édesapám, húzza kend is! Nem akar kijönni a szőre.

Az öreg is odanyúlt, s ő is odaragadt.

Reggel a fiú felkelt, jól megreggelizett, pálinkát is ivott, s elindult hazafelé. Ahogy a legényke elindult, ment vele a báránka is, de az összes embert, aki az éjjel odaragadt a szőréhez, húzta magával.

Gondolkodott a legény, mit csináljon ezekkel az emberekkel, akik odaragadtak a bárányához. Eszébe jutott, hogy a király a múltkor kihirdette, hogy ma nagygyűlést tart. Volt a királynak egy leánya, aki születésétől fogva soha, egyszer se nevetett. Aki meg tudja nevetetni, azé lesz a leánya és a fele királysága. Gondolta a legény, hogy hát akkor ő most odamenyen.

Mennek, menegetnek az úton eléfelé. Elhaladtak egy nagy szérú mellett, ahol az emberek éppen búzát csépeltek. A csépesek meglátták a báránykát, meg a szőrére felragadt embereket, kacagni kezdték őket. Az egyik csépes nekik rikoltott:

- Az istenfátokat! Miért ültetek fel annyian arra a szegény bárányra?

Felkapott egy lepátot, s nagyot vágott az utolsó ember hátuljára. Egy másik csépes felkapott egy seprűt, s rávágott a lapátos hátuljára. A seprű is odaragadt, s vitték seprűstől azt is.

A királynál a népek már mind összegyülekeztek a gyűlésre, hogy a királylányt valahogy megkacagtassák. Próbálták így is, próbálták úgy is, de a királylány nem nevetett. Hát, amikor a legényke odaért a bagázsával, meglátta a báránykát s a felragadt embereket, akkorát kacagott, hogy a poharak mind lehulltak az asztalról. Megörült a király, felszökött:

- Nahát! Ennek a legénynek adom a leányomat s a fele királyságomat! Ez a legényke lesz az én vejem! De hogy lehet leszedni ezeket az embereket a kisbárányról?

- Hagyja el, felséges uram, én mindjárt letakarítom őket a kígyóbőr ostorommal! - mondta az ördögös bába a királynak.

Úgy is lett, az öregasszony elővette a kígyóbőr ostorát, s egyhamar lepallta az embereket a báránykáról. A fiatalok megesküdték, nagy lakodalmat csaptak, még ma is élnek, ha meg nem haltak. Így találta meg az árva legényke a szerencsésjét.

*

TÁJSZAVAK JEGYZÉKE: *akol* - a birkák alvóhelye | *bagázs* - társaság, csoport | *cséplés* - a gabonaszemek kiverése kézi szerszámmal „cséppel” | *fehérnép* - nő, asszony | *megpall* - megver, megütöget | *ördögös bába* - bűvös tudással és hatalommal rendelkező öregasszony ■

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ NAGYTEREM

NOVEMBER 10. 19:00

A Falu - Fitos Dezső Társulat

NOVEMBER 11. 19:00

Szerellem a kolera idején - Inversedance - Fodor Zoltán Társulat

NOVEMBER 12. 11:00

Vuk - Inversedance - Fodor Zoltán Társulat

NOVEMBER 15. 10:30; 15:00

Pinokkió - Budapest Táncszínház

NOVEMBER 17., 18. 19:00

A skarlát betű - Győri Balett

NOVEMBER 19. 11:00

Csipkerózsika - Magyar Nemzeti Táncegyüttes

NOVEMBER 24. 19:00

Csehov: SIRÁLY - Feledi János - Feledi Project

NOVEMBER 25. 19:00

Parádé - Székesfehérvári Balett Színház

NOVEMBER 27. 19:00

Tűz - Szegedi Kortárs Balett

NOVEMBER 29. 19:00

25 éves a FlamenCorazónArte Táncszínház! Ünnepelj velünk!

NOVEMBER 30. 19:00 | DECEMBER 29. 19:00

FRIDA, az élet múzsája - Duda Éva Társulat

DECEMBER 1. 19:00

Ünnep - Magyar Állami Népi Együttes - Hagyományok Háza

DECEMBER 2. 19:00

Viszlát a levegőben! - Budapest Táncszínház

DECEMBER 3. 11:00

Holle anyó - Budapest Táncszínház

DECEMBER 5. 19:00

Don't Lie To The Planet - Urban Verbunk SHOW

DECEMBER 7. 11:00; 15:00

Rumini - Inversedance - Fodor Zoltán Társulat

DECEMBER 8. 17:00

A Falu - Fitos Dezső Társulat

DECEMBER 9. 11:00; 15:00

Rumini - Inversedance - Fodor Zoltán Társulat

DECEMBER 16. 11:00

Magyar népmesék - A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

DECEMBER 20. 19:00 | 21. 10:30; 15:00 | 22. 11:00

Diótörő - Szegedi Kortárs Balett

DECEMBER 23. 11:00; 15:00

Holle anyó - Budapest Táncszínház

DECEMBER 30. 19:00

Rising Sun - Gangaray Dance Company

További helyszínek és előadások: www.nemzetitanctaninhaz.hu

Nemzeti Táncszínház

Kettős riport a bécsi táncházéletből

Mark Twain egy idézetével kezdem e beszámolót: "The two most important days in your life are the day you were born and the day when you find out why." (Magyarul szabadon annyit tesz: *Életed két legfontosabb napja, amikor megszületél, a másik pedig, mikor rájössz, miért.*)

Igaznak tartom ezt bármely időtálló kezdeményezésre is, melyből kettő is adatott a tavalyi év (2022) végén Bécsben. Nevezetesen két táncműhely tevékenységének lenyomata a két esemény, mely újfent nagy örömet, igazi ünnepet hozott a bécsi táncházas közösség életébe.

Sorrendben az első a Napraforgók Néptáncgyűttes szervezésében megvalósult, immár XXIII. Bécsi Magyar Táncházatalkozó. Nagy története van ennek, de mint oly sok mindent, ezt a folyamatot is megakasztotta a járvány, amire immár a sajnálatos háború kapcsán csak mint egy enyhe kis zavarra tekintünk. Igen, hiányzott nagyon. De létrejött, pont olyan nagy szeretettel övezetten, mint amilyennek vágytuk mindannyian. A bécsi Napraforgók tehát jövőre lesznek 25 évesek és mára igazolódott, rájöttek, mi a küldetésük, miért fontos az elkötelezettségük, és ezen küldetésüket rendületlenül vizslik, mindig megújulva, töretlenül. (A Bécsi Magyar Táncházatalkozó egyébiránt a korábbi Fabatka Táncgyűttes alapító tagjainak ötlete nyomán bontakozott ki).

Méltó volt a felhozatal a várakozáshoz, igazi kitekintést adva diaszpóránk minden régiójára. Mind a zene, mind a tánc körülölet testet-lelket, igazi szép ünnepe volt az este mindannak, amit igazán szeretünk, amire vágytunk mindannyian régóta. Tarcsai Helga (aki 2021-től az egyesület elnöke) szavai igazán ideillők, pontosak és fontosak: „Fontosnak tartom a diaszpórában élő magyarok ösz-

szertartására irányuló minden fajta tevékenységet. Táncosként kultúránk megismertetése a népzene és néptánc által immár életfeladatommá vált. Különös jelentőséget tulajdonítok a vegyes házasságban felnövő gyermekek magyarságát megtartó közösségeknek. A tánc által játékos módon sajátíthatják el a hagyományt, az énekeken keresztül pedig csiszolják nyelvtudásukat. Kapaszkodót tud jelenteni egy magyar közösséghez tartozás egy idegen fővárosban.”.

Vendég volt a Csík János és barátai formáció (Barcza Zsolt, Bartók József, Mészáros János, Patyi Zoltán és Szabó Kocsis Zsuzsanna), egy izgalmas, szerteágazó zenei repertoárt megjelenítő koncerttel. Csík Jani szavai kellőképpen illusztrálják a koncert lelkületét, indíttatását, koncepcióját: „Hosszú évek óta tartó kedves barátság, jó ismeretség köti össze nem csak a Csík János és barátai koncerten együtt muzsikáló zenészeket, hanem bizony a bécsi táncházakat évtizedek óta szervező táncos barátokat is velünk, zenészekkel. Ez a koncertműsor egyfajta nosztalgikus emlékezés lesz a régi pinceklubban, a Collegium Hungaricumban tartott közös estékre, táncházakra, mulatságokra. Örömteli, kellemes perceket igyekszünk adni muzsikánkkal minden kedves népzene-t szerető nézőnknek.”.

Ragyogó gyimesi koreográfiát láthattunk a Napraforgókkal Józsa „Bambi” Zoltán és Décsi Adrienn koreográfiájával és részvételével, mely együttműködés immár kétéves múltra tekintett vissza akkor. Itt a Somos zenekar muzsikált. De megidéződött a letisztult és csodás Mezőség archaikus hangulata is Antal Áron koreográfusi interpretálásában, s ez a kapocs a Napraforgókkal immár több mint egy évtizedes múltra tekint vissza. A zenei kíséret a Koncz Gergely, Liber Endre, Fekete Antal „Puma” és Havasréti Pál alkotta formáció jóvoltából lett az, ami igazán megidézte a mezőségi ízeket, s

ugyanaz a csapat adott ízelítőt a közelmúltban megjelent „Magyar-palátka” című lemezükről, amit talán nem kell itt külön méltatni az alázatos és autentikus megszólaltatásokat értékelők előtt. Erről a lemezről írtam nemrégiben itt a *folkMAGazin* hasábjain [2020/5. 46. o.].

Igazán színvonalas műsorszám volt az 1931-ben, Kokas Kálmán néptanító által létrehozott Szanyi Bokréta Néptánc Egyesület, amely az ország legrégebbi folyamatosan működő ilyen egyesülete. Csodás volt látni, ahogy több generáció táncolt önfeledten a szép viseletekben, saját, rábaközi örökségük megérlelt, megörökölt hagyományai szerint.

A másik apropó a Délibáb Kulturális Egyesülethez fűződik, a Kilyénfalvi Gábor vezette csapathoz, akik ugyancsak elkötelezetten állnak táncos, zenei és egyetemes kultúránk megtartásának várfokán. Nagy dolgot visznek a vállukon, talán nem is tudjuk felmérni mekkorát. A Délibáb 2022-ben ünnepelte 75. évfordulóját, ami önmagában nagy dolog. Tudják tehát régóta, mivégre volt fontos megszületniük. Különleges és megható volt a megemlékezésük egy nagyszerű elődről, Fritz Oberhoferről, aki (tősgyökeres osztrákként remekül megtanult magyarul beszélni, táncolni, zenélni) hosszú éveken át koordinálta az egyesület tevékenységét és óriási érdemei voltak abban, hogy a magyar néptánc és zene élhetett itt, Bécsben, az általa szervezett táncházak, rendszeres zenei és táncos továbbképzések révén többek között. Sajnálatos és tragikus távozása kapcsán megemlékeztem minderről e lap korábbi oldalain. [*folkMAGazin*, 2012/3. 7. o.]

A gála igazán szerteágazó műsorral kedveskedett a közönségnek. A kicsik generációjával, a Szívárvány Gyermekcsoporttal indult a műsor, majd váltották egymást a Délibáb Táncsoport, a Rézsarkantyú Citerazenekar, a Barka Népdalkör, a kiscsösi (rég kapocs immár a Délibábbal) Bozót Táncgyűttes és Rekettye Táncsoport Kovács Norbert „Cimbi” és Gaschler Beáta vezetésével. Eztán következett a Soproni Táncgyűttes, az Anton Hacker mint Tanz auf Reisen formáció, hogy helyt kapjon egy ugyancsak régi kapcsolatból eredeztethető ausztriai bemutatkozás. A táncos produkciók zenei kíséretét a soproni Fajkus Band, Pap Péter és Petres Ildikó, Brasnyó Antal, Mesics György, Ölveczky Tamás, Pénzes Géza és Pusztai Boglárka által alkotott formációk biztosították.

Ami jó, az jó, szokás mondani, hát ez az volt, méltó a háromnegyed százados jubileumhoz. A rendezvény védnöke nem mellesleg dr. Nagy Andor, Magyarország ausztriai nagykövete volt, akit gyakorta tisztelhetünk az efféle rendezvények kulturáltaságáért – köszönet érte! És szintén nagy köszönet Németh Zsuzsannának és Kilyénfalvi Gábornak, a két „motornak”, hogy teszik mindazt, ami nélkül nem lehetnének a szép táncos és zenei hagyományaink őrzői itt, a bécsi diaszpórában!

Most, 2023-ban ünnepeljük kulturális identitásunk két nagy mérföldkővét: Petőfi Sándor, talán legnagyobb költőikonunk születésének, valamint nemzeti Himnuszunk szövege letisztázásának 200. évfordulóját. Különösen fontos, hogy vessük tekintetünket azokra az értékes műhelyekre, amelyek összekötnek bennünket azokkal az értékekkel, amelyekre e fontos évfordulóink emlékeztetnek.

Mindezt csupán azért írom, hogy tudjunk egymásról, tudjuk, hogy működik a kultúránk, örökségünk szeretete a legkülönfélébb műhelyekben, a határok nélküli közösségeinket megtartó, erősítő akarat és erőfeszítés. Ezeknek a műhelyeknek nagy szükségük van láthatóságra, támogatásra és elismerésre. Nem elvárásból, kényszerből, hanem igazi hitből, meggyőződésből és leginkább mély szakmai tudással és felkészültséggel felvértezve teszik azt, amiről sokan nem tudják, mennyire kulcsfontosságú.

Kép és szöveg: Henics Tamás

MEGJELENT! PAÁR JULCSI: RÓKATÁNC

Megjelent Paár Julcsi szám szerint harmadik gyereklemeze. A népszerű előadóművész és zeneterapeuta a *Kerekerdő* (2019, Fonó) és a *Ke-rek-utca* (2021, Fonó) című lemezek után ezúttal ismét egy mesével készült gyerekeknek és családoknak. A lemez a Fonó gondozásában jelent meg, kapható a kiadó webshopjában és a terjesztőknél.

A *Rókatánc* egy magával ragadó, nép- és világzenei elemekből szövegtelt, táncos, mesés kavalkád. A virtuóz zenészek – Szakál Tamás (hegedű, ének, mese), Kovács Gergő (tenor- és szoprán saxofon, basszusklarinet), Szabó Dániel (cimbalom), Könczei Bálint (brácsa), Bognár András (nagybőgő) –, a Csiki Gergely táncművész, néptáncpedagógus által mozgásba foglalt dinamikus és humoros táncszínházi elemek, a lendületes sodrású játék impulzív, korosztályokon átívelő mesevilágot teremtenek a lemez alapján készült színpadi előadás során. Nem csoda hát, hogy a történet szereplői és az őket minden kalandban végigkísérő muzsikások mellett a közönségből is előbújik a világot felfedezni vágyó gyermeki én, vagy egy merész, mindenre elszánt róka. Az albumot 2023 tavaszán a Pannónia Stúdióban rögzítették. Az egyedi tervezésű, Szert-Szabó Dorottya által illusztrált borító különleges vizuális élmény is egyben, amely egy társasjátékot is rejt magában az egész család számára.

Paár Julcsi így vall az új, *Rókatánc* című lemezről: „Úgy érzem, odabent örök-gyerek maradok! A mai napig elvarázsolnak a mesék, magával ragad az önfeledt játék öröme, megérint, feleml, összerendez a dal. A próbafolyamatok, koncertek, előadások során észrevétlenül átváltozom; új minőségek bújnak elő belőlem. Így van ez a *Rókatánc* kapcsán is! Az eddigi meselemezeim témái is emberi helyzetekről szóltak, kapcsolatokról, egyéni és közösségi kihívásokról, oldásokról. Ezúttal viszont rókabőrbe bújok, és egy egészen új perspektíva nyílik meg a történetben, karakterábrázolások, társas-viszonyulások terén. Rókákról szól a fáma Dél-Amerikától Japánig, az ókori görög történetmesélő Ezópus fabuláitól a magyar népmesekincsén át a modern irodalom állócsillagáig, Antoin de Saint-Exupéry-ig. Fontos és kollektív tartalmak kapcsolódnak hozzájuk; az értelem, az individuum, az emberekkel való közvetlen kapcsolódás képessége emeli a rókákat egyfajta átmeneti térbe, ami az én mesém kezdő felütését is adta. Zeneileg is gyakorlatilag kimerítetlen téma a »rókatánc«, hiszen a dallam bejárja az egész nyelvtérünket, különféle jellegű, változékony formavilágú nyomot hagyva maga után. Ezek után mondanom sem kell, hogy életem egyik első gyerekszínházi szerepe a »Kis herceg« Rókája volt – hálás és életre szóló tanulság egy egész-világot-megszelídíteni-vágyó, de bátortalan tizenegy éves kislány számára. Az meg csak a ráadás, hogy egykori »Weineres« zongoristaként, sejt szinten ivódott belém ez az örökérvényű melódia, talán éppen azért, hogy most újra nekiindulhasson és formálódjon tovább a Ti örömitökre is!” (Fonó 2023, FA-535-2)

Kis ostyatörténet – III. rész

A borsodnádasi molnáralács hagyománya mint szellemi kulturális örökség

Ostyatörténeti áttekintésünk végén egyetlen, a molnáralácsáról csak az ezredfordulót követően híressé vált település, Borsodnádasi ostyakészítő hagyományait ismerhetik meg az olvasók. Kalauzunk Arkhely Fruzsina történész, muzeológus, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága szakmai referense, aki egyetemi szakdolgozatát e témából írta, és készülő doktori disszertációjában ugyancsak ezzel foglalkozik. Alábbi írásából kiderül, hogy az örökségesítés révén miként válhatott a Kárpát-medence északi területein széles körben készített hagyományos édesség egyetlen település kiemelt brand-jévé. [A cikk az NKFI 143295 számú „Örökségkonstrukciók kortárs közösségi színtereken – Identitás, emlékezet, reprezentáció” című konzorciumi pályázat keretében készült.]

Borsodnádasi hazánk leghátrányosabb térségeinek egyikében, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében helyezkedik el. Amikor a rendszerváltozást követően a munkalehetőséget és egyben a helyi identitás alapját jelentő Borsodnádasi Lemezgyár bezárt, az ott élők rendkívül nehéz helyzetbe kerültek. A túlélés és a továbblépés stratégiájának alapköveként végül a helyi értékekre, a saját szellemi kulturális örökségükre építve igyekeztek újra meghatározni önmagukat, illetve kialakítani egy versenyképes településimázt.

A molnáralács sütés tradíciója más észak-magyarországi településen is létezett, azonban épp itt működött az a Lemezgyár, ahol az ostyakészítés nélkülözhetetlen eszközei, a sütővasak készültek. Ez komoly előnyt jelentett Borsodnádasi számára a hagyomány újjáélesztésében. A XX. század folyamán bekövetkező életmódváltásnak köszönhetően az ezredfordulóra a molnáralács már nem szerepelt a sütemények között, és az ostyasütés fortélyaira is csak az idősebb generáció néhány képviselője emlékezett. A helyi általános iskola két tanárának kezdeményezésére a kétezres évek környékén a lakosok elkezdtek újra felfedezni településük örökségét, Sági Tibor helytörténész vezetésével pedig szisztematikus hagyományfeltáró és dokumentációs munka indult. Ennek köszönhetően végül *A molnáralács borsodnádasi hagyománya* 2012-ben felvételt nyert a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére. A tudatos hagyományrekonstrukcióhoz kapcsolódó célok között szerepelt a város gazdasági életének fellendítése, a munkahelyteremtés, valamint a lokális identitás újraépítése.

mányrekonstrukcióhoz kapcsolódó célok között szerepelt a város gazdasági életének fellendítése, a munkahelyteremtés, valamint a lokális identitás újraépítése.

A LEMEZGYÁR ÖRÖKSÉGE

A rendszerváltozás után tömegessé váló munkanélküliség jelentős részben a megszűnő állami ipari nagyvállalatok egykori dolgozóit sújtotta. Borsodnádasi sem volt ez másképp (BALI 2009). A gyár bezárásával megszűnt a mindennapi megélhetést biztosító munkahely, megrendült a gyárhoz köthető munkásidentitás, és ezzel együtt a gyár által erőteljesen meghatározott lakóhelyi identitás is. Az idők során Borsodnádasi mélyen összefonódott a Lemezgyárral, hiszen az nemcsak egy munkahely volt a munkások számára, hanem az életük minden szegmensét meghatározta. A gyárkapun kívül is érvényesek voltak a Lemezgyáron belül élő normák és társadalmi hierarchia, voltaképpen a munkaidőn kívül is közösséget alkottak (MURÁNYI 2012: 106–107).

Ebben a helyzetben a település és lakosai számára is kulcsfontossággal bírt egy új identitás és új gyakorlatok kialakítása, amely biztosítja a mindennapi életkeretét elvesztő közösség fennmaradását. Miközben a gyár jelenléte, valamint társadalmi, gazdasági hatása a néphagyományok fokozatos eltűnéséhez vezetett, paradox

AKUSZTIKUS, AUTENTIKUS

Tükrös Archív – lemezbemutató koncert

Zeneakadémia – Solti terem, 2023. december 9.

A zenekar készülő új lemeze egyszerre lezárás és előretekinés, egyszerre összefoglaló és előremutató. A lassan négy évtizedes fennállásához közelítő formáció nem tartozik a sűrűn lemezt rögzítő együttesek közé. Legutolsó albumuk is immár hét évvel ezelőtt jelent meg. De a kiadások közti csend nem az alkotás hiányát tükrözi, inkább a lemezalkotó koncepció keresése vett el sok időt. Végül egyfajta népzenei rekonstrukció mellett döntöttek. Olyan, több évtizedes archív anyagokat, muzeális felvételeket, gyűjtéseket rekonstruáltak, amelyek enélkül az átváltoztatás nélkül kevésbé értelmezhetőek a hétköznapi zenehallgató számára. Seprődi János elveszett fonográf-felvételei – amelyek csak vázlatos lejegyzésben maradtak meg – és Bartók Béla korai felvételei – amelyeket legjelentősebb műveiben dolgozott fel – között látszólag kevés a közös elem. Mégis ez, az „archív” anyagok élővé tétele, leporolása lebegett a szemük előtt, amikor összeállításukat elkészítették. A Tükrös zenekar tagjai: **Koncz Gergely** (hegedű), **Halmos Attila** (hegedű, ének), **Árendás Péter** (brácsa, kontra), **Liber Endre** (cimbalom, kontra), **Lelkes András** (bőgő, cselló). A műsor:

Kibédi forduló és csárdás (Seprődi János lejegyzései alapján)
Felsőrépai de chiuít és forduló (Bartók Béla gyűjtései alapján)
Palatkai keserves és szőkös
Kalotaszegi összeállítás Varga Ferenc „Csipás” repertoárjából
Széki pár (Jagamas János gyűjtései alapján)

Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás

Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

módon jelentős szerepe volt a molnárkalács-sütés hagyományának életben tartásában és felvirágoztatásában, hiszen elegendő alapanyagot (platina, gömbvashulladék), szak tudást és szerszámkapacitást biztosított a sütővasak elkészítéséhez. A kovácmester mellett a gyáriak saját maguk is készítettek sütővasakat a gyár tulajdonában lévő vasakból, „feketén”. A készítőik és készíttetők között megtalálható a társadalom majdnem összes rétege a módosabb parasztagdáktól kezdve, a kisparasztokon keresztül a kétlaki munkásokig (SÁGI 2008: 5).

*

A BORSODNÁDASDI MOLNÁRKALÁCS HAGYOMÁNYA A SZELLEMI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG NEMZETI JEGYZÉKÉN – 2012

A szellemi kulturális örökség* intézményes számbavétele sikerének egyik kulcsa, hogy lehetővé tette a közösségek számára örökségük autonóm módon való meghatározását. Ez a folyamat az alulról szerveződő és részvételi típusú közösségszervező megoldásokat helyezi hangsúlyos pozícióba. A XX-XXI. században a helyi közösségeknek több olyan külső tényezővel kellett és kell szembenéznük, ami a kultúrájukat alapjában képes átalakítani. Napjainkban globális tendencia, hogy a marginális és a lokális gyakorlatok kulturális jelentősége egyre hangsúlyosabban érzékelhető, ezt nevezik idegen szóval glocalitásnak (SIKALA 1998:7).

Az egyének és csoportok identitása egy állandó mozgásban lévő folyamat, megalkotása sokszor tudatos tevékenységgel történik. A napjainkban zajló folyamatok hatására identitásválságba került helyi közösségek igyekeznek újból összerakni, sokszor fiktív elemeket felhasználva igazolni saját önazonosságukat. Tehát ez a folyamat sokszor egy „tudatos tevékenység eredménye, amikor pedig ténylegesen identitássá válik, a hétköznapi gondolkodás a múltat szimbolikus hatalommal ruházza fel, és ezt összefoglalóan hagyománynak nevezi” (SIKALA 1998: 2-3).

Ez a folyamat figyelhető meg a borsodnádasi molnárkalács hagyományával kapcsolatban is. A rendszerváltozást követően bezárták a Lemezgyárat, amely a legfontosabb megélhetést biztosító intézménynek számított a település és a környező falvak számára. Az egykor virágzó településen a dezindusztrializációs folyamatokat követően általánossá vált a kiábrándultság és az elkeseredés érzése. A település problémáinak egyik lehetséges megoldásaként elkezdtek összegyűjteni a helyi értékeket, amelyekre építkezve újraalkothatják saját önazonosságukat.

Az 1990-es évekre a településen már alig akadtak néhányan, akik ismerték és gyakorolták a sütés tradicionális formáját. A hagyomány

A hagyományos borsodnádasi molnárkalács egyik sütőmintája – fotó: Farkas-Mohi Balázs

Molnárkalács Fesztivál, Borsodnádasi – fotó: Farkas-Mohi Balázs

mány újraillesztésének folyamatában két helyi értelmiségi munkáját kell különösképpen hangsúlyozni. Sági Tibor a Borsodnádasi Helytörténeti Gyűjtemény kezelőjeként, a helyi Móra Ferenc Általános Iskola történelemtanáráként, valamint a város alpolgármestereként, míg Vass Beáta a borsodnádasi általános iskola tanárnőjeként szerzett elvülhetetlen érdemeket abban, hogy a molnárkalács hagyományája újra élő gyakorlattá váljon.

Elsősorban Sági Tibor munkájának köszönhető, hogy sikerült a helyi fiatalokat is bevonni a hagyományörzés folyamatába, ami lényegében a participáció jó példájának is beillik. Az ő vezetésével 2007 tavaszán egy hetvenfős, általános iskolás gyermekekből álló

* Az UNESCO definíciója szerint a szellemi kulturális örökség „olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratertemnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.” (CSONKA-TAKÁCS [SZERK.] 2010: I. 2. 18.)

ló csoporttal igyekeztek összegyűjteni a település háztartásaiban fellelhető sütővasakat. Ezután a környékbeli település sütővasaira is kiterjesztették a gyűjtést. A kutatás során összesen százhatvannyolc darab ostyasütő adatait sikerült megörökíteniük, mintázatukról pedig pontos rajzot is készítettek. Végül a kutatómunka eredményeit kötetben összegezték (SÁGI 2008).

„Az egyik fiatalember azt kérdezte, honnan jött ez az egész történet, és azt meséltem neki, hogy a Sági Tibi kollégámmal gyűjtöttük a hulladékgyűjtésben a vasat és a papírt, és azt vettük észre, hogy a gyerekek molnárkalács-sütővasat hoznak a hulladékgyűjtésbe, és azt mondtuk, hogy itt nagy a baj, mert ha Borsodnádason ma már hulladéknak kezelik a molnárkalács-sütővasat, akkor itt sürgősen tenni kell valamit, mert ez már a huszonnegyedik óra. Én otthon is sütöttem, mert a nagyszülőktől tanultuk, és a nagyszülők megöregedtek, nem bírták, és akkor így fogtunk össze a Tibivel és kezdtük el, hogy egy-egy rendezvényen, egy-egy sátorban sütöttük a gyerekekkel, szerencsére mindig vannak tanítványok, akik bekapcsolódnak a sütésbe. Így indult az egész, lassan huszonöt évvel ezelőtt, mert ugye a kezdetek kezdetén csak egy-egy rendezvényen, egy városnapon sütöttünk a gyerekekkel, és aztán visszatartottuk azokat, akik már elfelejtették, mert a családoknál megvoltak a sütővasak, csak nem tudtak már vele mit kezdeni, mert nagyon sok család már elfelejtette, és aztán mi újra tanítottuk, és visszatartottuk magunkat a sütést, csak néhány család volt, aki még ismerte.” (Csonka-Takács Eszter interjúja Vass Beáta tanárnővel, 2017. SZKÖ Igazgatóság – Konkam Stúdió)

Fontos kiemelni még az Őszirozás Nyugdíjas Klub szerepét, amelynek tagjai 1962 óta folyamatosan sütik a molnárkalácsot. Az ő esetükben nem visszatánulásról van szó, hanem ők voltak azok, akik segítették a néphagyomány újbóli elterjesztését a településen. Tudásukat délutáni szakkörökön igyekeztek átadni a fiatalabb generációnak. Később a helyi általános iskola tantervébe is bekerült a molnárkalács hagyományának témaköre (KATONA 2016: 23).

*

MOLNÁRKALÁCS FESZTIVÁL

A helyi molnárkalács-hagyomány örökségésítésének állomásaként tekinthetünk a 2008-ban létrehozott Molnárkalács Fesztiválra. A jelölési adatlapban olvashatjuk, hogy a város vezetősége „felismerve a molnárkalácssütés hagyományában rejlő közösségformáló és identitásépítő szerepet 2008 óta minden évben megszervezi a fesztivált” (Jelölési adatlap, SZKÖ/11–2012).

Egy-egy sátor alatt a sütőcsoportok egész nap sütik a molnárkalácsot a fesztiválra látogatók számára, akik ingyen kapnak kóstolót a különböző receptek szerint készült, különböző ízesítésű ostyákból. Valamint, akinek van kedve, annak lehetősége nyílik a sütést is kipróbálni. A bemutatósütés mellett a színpadon egész nap helyi és környékbeli népművészeti, valamint hagyományörző csoportok előadásai láthatók, illetve minden évben sztárvendégek is meghívást kapnak a fesztivál közönségének szórakoztatására.

A fesztivál alkalmat biztosít a közösségi részvételre, a közösség tagjainak a bevonására a hagyomány ápolásába. A település lakosai közül bárki alakíthat csoportot. A sütőcsoportok különböző motivációkkal, célokkal kapcsolódnak be az eseményekbe. A legtöbb csoport a mindennapokban is egy közösséget alkot, és ezt a nyilvános megmutatkozási lehetőséget főként a saját hivatásuk népszerűsítésére használják fel.

*

Készül a molnárkalács – fotó: Farkas-Mohi Balázs

MOLNÁRKALÁCS HÁZ

Az Önkormányzat felismerte, hogy az ostyasütés hagyománya a közösségépítés és identitás erősítés pozitív hatása mellett jelentős bevételi forrást is jelenthet. A Molnárkalács Fesztiválok sikerességére és az évről évre növekvő látogatottságra hivatkozva az Önkormányzat és A Jövő Borsodnádásdjáért Egyesület 2015-ben megnyitotta a Molnárkalács Házat. A gyártást végző sütőgépet a zsámbéki Ziegler Kft. készítette el (KATONA 2016: 24). A sütőgépen összesen huszonnégy forma található, amelyen különböző minták láthatóak. Szerepel rajta gomba, szarvas, házaspár, kisvasút, olyan rajzok, amelyek a településre jellemzőek. A mintákat a helyiek dolgozták ki, viszont a lapba való vézése már a zsámbéki kft-ben történt. A vasnak az egyik oldalán ezek a váltakozó minták láthatóak, a másikon pedig a molnárkalács terméknek a logója. Kétféle csomagolásban vásárolható meg a molnárkalács: az olcsóbb fóliás és a drágább papírdobozos kiserelésben (Csonka-Takács Eszter interjúja Sági Tiborral, 2017. SZKÖ Igazgatóság – Konkam Stúdió).

A molnárkalácsot többnyire kétféle – vanília és fahéj – ízesítésben forgalmazzák, de egy-egy ünnepnapra igyekeznek meglepni a vásárlókat különleges ízekkel is. Karácsonykor például mézeskalács ízű molnárkalácsot gyártottak (KASZÁS 2016), amellyel a település lakóinak is kedveskedtek: egy-egy díszcsomagolású mézeskalács ízű ostyával lepték meg őket (a szerző interjúja Puporka Xéniával, a Mol-

IRODALOM:

- Bali János:** *Otthonosság- és határkonceptiók az Engels-telepen a bánya bezárását követően.* In: Bali János – Kemény Márton (szerk.): Borsodnádásd: egy telepi település társadalomrajza. Kézirat.
- Csonka-Takács Eszter** (szerk.) 2010: *UNESCO egyezmény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- Kaszás Veronika** 2016: *Látogatás a bosodnádásdi Molnárkalácsházban.* Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (<http://videkihalozat.eu/?p=5948>)
- Murányi István** 2012: *A munkások lokális identitásának jellemzői Borsodnádason.* Korall (13.) 49. 106–127.
- Sági Tibor** 2008: *Molnárkalács sütővasak Borsodnádason és környékén.* K. n., Borsodnádásd.
- Siikala, Anna-Leena** 1998: *Etnikus hagyományok és átalakuló társadalmak.* In: Csonka-Takács Eszter (szerk.): *EFI Communicationes* 6. Budapest, 1–19.
- Katona Franciska Dorina** 2016: *A molnárkalács borsodnádásdi hagyományának szerepe a turizmus fejlődésében.* In: Dr. Tanczos Tamás, Csugány Julianna (szerk.): *Kari Tudományos Diákköri Konferencia.* Tanulmánykötet. Esterházy Károly Főiskola, Eger, 15–32.

Gyermekek molnárkaláccsal – fotó: Farkas-Mohi Balázs

nárkalács Ház vezetőjével, 2018). A molnárkalácsot főleg a környező települések boltjaiban tudják értékesíteni, de van rá példa, hogy Magyarország más részeire is szállítanak, például már Budapesten vagy Veszprémben is kapható.

A Molnárkalács Ház egy nap alatt nyolcezer ostyát képes előállítani. Munkahelyteremtésre is alkalmas, közmunkaprogram keretein belül öt ember számára biztosít állást. Szeretnék bővíteni az ott dolgozók számát, viszont egyre nehezebb helyben munkaerőt találni. Puporka Xénia szerint a molnárkalács ilyen formában való értékesítése segíti a néphagyomány megismertetését szélesebb körben is, amellet munkát teremt a településen, és bevételt is eredményez a város számára. Jelenleg az egyműszakos kapacitásuknak a száz százalékat tudják értékesíteni, de további célok között szerepel a termelésnek a növelése, és a kétműszakos termelésre való áttérés.

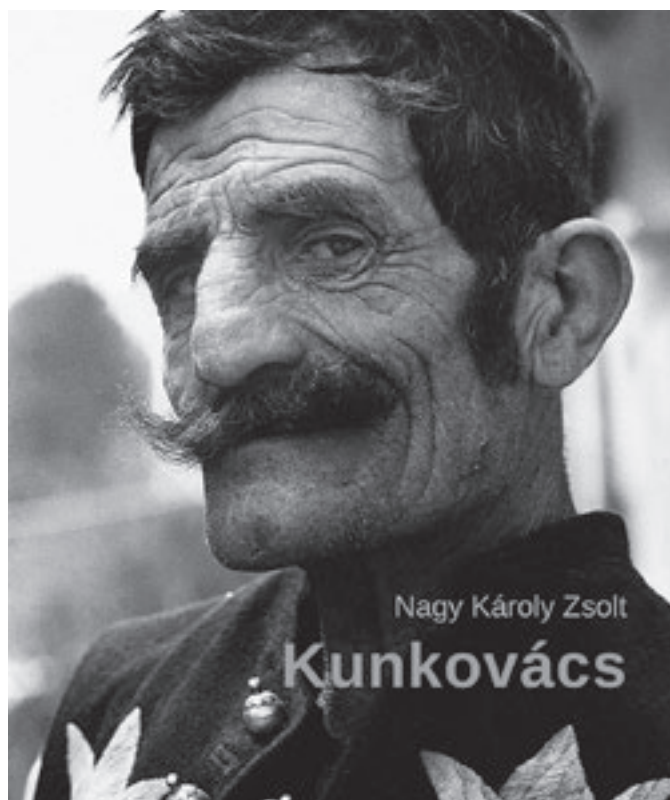
A tudatos hagyományrekonstrukció és -konstrukció, vagyis az örökségesítési tevékenység eredményeként a molnárkalácskészítés tehát egyre népszerűbbé vált a településen. A Molnárkalács Fesztivál sikere nyomán az évek során egyre több sütőcsoport alakult, és a lakosok közül is egyre többen szeretnék saját mintázattal ellátott sütővasat birtokolni, ami egyfajta presztízsnak számít. Habár – ahogy az ostyatörténetünk korábbi részeiben láthattuk – a molnárkalács alapreceptje igen egyszerű (lényegében egy híg palacsintatészta-keverék ropogásra sütve), az apró részleteken mégis nagyon sok múlik. A hagyományos elkészítésmódok akár családonként is különbözhetnek. Borsodnádason sokan még ma is titokként kezelik ezeket az egyedi recepteket. Az örökségesítés egyik fontos eleme az innováció. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a régi, klasszikusnak számító receptek mellett a sütőcsoportok elkezdtek új ízekkel is kísérletezni. A vanília és a fahéjas mellett megjelent a levendulás, a vargányás, a sütőtökös, a citromos és a narancsos molnárkalács is.

A kiválasztott örökségelem egyrészt a település hagyományos értékeit, a régiséget hangsúlyozza, ugyanakkor a hozzá kapcsolódó közösségi, önkormányzati-intézményes és gazdasági akciók, tevékenységek, az ezeket széles körben megismertető és PR-marketing tevékenység a ma emberéhez szól, sikerrel. A molnárkalács Borsodnádason legfőbb brand-jévé vált, amely egy helyi örökségelemre alapozva, abból tőkét kovácsolva a „hagyomány” mellett egyidejűleg a különlegesség, újdonság varázsát is nyújtja a „fogyasztók” számára.

Országsszerte számos hasonló, egy-egy táj vagy település jellegzetes ételét, népszokását a fókuszba helyező örökségesítési tevékenységet figyelhetünk meg. A bevezetőben említett NKFI konzorciumi pályázat keretében több intézmény kutatói ezeket vizsgálják.

Arkhely Fruzsina (szerző)
Juhász Katalin (szerkesztő)

Nagy Károly Zsolt: Kunkovács László

„Nekem a sors fényképezőgépet adott a kezembe...”

Kunkovács László Balogh Rudolf- és Kossuth-díjas fotográfus, a Nemzet Művésze. 1942-ben született Endrődön, pályáját tanítóként kezdte, majd előbb az MTI országjáró tudósítójaként, később szabadúszóként járta a magyar pusztákat, folyók mellékét, végül vándorútjai a kelet sztyeppéire vezettek. Bármerre járt, az ember alapvető, ősi tudásának nyomait kereste, az érdekelte, és képeivel azt akarta megmutatni, hogy miként él tovább ez a kultúrateremtő tudás kortársainak mozdulataiban vagy tárgyaiban. Munkásságának dokumentum értéke felbecsülhetetlen: az eltűnő magyar paraszti kultúra egyik utolsó szemtanújaként gyűjtötte – nem a tárgyakat, hanem – azokat a helyzeteket, szituációkat, amelyekben ez a kultúra megmutatkozik, s amelyekben a tárgyak életre kelnek. Hogy jobban értse, amit lát, autodidakta néprajzkutatóvá képezte magát, és közben rátalált egyedi stílusára, sajátos hangjára is. Képei mégsem pusztán illusztrációi a néprajztudománynak, nem egy sosem volt múlt romantikus emlékképei. Kunkovács a társadalmi átalakulás során jelentőségüket veszített helyeknek, tárgyaknak, épületeknek vagy gesztusoknak ad jelentést. Egy ütött-kopott tanyasi tyúkólban a katedrális alapformájára mutat rá, a szétmállott sárépítményekben láttatja az anyagot simogatva alakító kezekben megmutatkozó szeretetet.

Kunkovács „tényképész” és „képrajzos”. Munkáiban is, személyiségében is egymástól távoli partokat köt össze. Munkáit és személyiségét éppen ezért nehéz elhelyezni mind a fotóművészet, mind a néprajztudomány területén. Kötetünk mégis erre vállalkozik, s ebben az albumok és kiállítások jól ismert képei mellett a hatalmas életmű eddig ismeretlen darabjait hívja segítségül.

Terjedelem: 320 oldal

Kötészet: keménytáblás borító, cérnafűzött kötés

Kiadó: MMA Kiadó

Kiadás éve: 2023

ISBN 9786156434395

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Sára Ferenc 1961–2023 was a talented expert on traditional dance and music of the Hungarian Csángó people of the Gyimes region of Transylvania and Romanian Moldavia. Originally from Tura, Hungary after continual visits, he finally settled in Gyimes (Sötétpatak) in the late 1990s and lived there ever since. He and his wife Varga Zsuzsanna have been dedicated to keeping the traditional music and dance alive amongst the new generations of local Gyimes people. Sára Ferenc's efforts and work were recently recognized with the Cross of the Hungarian Knights. His funeral was held in Gyimesközplok, Romania on October 12th, 2023. Printed here is Berecz István's farewell on behalf of the Fonó.

Page 4 Series called *Táncház 50* – articles, stories and memories from earlier years of the dance house movement. Folk dancer, dance teacher, researcher Redő Júlia writes about going to Gyimes (in Transylvania) in 1990 and watching the people there dance. As a dancer her recollections and descriptions are centered around the finer points of the dancing she observes and how that nourishes her own dancing when she performs, teaches or just dances.

Page 5–11 This year the Hungarian Heritage Award was given to the Hungarian State Folk Ensemble, Téka Ensemble and Sebő Ferenc at ceremonies in Budapest on June 24 and September 23, 2023. Printed in this issue of folkMAGazin are laudations given at the ceremonies for these three recipients. Sebő Ferenc has been a performing musician, folk music researcher/collector, teacher since the late 1960s. He was one of the instigators and leaders of the dance house house movement. He also holds the national Kossuth Prize. His music, knowledge, creativity, publications and recordings have inspired many generations. Laudation by his student and colleague Bolya Mátyás. The Hungarian State Folk Ensemble was founded in 1951 as a professional state supported folk performing group and has been going strong ever since. Over the years their choreography and performance style has changed with folk performance trends and the times. Today the group is directed by Mihályi Gábor and Pál István „Szalonna”. Laudation by Kiss János – dancer. Téka Ensemble has been going continuously since 1976. They still do concerts and teach. Their many activities have included founding a summer folk camp and release of 27 recordings. Their Budapest dance houses were famous weekly events that drew hundreds of young people. An urban táncház band, they travelled to the countryside to learn directly from the master traditional musicians. Laudation by Eredics Gábor.

Page 16 The Vasi (Kis)Legénycezh [Vas County Boy's Folk Dance Guild] of Szombathely, Hungary travelled to Taiwan in July 2023 to participate in the Yilan International Children's Folklore and Folkgame Festival. They performed Hungarian men's dances from five different regions with music by Csapodi Tádé and his band. Also performing at the festival were two groups from Mexico, a group from Romania, and groups from eight different Asian countries. Their trip was sponsored by four national, county and city institutions. Report by Molnár Péter.

Page 20 P. Vas János' column: Old writings still interesting today. Superstition and beliefs from all over the Hungarian language area – regarding common health problems such as: toothaches, jaundice, erysipelas or St. Anthony's fire, abscesses, etc. “When does a person get jaundice? For example after peeking in the window of a house where someone has just died, or if he happens to step in water used to wash the dead, or when he uses the brush of someone who just passed away, or when the coins used to cover the eyes of the dead happen to come into someone's hands.” From a book by Fazekas and Székely (Magvető, Budapest, 1990. (based on Szendrey and Szendrey's Dictionary of Superstitions)

Page 22 Changes in the Hungarian town of Mezőkövesd and the Matyó folk costume from the 19th century to the present – Part 2. This study was inspired by the author's family connections to this town in northeastern Hungary's Borsod-Abaúj-Zemplén County. 'Part Two' concentrates on specifics of the traditional costume with surrounding customs and social rules – dealing separately with the following age groups: small children, elementary school aged children, adolescents, unmarried young people. By Murányi Márta Anna. Illustrated with the photos of the Hungarian Museum of Ethnography.

Page 30 Announcement for an exhibition at the Hungarian Museum of Ethnography presenting rarely seen photographs of Hungarian gypsies from the 1950s from the estate of Erdős Kamill (1924–1962). Erdős's method, referred to as 'both progressive and subjective', reflects his unique relationship to the Gypsy communities near his home in eastern Hungary and other parts of Hungary. The exhibition came about through combined efforts of the National Museum of Ethnography and the Erkel Ferenc Museum of Gyula, Hungary and can be seen in Budapest until February 4, 2024.

Page 31 Éri István Péter 1953–2023 October 15: Éri Pityu was the charismatic, well-known musician (folk viola, long flute, voice, etc) who travelled Hungary and the world with Muzsikás Ensemble for more than 40 years. For the last 20 years or so he also hosted and produced a weekly folk music program known as 'Folk Music Without Borders' broadcast on Hungary's Kossuth Radio. He was an ethnographer and grew up in a family of Hungarian folk dance and music researchers, ethnographers. He was a leading personality of the dance house movement whose hospitality and family have been a center for generations of dance house musicians and their social circles. Printed here is the eulogy given by his friend, student, musician and ethnomusicologist Salamon Soma – at the funeral on October 22 in Tordas.

Page 40 Táncház in the Hungarian diaspora – Vienna. This is a report on two events that took place in Vienna in late 2022. One event was the 23rd Hungarian Dance House festival in Vienna. The festival was organized by Napraforgók Folk Dance Ensemble. In Tarcsai Helga's words: “...it is important for Hungarians living in the diaspora to stick together and participate in community events... tradition can be learned through dance; through song one can hone their language skills...” At the festival

Napraforgók Ensemble performed a choreography of dances from Transylvania's Gyimes region, Csík János and his friends gave a concert, and the folk dance tradition preserving group from the village of Szány in Western Hungary also performed. Also at the end of 2022 was a gala performance and celebration of the 75th anniversary of Vienna's Délibáb Cultural Association. Participating in the gala performance were: Délibáb Dance Group, the Szivárvány Children's group, Rézsarkantyú Zither Band, Barka Folk Song Circle, Bozót Dance Ensemble (from Kiscsász), and Sopron's Rekertye Dance Ensemble with Fajkus Banda. Report by Henics Tamás.

Page 42 Tradition of wafer making in Hungary – Part III. Reviving the tradition of baking so-called 'molnárkalács' (a thin waffle-like unleavened biscuit snack) in the village of Borsodnádásd in Northeastern Hungary. The tradition of baking these wafers had all but died out in the village, however due to a concerted effort of local people, the tradition continues and folks have passed on the craft. After governmental changes in 1990 the local factory closed, causing an unemployment crisis in the region and depression. This project of reviving a local tradition was started in an effort to boost local morale. The old metal wafer baking forms were gathered and documented. Those who still remembered how to make the wafers taught others. The snack food is now produced in the village which also sponsors a yearly wafer baking festival. This tradition has been added to the official list of intellectual Hungarian Heritage. By Arkhely Fruzsina and Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2023/5, XXX. évfolyam, 5. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,

Juhász Katalin, Kóka Rozália,

Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levélcím: 1253 Budapest, Pf. 71

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB

11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap

Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Matyó legények (Mezőkövesd, 1924) – fotó: Gönyey Sándor | Néprajzi Múzeum Fényképgyűjtemény)

Hátsó borító: Sinkó Veronika grafikája Kóka Rozália „Hol volt, hol nem volt...” című sorozatához (38. oldal)

20235

2023/5 • XXX. évf. 5. szám

FOLKMAĞAZIN³⁰

Nemzeti
Kulturális
Alap